

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Exegeze gnostických traktátů

„Podstata archontů“ a „O původu světa“

Jana Landová

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Evropská kulturní studia

Diplomová práce

Exegeze gnostických traktátů

„Podstata archontů“ a „O původu světa“

Jana Landová

Vedoucí práce:

Prof. ThDr. Otakar A. Funda, Dr. Theol.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

Obsah

1 ÚVOD	3
2 GNOSTICISMUS – OBECNÝ PŘEHLED	6
2.1 Co je gnóze.....	6
2.2 Počátky a vývoj gnóze.....	8
2.3 Základní charakteristika gnostického myšlení.	14
2.4 Křesťanský a gnostický mýtus.....	21
2.5 Prameny o gnózi	23
2.5.1 Eirenaios z Lyonu a Hippolyt Římský	23
2.5.2 Epifanius ze Salamíny	24
2.6 Jednotlivé směry gnóze	27
2.6.1 Ofité a Naasejci	27
2.6.2 Setovci	28
2.6.3 Elchasaité	29
2.6.4 Basileidovci.....	30
2.6.5 Markiónovci	32
2.6.6 Valentinovci	35
2.6.7 Manicheismus.....	40
2.7 Nag Hammádí	42
2.7.1 Význam rukopisů z Nag Hammádí pro religionistiku	44
3 EXEGEZE: PODSTATA ARCHONTŮ A O PŮVODU SVĚTA..	47
3.1 Podstata archontů	47
3.1.1 Rozdělení traktátu	50
3.1.2 Vliv apoštola Pavla	51
3.1.3 Starozákonní Bůh	55

3.1.4 Exegeze knihy Genesis	56
3.1.5 Jaldabaóth a Sabaóth.....	59
3.1.6 Nórea	65
3.2 O původu světa	68
3.2.1 Archonti	71
3.2.2 Vlivy	72
3.2.3 Postava Ježíše	74
3.2.4 Zařazení traktátu v rámci gnóze	76
4 ZÁVĚR	79
5 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	81
5.1 Primární literatura	81
5.2 Sekundární literatura	82
6 RESUMÉ	85
7 PŘÍLOHY	86
7.1 Příloha č. 1 Obsah kodexů z Nag Hammadí	86
7.2 Příloha č. 2 Podstata archontů	88
7.3 Příloha č. 3 O původu světa.....	94

1 ÚVOD

Tématem této diplomové práce je, jak ostatně napovídá již její titul, gnosticismus a konkrétní gnostické traktáty. Cílem práce je exegeze textů „Podstata archontů“ a „O původu světa“, které jsou součástí rukopisů z Nag Hammádí.

Gnosticismus je fenomén, který si nepochybně zaslouží velkou badatelskou pozornost a který se rozhodně nedá shrnout na limitovaném počtu stran. Cílem této práce tedy není postihnout gnózi v celé její plnosti a celistvosti, ale pokouší se shrnout alespoň základní charakteristické rysy tohoto duchovního hnutí pozdního starověku, jehož reminiscence můžeme pozorovat i v moderní době.

Gnosticismus byl po velmi dlouhou dobu považován za jeden z mnoha heretických směrů v rámci křesťanské víry. Tato práce se snaží ukázat, že tomu tak není a gnóze je zcela samostatným myšlenkovým směrem, který se ovšem formoval ve stejné době, jako křesťanství a tak se oba tyto směry výrazně ovlivňovaly. Proti výkladu gnóze, coby alternativní podoby křesťanské víry, hovoří i argument, že gnóze jako taková je starší, než křesťanství. Ještě před vystoupením Ježíše z Nazareta se totiž setkáváme například s židovskou gnózí. V současnosti je gnóze obvykle chápána nikoliv v religionistickém duchu, ale jako součást esoterických nauk, což do značné míry v očích laické i odbornější veřejnosti gnózi jako takovou poněkud degraduje.

Kromě přiblížení gnosticismu, jakožto fenoménu, je jádrem této diplomové práce exegeze gnostických traktátů „Podstata archontů“ a „O původu světa“. Exegezí je samozřejmě míněno kritické rozebrání textu, které by pochopitelně mělo být objektivní, o což jsem ve své práci rovněž usilovala. Výsledný text mé diplomové práce tedy nemá být obhajobou ani obžalobou gnóze či jednotlivých traktátů samotných, ale čistě religionistickým rozborem. Zvolené texty, jež jsou součástí rukopisů z Nag Hammádí, jsou si obsahově podobné, a proto se obvykle dávají do

souvislosti; to byl také důvod, proč jsou v této práci rozebírány právě tyto dva traktáty.

Ve své práci jsem se snažila vycházet z relevantních zdrojů, dostupných v českém jazyce. Pracovala jsem jak s literaturou sekundární, tak i s primárními zdroji. Klíčovým zdrojem práce je samotný text rukopisů z Nag Hammádí, publikovaný soubor původně koptsky psaných textů, jež byly v polovině dvacátého století nalezeny v Egyptě. Tyto texty se staly cenným zdrojem přímých informací o gnózi. Takzvané rukopisy z Nag Hammádí vytváří gnostickou knihovnu, která je v rámci bádání o gnózi zásadním pramenem. Texty obsažené v této publikaci editované a komentované Wolfem Oerterem, Petrem Pokorným a Zuzanou Vítkovou jsou pak samozřejmě primárním zdrojem a výchozím materiálem pro tuto diplomovou práci. Důležitým primárním pramenem je také Bible v ekumenickém překladu, neboť gnostické traktáty, jimž je tato práce věnována, interpretují biblický text a převádějí jej z roviny židovské, respektive křesťanské, do roviny gnostické.

Kromě edice naghammadských rukopisů je důležitým zdrojem i Pokorného monografie „Píseň o perle“. Tato publikace se kromě textu uvedeného v samotném titulu věnuje i dalším gnostickým textům a v závislosti na tom i typickým rysům gnóze a jejím jednotlivým odnožím. Důležitým zdrojem, nejen pro gnózi, ale zejména v oblasti dějin náboženství obecně, jsou pak Eliadeho „Dějiny náboženského myšlení“.

Práce sama je členěna na dvě hlavní části. První je věnována gnózi jako takové a je rozdělena do několika hlavních kapitol, které se zaměřují na objasnění základních otázek gnóze a gnostického hnutí. Některé z těchto kapitol jsou pak pro snazší orientaci, případně obsáhlost tématu členěny na podkapitoly. Toto rozdělení bylo nezbytné zejména v kapitole „Jednotlivé směry gnóze“, která přibližuje nejvýznamnější z gnostických skupin. Další část se pak věnuje rozboru konkrétních gnostických traktátů.

V práci budou řádně vyznačeny citace, kritický aparát je zpracován dle citační normy. Při práci budou využívány synchronní metody nezbytné pro kritickou a historickou exegezi textu, především pak narativní analýza, sémantická analýza, pragmatická analýza etc.

2 GNOSTICISMUS – OBECNÝ PŘEHLED

2.1 Co je gnóze

Hned na úvod je třeba zodpovědět otázku, co je to gnóze. Pokud bychom o tomto pojmu uvažovali z čistě etymologického hlediska, pak se jedná o slovo odvozené z řeckého gnósis, tedy poznání, vědění. V podání gnostiků se však jednalo o „pravé poznání“.¹ Tedy nikoliv o vědomost jako takovou, ale o vědění velice specifického druhu, o poznání pravého božství, o poznání skutečného transcendentního Boha.²

Pojmem gnóze, nebo také gnosticismus, jak začalo být učení gnostiků označováno v osmnáctém století, označujeme velice široké a velmi vlivné duchovní hnutí, které provázelo pozdní starověk. Toto téma je velmi obsáhlé a zahrnuje v sobě pestrou řadu jednotlivých myšlenkových proudů.³

Označení gnostici, nebo gnostikové však nevymezuje žádnou přesně určenou a vyprofilovanou náboženskou skupinu, která by byla zřejmým mimokřesťanským proudem oponujícím křesťanské církvi. Sami první gnostici se tímto pojmem označovali jen menšinově a název „gnóze“ byl dodatečně přiřazen až církevními Otci na konci druhého století našeho letopočtu, kdy začal být tento platonizující a do jisté míry i esoterický myšlenkový směr považován za heretický.⁴

V současné době je gnóze, respektive gnosticismus, považován za synonymum metafyzického dualismu. Teprve nález v Nag Hammádí, konkrétně texty, jež řadíme k valentinovské gnózi a tedy snad

¹ FRANZEN, August. Malé církevní dějiny, s. 39.

² SMOLEY, Richard, Zakázaná víra, s. 14.

³ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 19.

⁴ Neznámá evangelia. Sv. 1, Novozákonní apokryfy I., s. 78.

nejvlivnějšímu směru v rámci starověké gnóze, ukázal, že gnosticismus se od dualismu odlišuje a nelze je tedy zaměňovat.⁵

Franzen ve svých církevních dějinách vymezuje gnosticismus následujícím způsobem: *„Rozličné gnostické systémy jsou produkty synkretismu a mají kořeny v předkřesťanské době... Řecká filosofie a příslib vykoupení podle orientálních helénistických mystérií se v gnosticismu slučovaly ve zvláštní směs představ o tomto i onom světě, do nichž byli uváděni jen zasvěcení.“*⁶

V době starověku působila celá řada učení, jež byla gnosticismu blízká. Je však nezbytné gnosticismus odlišit od veškerých dalších směrů, které rovněž nějakým způsobem zahrnovaly gnózi – tedy „poznání“. Do této skupiny můžeme zařadit jak mystéria a zoroastrismus, tak ale i samotné židovství a křesťanství.⁷ Čím se tedy gnosticismus odlišoval od ostatních proudů, když jistý nádech esoteriky byl všudypřítomný a mytologická a eschatologická témata byla společná většině směrů? Nejednalo se o zahrnutí na první pohled zdánlivě nesourodých prvků, ale o poměrně odvážnou reinterpretaci všeobecně známých motivů.⁸

Vykupitelské poznání, jež je osou gnóze, je vyučováno prostřednictvím tajného příběhu. *„Původ a stvoření světa, původ zla, drama božského vykupitele, jenž sestoupil na zemi, aby spasil lidi, a konečné vítězství transcendentního Boha, vítězství, které se projeví uzavřením dějin a zničením kosmu. Jedná se o totální mýtus: uvádí všechny rozhodující události od počátku světa až do současnosti a tím, že ukazuje jejich vzájemnou závislost, zajišťuje věrohodnost eschatonu.“*⁹

⁵ PAGELS, Elaine, *The Gnostic Gospel*, s. 31.

⁶ FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*, s. 39.

⁷ ELIADE, Mircea, *Dějiny náboženského myšlení II*, s. 327.

⁸ ELIADE, Mircea, *Dějiny náboženského myšlení II*, s. 328.

⁹ ELIADE, Mircea, *Dějiny náboženského myšlení II*, s. 328.

Tento mýtus pak různé gnostické skupiny vykládají po svém, ve vlastních verzích.

2.2 Počátky a vývoj gnóze

Počátky gnóze jsou velice spletité, vzhledem k tomu, v kolika podobách a verzích se s ní můžeme setkat. Původ křesťanské gnóze, již se tato práce věnuje především, můžeme hledat na počátku našeho letopočtu, ve východním Středomoří.¹⁰ Nejdůležitější doklady rané gnóze, té, která křesťanství předcházela, jsou pak bezprostředně spojeny s Egyptem a Sýrií.¹¹

Gnóze byla naprosto nedílnou součástí odlišných náboženství starověku, od zoroastrismu, přes mystéria až po židovství. Gnosticismus je však třeba odlišit od tohoto množství gnózí, které mimo jiné zahrnovaly esoterické učení.¹²

S jakými prvními projevy gnóze se v širším měřítku poprvé můžeme setkat po roce 332 př. n. l. V tomto roce Alexandr Makedonský, rovněž známý jako Alexandr Veliký, dobyl Egypt a připojil jej ke svému vznikajícímu impériu. Tato datace nám může o původu gnóze mnohé napovědět. Jednou z hypotéz je to, že se původně jednalo o učení schovávané a předávané v egyptských chrámech, společně s dalšími tajnými naukami. K tomuto tajnému vědění však nebylo snadné se dostat a *„logickým důsledkem tedy bylo, že gnostické učení muselo být v porovnání s hermetickým velmi zlomkovité a poznání hermetismu muselo být nahrazeno vírou ve správnost poznatků o Bohu, kterou hlásala gnóze.“*¹³ Na základě těchto poznatků můžeme tvrdit, že původní

¹⁰ POKORNÝ, Petr, Píseň o perle, s. 11.

¹¹ POKORNÝ, Petr, Píseň o perle, s. 140.

¹² ELIADE, Mircea, Dějiny náboženského myšlení II, s. 328.

¹³ KOZÁK, Jaromír, Hermetismus, s. 22.

hermetické učení dávalo vzniknout značnému množství odlišných gnostických sekt, které se odlišovaly tím, jakou část původního hermetického učení přijaly.

Helénistická kultura byla ve starověku výrazným jevem, který zasáhl všechny stupně života od každodennosti až po filosofii a vzhledem k tomu, že gnóze se formovala v helénistickém světě, je na místě o tomto tématu pohovořit trochu blíže.

Helénismus je jeden z mála západních směrů, který se dokázal bez větších problémů prosadit i na Východě. Jednu ze základních myšlenek helénismu zdařile vystihuje líčení makedonské vzpoury v Ópidě, kdy se Makedonci, tedy Alexandrův vlastní lid, vzbouřili proti svému vládci kvůli tomu, že učinil původní nepřátele – Peršany – svými příbuznými. Alexandrovou odpovědí bylo, že je všechny učinil svými příbuznými a poprosil je o mírovou spolupráci v rámci jedné říše.¹⁴ *„Již dříve (Alexandr) prohlásil, že všichni lidé jsou syny téhož Otce a že jeho prosba byla výrazem víry, že Bůh mu svěřil poslání, aby se stal smírcem světa.“*¹⁵

Sjednocování světa, které Alexandr svými taženími a politikou zahájil, se zprvu uskutečňovalo prostřednictvím hromadného stěhování Helénů a tím pádem i šíření řeckého jazyka a helénistické kultury do celého tehdy známého světa. Obecnou řečtinou se tak hovořilo a psalo od Indie a Iránu přes Sýrii, Palestinu a Egypt až po Apeninský poloostrov. Vzdělání řeckého typu postupně přijímaly i privilegované vrstvy asijských zemí a vzdělání, založené na filosofii, v helénském světě požívalo téměř stejné vážnosti jako náboženství.¹⁶

Eliade se v „Dějínách náboženského myšlení“ vyjadřuje o helénistickém světě a jeho atmosféře následujícím způsobem:

¹⁴ ELIADE, Mircea, Dějiny náboženského myšlení II, s. 184.

¹⁵ ELIADE, Mircea, Dějiny náboženského myšlení II, s. 185, převzato z TARN, W. W., Alexander the Great.

¹⁶ ELIADE, Mircea, Dějiny náboženského myšlení II, s. 186.

„...sjednocení dějinného světa, které začíná Alexandrem a končí římskou říší, lze z hlediska dějin náboženství přirovnat k jednotě neolitického světa, k níž došlo rozšířením zemědělství. Tradice, zděděná z doby neolitické, vytvářela na úrovni zemědělských společností jednotu, která se navzdory vlivům proudícím z městských středisek udržela po tisíce let. Ve srovnání s touto základní uniformitou, jež je patrná u zemědělské populace Evropy a Asie, jeví městské společnosti prvního tisíciletí před Kristem značnou náboženskou rozmanitost. V helénistické době však náboženské prostředí oikúmené začíná užívat společného jazyka.“¹⁷

Je vcelku logickým důsledkem formování raného křesťanství, že ve stejnou dobu se formovala i křesťanstvím ovlivněná gnóze. Gnóze jako taková je však na křesťanství zcela nezávislá. V evropském kulturním povědomí se však zažil obraz gnóze, coby platónského výkladu křesťanství, který soupeřil s církví.¹⁸ Ve skutečnosti se ale jednalo o jakousi alternativu k oficiálnímu křesťanskému proudu. *„Z hlediska nábožensko-dějinného bádání i z hlediska teologického je úkolem zásadního významu srovnání dvou existujících poloh a dvou myšlenkových konceptů reprezentovaných gnózí na jedné a křesťanstvím na druhé straně.“¹⁹* Nezpochybnitelným faktem ale i nadále zůstává skutečnost, že značná část křesťanských věroučných textů z raného období byla formulována jako polemika vůči gnózi.²⁰ Stejně tak můžeme považovat za fakt, že křesťané pokládali gnózi za nebezpečný proud. Přestože byla gnóze pravověrnými křesťany odmítána, nabízela, a vlastně stále nabízí, odpovědi na řešení lidských otázek, které nemůžeme zcela přehlížet.²¹

¹⁷ ELIADE, Mircea, Dějiny náboženského myšlení II, s. 188 – 189.

¹⁸ POKORNÝ, Petr, Píseň o perle, s. 11.

¹⁹ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 30.

²⁰ POKORNÝ, Petr, Píseň o perle, s. 11.

²¹ POKORNÝ, Petr, Píseň o perle, s. 12.

Egypt, coby prostor, kde se gnóze na začátku našeho letopočtu rozvíjela nejméně měrou, měl v té době již poměrně rozmanitou skladbu co do duchovních proudů. Významná byla helénsko-židovská moudrost, tradovaná mezi lidem, teologie alexandrijské Filónovy školy a samozřejmě výhradně gnostické či židovsko-gnostické skupiny. K této široké zemi duchovních směrů se záhy připojilo ještě křesťanství. To se v Egyptě rozšířilo pravděpodobně ještě před rokem 50 n. l.²²

Filón Alexandrijský byl významnou osobností duchovní oblasti doby krátce po počátku křesťanského letopočtu. Sám sebe označoval jako vykladače Písma a jeho cílem bylo odkrývat vědění, doslova vynášet na světlo vše, co je běžným lidem skryté. Měl tedy velmi podobné cíle, jako sami gnostici.²³ Ve svém učení se soustředil zejména na Tóru a její výklad. V době, kdy se začalo výrazněji hovořit o překladech posvátného textu, pak Filón zastával názor, že řecký text je rovný původnímu textu hebrejskému. Dle jeho výkladu je Tóra Mojžíšovým dílem, psaná bezprostředním vedením Božím.²⁴

Již zmíněné soupeření gnóze s církví je patrné například na pronásledování gnostiků, coby heretické odnože víry. Toto pronásledování neprobíhalo jen ve starém Římě, ale i dál, napříč dějinami. Svým způsobem pak vyvrcholilo ve 13. století křížovým tažením proti Albigenským.²⁵

Řím je prvním místem, kde si můžeme povšimnout negativních reakcí křesťanské komunity vůči gnózi. Řím přijal Pavlův výklad křesťanství, s jistými helénistickými prvky.²⁶ Gnostická podoba křesťanství, či křesťanská podoba gnóze se tak ocitla v rozporu se státním učením.

²² VOUGA, Francois, Dějiny raného křesťanství, s. 87.

²³ DOHMEN, Christoph; STEMBERGER, Günter, Hermeneutika židovské Bible a Starého zákona. s. 90.

²⁴ DOHMEN, Christoph; STEMBERGER, Günter, Hermeneutika židovské Bible a Starého zákona. s. 88.

²⁵ KOZÁK, Jaromír, Hermetismus, s. 23.

²⁶ KOZÁK, Jaromír, Hermetismus, s. 23.

Ovšem i na křesťanství samotné bylo v jeho počátcích v Římě pohlíženo negativním prizmatem. První dvě století našeho letopočtu byli křesťané pronásledováni proto, že praktikovali pokoutné náboženství bez oficiálního povolení. Na začátku si protikřesťanská opatření žádalo veřejné mínění, nikoliv samotné státní složky, pokud tedy nepočítáme akce císaře Nera. Hlavní příčinou pronásledování křesťanů od druhého století bylo pak jejich odmítání slavit císařský kult. Císař se stavěl na roveň Bohu a to byla pro křesťany naprosto nepřijatelná myšlenka.²⁷

První antikřesťanský dekret vydal v roce 202 n. l. císař Septimus Severus, obsahem dekretu byl zákaz proselytství, tedy zákaz cíleného získávání nových věřících. Následoval Deciův dekret, z roku 250 n. l., který ukládal všem občanům říše povinnost přinášet oběti bohům císařství. Ke konci padesátých let třetího století pak za Valeriána následovaly další perzekuce, po nich byl však na čas klid, církve se poměrně klidně rozvíjela a křesťanství pronikalo do všech společenských vrstev po celé říši. Diokleciánova perzekuce v letech 303 – 305 n. l. byla nejdelším a nejkrvavějším protikřesťanským počinem Říma, neboť Dioklecián se rozhodl zcela zlikvidovat ono „exotické“ protinárodní a protistátní náboženství, aby tak posílil ideu císařství a oživil římské náboženské tradice, které ustupovaly křesťanským novotám.²⁸

Kromě perzekucí ohrožovaly křesťanskou misii i mystéria Isidy a Mithry, kult Sol invictus a sluneční monotheismus. Tím spíše, že všechny tyto směry se těšily oficiální podpoře. Kromě již uvedených nebezpečí zde byla ještě gnóze. Ta se nyní rozvíjela i v rámci křesťanství a mohla tak de facto napadat křesťanskou víru takříkajíc zevnitř. Nejrozličnější hereze, ať již gnostické nebo jiné, se objevovaly od samého počátku

²⁷ ELIADE, Mircea, Dějiny náboženského myšlení II, s. 323.

²⁸ ELIADE, Mircea, Dějiny náboženského myšlení II, s. 323 – 324.

křesťanství, a protože v té době ještě neexistoval kánon, jediným prostředkem pro udržení autenticity víry byla apoštolská tradice.²⁹

Vrcholu svého vlivu gnóze dosahovala ve druhém století našeho letopočtu. Poté se začala pozvolna vytrácet a rozplývat v celé řadě myšlenkově spřízněných hnutí (jako byl například manicheismus), která však již nemůžeme považovat za klasickou gnózi. Jistou výjimku tvořili mandejci. Mandejské texty jsou poměrně mohutným pramenem, a co do množství tvoří celou knihovnu, kterou by bylo možné přirovnat k Bibli. Avšak co do obsahu prošly texty příliš velkými změnami a jen stěží lze tedy rozeznat původní učení a jeho pozdější doplňky. Vzhledem ke komplikovanosti textů tak byli mandejci identifikováni jakožto gnostická sekta až ve dvacátých letech dvacátého století.³⁰

Když se císař Konstantin rozhodl ustanovit státní náboženství Říše, záměrně musel volit takovou formu, která mohla jeho zemi ideově a kulturně sjednotit. Nemohl tedy přijmout gnózi, která byla sice nejvíce rozšířeným duchovním proudem, protože ta zároveň byla – na rozdíl od křesťanství – roztržštěná do četných skupin.³¹ Tento krok císaře Konstantina lze považovat za skutečně chytrý politický tah. Křesťanství svým zaručením rovnosti před Bohem poskytovalo silné vědomí symbolické a dokonce i sociální sounáležitosti všem svým věřícím. Kromě toho nabízelo svým zastáncům i jisté možnosti společenského vzestupu, ať již v rámci církevní organizace, či posléze v rámci státní správy. Silná integrační funkce křesťanské víry byla jedním z hlavních důvodů, proč se křesťanství pod hlavičkou státu v Římské říši tak rychle rozšířilo. Naopak ideologicky roztržštěná gnóze, přetrvávající v relativně malých a ideově odlišných komunitách, byla postupně marginalizována.³²

²⁹ ELIADE, Mircea, Dějiny náboženského myšlení II, s. 325.

³⁰ POKORNÝ, Petr, Píseň o perle, s. 41.

³¹ KOZÁK, Jaromír, Hermetismus, s. 23.

³² VOUGA, Francois, Dějiny raného křesťanství, s. 249.

V různých formách a verzích bylo možné se s gnostickými myšlenkami setkat až do vrcholného středověku. Přesto však zůstávala gnóze stranou obecného zájmu, neboť její stoupenci předávali své vědění jen zasvěceným a tak bylo celé toto učení poměrně utajené a již se nešířilo.³³

2.3 Základní charakteristika gnostického myšlení.

Situaci v bádání ohledně gnosticizmu komplikuje především skutečnost, že jeho učení nebylo zaznamenáváno prostřednictvím filozofických úvah, ale ve zvláštní, mysticko-spekulativní formě, která hovoří o řadě nebeských bytostí. Tyto bytosti pak nejsou metaforami nebo abstraktními pojmenováními, ale skutečnými a dle gnostiků reálně existujícími postavami. Vzhledem k četnosti i různorodosti těchto vyprávění a pojednání se můžeme domnívat, že tato mýtická vyprávění byla pouze formou, která měla obrazně vyjadřovat obecnou strukturu gnostického myšlení.³⁴ Nejen pro tuto mýtickou povahu má gnóze mnohem blíže k východním náboženstvím, jako je buddhismus nebo hinduismus, než ke křesťanství. Jde například o výrazný motiv usilování člověka o splynutí s božstvem, touhu po poznání, včetně toho mystického, a následně i tendenci vystoupení z plynoucího času. Tyto podobnosti jsou ovšem poměrně ojedinělé a nelze vysledovat jakýkoliv historický vliv východních náboženských systémů na vývoj gnóze a tak toto téma zůstává pouhou spekulací.³⁵

Helénistické myšlenkové směry pracovaly s nedokonalostí pozemského světa. Řešení této situace přinášel Mithraismus, křesťanství a v neposlední řadě právě gnóze. Gnosticizmus předložil novou

³³ POKORNÝ, Petr, *Píseň o perle*, s. 11.

³⁴ POKORNÝ, Petr, *Píseň o perle*, s. 13.

³⁵ POKORNÝ, Petr, *Píseň o perle*, s. 12.

alternativu pojetí světa, když jej vnímal jako něco, co má být zcela odmítnuto.³⁶

Základní myšlenka, z níž vychází většina gnostiků, je následující. Pravé bytí člověka je božského původu, avšak toho času je zajaté v hmotném těle. Duchovní podstata kdysi byla v jakési transcendentální oblasti, poté ale byla vržena do nízkého a nedokonalého světa. Když člověk dospěje ke spáse, bude vysvobozen z vězení svého těla i tohoto světa. Zatímco narození je tak tedy vstupem do hmotného světa, naopak „znovuzrození“ bude již zcela duchovní.³⁷

Je několik prvků, které jsou typické pro gnostické učení. Na tomto místě bych se tedy alespoň ve stručnosti pokusila ty nejvýznamnější shrnout.

Prvním z motivů, typických pro gnostické systémy, je motiv překážky na cestě k cíli. Touto překážkou je obvykle porušení nějakého zákazu ve chvíli, kdy hrdina podléhá nějakému svodu z vnějšího prostředí. Tento motiv by se dal označit za populární vzhledem k tomu, že se objevuje jak v mýtech, tak později v lidové slovesnosti a pohádkách. V dřívějších dobách, kdy byl svět lidmi chápán čistě mytologicky, byla překážkou obvykle příroda, které komplikovala podmínky pro život a ukazovala svou nebezpečnou stránku.³⁸

Gnostický výklad tohoto motivu odkazuje na to, že nikoliv smrt, ale nevědomost, spánek, zapomenutí a odcizení se Bohu jsou těmi hlavními překážkami. Překážku pak gnóze hodnotí i z lidského hlediska, „*je to zapomenutí sebe sama, ztráta vlastní identity*“.³⁹

³⁶ MARTIN, Luther H., *Helénistická náboženství*, s. 117.

³⁷ ELIADE, Mircea, *Dějiny náboženského myšlení II*, s. 328, 329.

³⁸ POKORNÝ, Petr, *Píseň o perle*, s. 23.

³⁹ POKORNÝ, Petr, *Píseň o perle*, s. 24.

Dalším motivem gnóze je motiv cesty a s tím spojeného hledání a bloudění. Gnostici sami sebe chápali, jakožto hledače vyššího duchovního poznání, takového, které sahá výš a hlouběji, než poznání, jež nabízely četné kultury a filosofické směry.⁴⁰

„Tomášovo evangelium“, jež je tvořeno Ježíšovými výroky a zároveň je jedním z nejdůležitějších textů rukopisů z Nag Hammádí, pak tuto myšlenku hledání skutečné pravdy a poznání tlumočí přímo skrze slova Ježíše. *„Ježíš řekl: Člověk, který hledá, ať nepřestává hledat, dokud nenajde.“*⁴¹

Ono hledání souvisí s hlavní otázkou celého gnostického myšlení, a sice tázáním se po tom, odkud člověk přichází a kam jde. Tato otázka opět vyjadřuje zájem gnosticizmu o člověka a lidskost. Není ovšem nová, můžeme ji objevit v Zarathuštrově učení, stejně jako v židovských Výrocích otců a u římského filosofa Seneky.⁴² Odpověď na tuto otázku nabízí v Janově evangeliu Ježíš, který jako pravý člověk ví, odkud přišel a kam směřuje.⁴³

Tato otázka, odkud přicházíme a kam jdeme, se v gnózi objevuje často a nikoliv pouze ve formě rady do života, ale přímo jako katechismová otázka. Byla to pro gnostiky stěžejní otázka, na niž se snažili odpovědět. Skoro by se dalo říci, že její zodpovězení bylo jejich hlavním cílem.⁴⁴ Kléméns Alexandrijský cituje jeden z výroků valentiniánské gnóze, když chce gnózi popsat. V tomto výroku se tvrdí, že pravého vysvobození dosáhneme, když se dozvíme *„co jsme bývali a čím*

⁴⁰ MARTIN, Luther H., *Helénistická náboženství*, s. 123.

⁴¹ Tomášovo evangelium, Logion 2, 32, 15 – 16; OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, *Rukopisy z Nag Hammádí 1*, s. 91.

⁴² POKORNÝ, Petr, *Píseň o perle*, s. 24.

⁴³ POKORNÝ, Petr, *Píseň o perle*, s. 25.

⁴⁴ POKORNÝ, Petr, *Píseň o perle*, s. 25.

*jsme se stali; kde jsme byli a kam jsme byli vrženi; k jakému cíli spějeme a odkud jsme vykoupeni; co je narození a co je obrozování.*⁴⁵

Základní otázku gnostické hermeneutiky můžeme nalézt ve „Svědectví pravdy“ – traktátu naghammadských rukopisů, který se však dochoval pouze z části. Jedná se o traktát s prvky homilie, který je označován jako křesťanský a gnostický. Blíže určit okruh gnóze, z níž „Svědectví pravdy“ pochází, je obtížné, neboť tento text zahrnuje jak prvky ofitské gnóze, tak i například valentinovské.⁴⁶ Gnostická hermeneutika tady doslova pokládá otázku: *„Proč tedy bloudíte a nepátráte po těchto tajemstvích, která byla předznamenána kvůli vám?“*⁴⁷

Pravým cílem životní cesty je v gnózi splynutí s božstvem. V „Písni o Perle“ je tento motiv vyjádřen právě perlou. Pro běžného člověka je nedosažitelná, je symbolem takřka královského jmění, něčím, čeho se nedá dosáhnout.⁴⁸ V Matoušově evangeliu hovoří o perle i sám Ježíš, když k ní v „Podobenství o perle“ přirovnává království boží, místo, kde lidé a Bůh žijí pospolu.

„Anebo je království nebeské, jako když obchodník, který kupuje krásné perly, objeví jednu drahocennou perlu; jde, prodá všecko, co má, a koupí ji.“ (Matoušovo evangelium 13, 45 – 46)

Gnostici mají své vlastní chápání této „perly“ a cesty k cíli. Královský syn podstupuje putování, cestuje, aby se ztotožnil s králem. Na konci cesty přijímá královské roucho, které jakoby patřilo jemu, přestože náleží otci. *„Záře otce, která zprostředkuje jednotu roucha, otce a syna, je vlastně duchovním projevem otce, ano ještě víc: je součástí samé jeho podstaty a jiskrou z jediného božského ohně.“*⁴⁹ Spasený syn se tímto

⁴⁵ ELIADE, Mircea, Dějiny náboženského myšlení II, s. 328, převzato z Excerpta Theodoti, 78, 2.

⁴⁶ OERTER, Wolf B., Rukopisy z Nag Hammádí 2, s. 120.

⁴⁷ Svědectví pravdy 45, 19 – 22; OERTER, Wolf B., Rukopisy z Nag Hammádí 2, s. 123.

⁴⁸ POKORNÝ, Petr, Píseň o perle, s. 25.

⁴⁹ POKORNÝ, Petr, Píseň o perle, s. 25.

okamžikem ztotožňuje se samotným spasitelem a stává se tak z něj „salvator salvatus“, tedy spasený spasitel. Tímto termínem také nábožensko-dějinná škola popisuje gnostickou koncepci spasení.⁵⁰

Nastíněná problematika hmotného těla, jež je vězením duchovního a božského přímo svádí ke klasickému dualistickému pojetí. Celý systém je ale podstatně komplexnější. Příběh lidstva o pádu a vykoupení přímo odráží Boží příběh. Bůh posílá na svět svého Syna, který má zachránit člověka, avšak který rovněž trpí téměř ponižujícími důsledky vstupu do hmoty. Než se ale nakonec vrátí na nebe, vyvoleným předá poselství, vykupitelskou gnózi.⁵¹

V gnózi je dosažení pokoje, odpočinutí, cílem lidské cesty. Lze tedy říci, že smyslem života je klid a pokoj. Nejedná se však o pokoj ve smyslu správného usprádaní věcí a opaku boje, ale o pokoj, jako klid, coby opak pohybu. Dění ustává v okamžiku, kdy dojde ke splynutí se základem bytí, když se vstoupí do božské Plnosti. Zde také můžeme hledat důvod, proč je gnóze leckdy považována za (novo)platónský výklad křesťanství, neboť v Platónově filosofii je Bůh nehybný a zároveň je zdrojem všeho pohybu.⁵²

V následujícím textu se budu zmiňovat o některých z typických postav gnóze. Kromě například Moudrosti Pistis Sofie je to zejména postava tzv. demiurga, což je z řečtiny „řemeslník“ či „umělec“. Ten je v gnostických mýtech stvořitelem hmotného a tedy nedokonalého světa. Náš svět je tedy řemeslnou prací, na níž se pravý bůh nepodílel.⁵³

Pro správné pochopení demiurga a jeho role je nezbytné seznámit se blíže s gnostickým pojetím biblického Boha. Novozákonní Bůh je převážně milostivý, zatímco starozákonní Bůh je trestající. Gnostici mají

⁵⁰ POKORNÝ, Petr, *Píseň o perle*, s. 25.

⁵¹ ELIADE, Mircea, *Dějiny náboženského myšlení II*, s. 329.

⁵² POKORNÝ, Petr, *Píseň o perle*, s. 26, 28.

⁵³ SMOLEY, Richard, *Zakázaná víra*, s. 15.

jistý problém vyrovnat se se stinnými aspekty starozákonního Boha, ať již se jedná o jeho nepochopitelný hněv, touhu po tvrdém trestu či žárlivost. Obzvláště velkou komplikaci výkladů způsobovalo prohlášení o žárlivosti Boha v Exodu 20, 5 a opakující se promluva v Deuteronomiu 5, 9. Toto, společně s Boží proklamací jeho vlastní jedinečnosti a jediného božství v Izajáš 45, 18 a dále. Vcelku logicky se nabízí úvaha, na koho může Bůh žárlit, je-li jediným. Gnostická úvaha byla tedy taková, že Bůh si je plně vědomý faktu, že není sám, nicméně tuto skutečnost tají.⁵⁴

Vzhledem k odmítnutí tohoto antropomorfismu gnostici přišli s řešením, které, aby nemuseli starozákonní pojetí a tedy i Boha zcela odmítnou, Boha rozdělilo. Byl tak transcendentní Bůh, Otec, který přebývá v Plnosti a vyjadřuje kladnou stránku Boha. A poté zde byl demiurg Jaldabaóth, který byl bohem hněvivým a žárlivým. Kromě těchto dvou postav, zpodobňujících jednotlivé stránky Boží povahy se zde objevuje i Sabaóth, demiurgův syn, který se znovu vrací ke spravedlivé stránce Boha.⁵⁵ Tato jména jsou převzata z traktátů nalezených v Nag Hammádí. V jiných zdrojích a textech jednotlivých odnoží gnóze se pak pochopitelně můžeme setkat s dalšími variantami. Podstata figur však zůstává víceméně stejná.

Podle gnostiků, tento svět tedy není dílem pravého Boha, je pouze výsledkem jakési náhody či přímo katastrofy, je ovládaný mocnostmi zla a opanován nevědomostí. Gnostik je tedy v důsledku toho odcizený své vlastní kultuře a proto zavrhuje i její normy a instituce. Vědomí tohoto pak dává gnostikovi jistou vnitřní svobodu a on tak může jednat podle své vůle, osvobozen od zákonů běžné lidské společnosti. Právě to vedlo křesťany k přesvědčení, že vyznavači gnóze mají sklony k libertinismu a oddávají se nezávazným sektářským orgiím.⁵⁶

⁵⁴ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, 211.

⁵⁵ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, 211.

⁵⁶ ELIADE, Mircea, Dějiny náboženského myšlení II, s. 330 – 301.

Důležité je chápat, že téměř všechna eschatologická a mytologická témata, o nichž gnostičtí autoři hovoří, jsou starší než gnosticismus samotný. Některá z nich lze nalézt ve starém Iránu a v indických upanišadách, jiná jsou typická pro helénistický synkretismus nebo židovství. To, co gnosticismus jako takový vymezuje, není tento více či méně uspořádaný systém zdánlivě nesourodých prvků, ale jak již bylo řečeno, velmi pesimistická a odvážná reinterpretace mýtů a náboženských představ, které byly v té době velmi rozšířené.⁵⁷

Před nálezem v Nag Hammádí bylo gnostické myšlení jen zřídka chápáno jako autonomní hnutí a to i přesto, že křesťanští otcové, jako byli Hippolyt nebo Origénes, gnosticismus vymezovali jako samostatnou skupinu. Nicméně i tato samostatná skupina byla chápána pouze jako křesťanská hereze.⁵⁸

Příčinou tohoto dodnes rozšířeného chápání gnosticizmu je skutečnost, že první systematická křesťanská teologie byla důsledkem krizí, které ve druhém století otřásaly církví jako takovou. „*Tím, že církevní Otcové kritizovali „hereze“ gnostických sekt – v první řadě antikosmický dualismus a odmítnutí vtělení, smrti a zmrtvýchvstání Ježíše Krista – postupně vytvořili ortodoxní nauku.*“⁵⁹ Ortodoxie tak spočívala ve věrnosti starozákonní teologii a gnostikové byli označováni za heretiky právě pro odvržení principů hebrejského myšlení. Nebylo totiž možné prohlašovat se za křesťana a přitom nesdílet nauku Starého zákona o původu světa a povaze člověka – Bůh započal své kosmologické dílo, když stvořil hmotu a ukončil jej stvořením člověka, ke svému obrazu, tělesného, povahově odlišného a opatřeného svobodnou vůlí.⁶⁰

⁵⁷ ELIADE, Mircea, Dějiny náboženského myšlení II, s. 328.

⁵⁸ MARTIN, Luther H. Helénistická náboženství, s. 120.

⁵⁹ ELIADE, Mircea, Dějiny náboženského myšlení II, s. 349.

⁶⁰ ELIADE, Mircea, Dějiny náboženského myšlení II, s. 349.

2.4 Křesťanský a gnostický mýtus

Abychom mohli patřičně porovnat křesťanský a gnostický přístup, je třeba si nejdříve blíže představit modely uspořádání světa, jak nám je oba tyto směry předkládají.

Základní rozpor spočívá, jak lze koneckonců předem očekávat, v pojetí Boha. Pro gnostiky pravý Bůh není Bohem Stvořitelem. Stvoření jako takové je dílem nižších bytostí, leckdy vyloženě zlých. Tato myšlenka je pro židy i křesťany nepřijatelná. Nejen, že akt stvoření není v rukou Boha a tedy není dokladem Boží všemohoucnosti, ale je to dokonce výsledek jakési náhody a vzpoury proti Bohu.⁶¹

Jako první blíže představím křesťanský „mýtus“. Ten předkládá předmětný svět, který je stvořením jediného Boha – Stvořitele. Tento dokonalý svět je zároveň čímsi narušován, a sice odcizením člověka prostřednictvím hříchu. Bůh pro svou lásku, jež k člověku chová, pošle na svět člověka, který je hříchem dokonale neposkvřen. Zde se pochopitelně hovoří o Ježíši z Nazareta, zatím nikoliv Ježíši Kristu. Posláním tohoto čistého člověka je odhalit lidem Boží záměr a cíl a především jim ukázat skutečné lidství. Ježíš toto poslání skutečně naplňuje prostřednictvím svého života a následně i smrti. Svým zmrtvýchvstáním pak člověku ukazuje, že Boží cíl přesahuje jejich běžné představy a zkušenost. To je tedy ono „evangelium“, jehož přijetí s sebou nese obrácení v životě.⁶²

Gnostické pojetí základního „mýtu“ je poněkud odlišné. Hmotný svět je stvořen nikoliv Bohem, ale jakýmsi nižším božstvem, které člověka doslova vězní v tomto hmotném světě a drží jej v nevědomosti. Tato situace vznikla tak, že část božského světa, která zahrnuje i jakéhosi ideálního božského Člověka, se osudným pochybením dostala do zajetí

⁶¹ ELIADE, Mircea, Dějiny náboženského myšlení II, s. 330.

⁶² OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 31.

světa hmotného a tím zároveň zapoměla na svůj skutečný božský původ. Z pomíjivosti a odcizení tohoto zajetí je však možné uniknout. Prostředkem tohoto úniku je poznání pravého stavu, odhalení božské podstaty a následný návrat do duchovní oblasti, pryč z hmotného světa. Nejvyšší božstvo se pochopitelně snaží tomuto procesu napomoci a tak na svět vysílá své posly, kteří mají probrat člověka z jeho nevědomosti. Jedná se například o Moudrost, Sofii, ale tímto poslem může být, respektive byl i Ježíš. Završením této snahy je splynutí s nejvyšším, skutečným Bohem.⁶³

Gnosticismus přichází podle Eliadeho s takzvaným „totálním mýtem“. Tento mýtus totiž zahrnuje všechny rozhodující události od počátku světa a jejich vzájemná závislost zajišťuje hodnověrnost eschatonu. Vykupitelské poznání pak spočívá především ve zjevení onoho tajného příběhu – tedy, tajného pro ty, kteří jsou nezasvěceni. Tento příběh nebo mýtus vypráví o původu a stvoření světa, původu zla a dramatu božského vykupitele, který sestupuje na zem, aby spasil lidi. Příběh samozřejmě vrcholí, jak již bylo naznačeno, konečným vítězstvím transcendentního Boha, uzavřením dějin a konečným zničením kosmu. Gnóze pak tento totální mýtus prezentuje v několika odlišných verzích, v závislosti na daném učiteli. Nejvelkolepější verzi totálního mýtu pak vypracoval Mání, klíčová osobnost manicheismu.⁶⁴

Zatímco gnóze byla a je pokládána pro svůj způsob interpretace za pesimistickou, křesťanství je naopak považováno za „optimistické náboženství“ a to navzdory opožděné parúsii, tedy druhému příchodu Krista a následně očekávanému konci dějin⁶⁵, i navzdory perzekucím,

⁶³ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 31.

⁶⁴ ELIADE, Mircea, Dějiny náboženského myšlení II, s. 328.

⁶⁵ ELIADE, Mircea, Dějiny náboženského myšlení III, s. 300.

jimž byli křesťané vystaveni. Křesťanství oslavuje stvoření, život a přijímá dějiny, přestože přinášejí jen hrůzy.⁶⁶

V devatenáctém a v první polovině století dvacátého byla gnóze považována za helenizaci křesťanství. Ovšem nález rukopisů v Nag Hammádí jasně svědčí o tom, že křesťanství a gnosticismus jsou dva přístupy, na sobě nezávislé, které vznikly přibližně ve stejné době, na přelomu letopočtu. Texty naghammadských rukopisů dokonce poskytují zcela nové formulace, které doposud nebylo možné v gnostických textech nalézt.⁶⁷

Z religionistického hlediska je zajímavým tématem i sledování námětových přesahů mezi jednotlivými texty odlišné povahy. Například ve valentinských textech je zřejmý motiv Božího slitování, který je jinak stěžejním tématem teologie podle apoštola Pavla.⁶⁸

2.5 Prameny o gnózi

Informace o gnosticích, ale i o dalších „heretických“ skupinách máme převážně z raně křesťanských zdrojů. Velmi důležitými prameny jsou díla Epifania ze Salamíny, kyperského metropolity, a Hippolyta Římského, který byl žákem neméně slavného Eirenaia z Lyonu.

2.5.1 Eirenaios z Lyonu a Hippolyt Římský

Eirenaios, Ireneus, jinak také uváděný v počeštěné verzi Irenej z Lyonu se narodil kolem roku 130 n. l. ve Smyrně.⁶⁹ Od roku 177 n. l. byl presbyterem v dnešním francouzském Lyonu. Eirenaios byl jedním z vůbec prvních apologetů, tedy obhájců a zastánců křesťanské víry ve

⁶⁶ ELIADE, Mircea, Dějiny náboženského myšlení II, s. 350.

⁶⁷ Autorem tohoto tvrzení je A. von Harnack. OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 31.

⁶⁸ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 32.

⁶⁹ ATTWATER, Donald, Slovník svatých, s. 185.

sporu s jinými náboženstvími, respektive heretickými skupinami v církvi samotné.⁷⁰ Eirenaiova nejvýznamnější hereziologická díla byla „Adversus haeresus“, tedy „Proti bludům“ a „Demonstratio“, známé také jako „Epideixis“⁷¹ Pozdější tradice tvrdí, že Eirenaios zemřel mučednickou smrtí, ale věrohodné zprávy o konci jeho života se bohužel nedochovaly.⁷²

Hippolyt Římský byl první vzdoropapež a jeden z církevních otců Západu. Svá díla psal ale řecky a tedy pocházel spíše z Východu. Z důvodů věroučných i osobních vystupoval proti římským biskupům Zefyrinovi a Kalixtovi, aby byl posléze navržen jako protikandidát na papežský stolec. Hippolyt zemřel v sardinských dolech, do nichž byl vypovězen během jedné z protikřesťanských represí za Maxima Thraxe. Nejslavnějším spisem Hippolyta Římského jsou „Philosophoumena“.⁷³ Na dílo svého učitele pak navázal spisem „Refutatio omnium haeresium“.⁷⁴

2.5.2 Epifanius ze Salamíny

Významným zdrojem, který vypovídá o gnosticizmu je dílo Epifania ze Salamíny. Právě jemu jsem se na tomto místě rozhodla věnovat větší pozornost, protože s jeho textem jsem pracovala blíže.

Zprávy o Epifaniově životě lze rozdělit na legendární, které byly sepsány mnichy Janem a Polybiem a které nejsou historicky relevantní, a pak na informace získané přímo z Epifaniový korespondence s dalšími osobnostmi tehdejší doby. Epifanius se narodil mezi roky 310 a 320 v Palestině, poblíž Gazy. Z jeho dopisů víme, že byl vychován křesťany ve „víře v otce z Nikai“. Vzdělání se Epifaniově dostalo od mnichů a svá

⁷⁰ Ottova všeobecná encyklopedie, 1. svazek, s. 64, 530.

⁷¹ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 330.

⁷² ATTWATER, Donald, Slovník svatých, s. 185.

⁷³ ATTWATER, Donald, Slovník svatých, s. 175.

⁷⁴ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 330.

studia následně dokončil v Egyptě, kde byl jeho učitelem asketa Hilarion. Výchova a vzdělání se pak zcela logicky odrážejí v Epifaniových myšlenkách a díle. Od dětství vychováván k nicejskému vyznání byl tedy jasným představitelem oficiálního křesťanského proudu.⁷⁵

Po návratu do Palestiny založil Epifanius klášter v Eleutheropolis, kde sloužil jako opat. O jeho působení v klášteře víme málo, snad jen tolik, že jej bránil proti všem herezím a pěstoval nicejské vyznání víry. Kolem roku 367 se pak Epifanius vydal na Kypr, kde se stal salamínským biskupem, pravděpodobně i na přímluvu svého bývalého učitele Hilariona.⁷⁶ Epifanius byl aktivním členem církve a podílel se na řešení celé řady sporů, včetně řešení heretických otázek, jaké s sebou nesl například Apollinarismus. Není zcela jisté, zda se zúčastnil prvního konstantinopolského koncilu v roce 381, nicméně jen o rok později cestoval společně se svatým Jeronýmem do Říma, kde se zúčastnil synody.⁷⁷

Přestože, anebo protože Epifanios zastával poměrně důležitou církevní funkci, netrávil veškerý čas na Kypru, ale hojně cestoval po tehdejší křesťanském světě. Během svého působení pochopitelně neustále tvořil. Jeho nejstarší dochovanou prací je „Dopis Eusebiovi, Marcelovi, Bibianovi a Carpovi“, kde se věnuje chronologii Kristových pašijí a odtud odvozuje termín Velikonoc, přičemž jeho cílem bylo obhájit antiochejský způsob výpočtu. Epifaniovým nejvíce kritickým dílem je formou dopisu psaný „Ancoratus“ určený církvi v Syedře. V textu využívá metaforu, kdy bárka této církve nemůže vplout do přístavu, neboť ji neustále posunují zpět vichry špatné doktríny, zejména odpírání božství Svatému duchu. Nejzásadnějším z Epifaniových děl, zejména co do informací o gnosticizmu, je spis „Panarion“, neboli „Lékárnička (proti

⁷⁵ Saint Epiphanius, The Panarion of Epiphanius of Salamis, Book I., Sects 1 – 46, s. XI.

⁷⁶ Saint Epiphanius, The Panarion of Epiphanius of Salamis, Book I., Sects 1 – 46, s. XII.

⁷⁷ Saint Epiphanius, The Panarion of Epiphanius of Salamis, Book I., Sects 1 – 46, s. XIV.

bludným učením)“ na němž začal pracovat kolem roku 375.⁷⁸ Sepsal také spis zvaný „De Mensuris et Ponderibus“, který sloužil jako jakýsi manuál pro ty, kdo se chtěli věnovat studiu Písma. Epifaniovy další práce pak byly zaměřeny proti stoupencům Origena, a proti obrazům v kostelích.⁷⁹ Byla to právě opozice proti Origenově učení, která mu přinesla přátelství již zmíněného svatého Jeronýma.⁸⁰

„Panarion“ je velice rozsáhlá práce, již Epifanios rozdělil do tří knih. Navzdory rozsahu patnácti set stran textu bylo dílo dokončeno během pouhých tří let a svědčí tedy o skutečném Epifaniově nasazení. „Panarion“ představuje žánr, který byl ranému křesťanskému světu poměrně známý, a sice hereziologii. Podobné žánry vznikaly i v rámci Islámu, či východních náboženských tradic a jejich cílem bylo potlačit vznikající kultury, které se odlišovaly od obecného kurzu víry. Tyto spisy popisovaly a vyvracely náboženské systémy a seskupení, která autoři těchto textů považovali za nesprávné. Samotné Epifaniovo dílo „Panarion“ je možné považovat za jakousi encyklopedii tehdejších herezí.⁸¹ Vzhledem k tomu, že Epifaniův text je ve značné míře shodný s prameny další dobové literatury věnované obdobnému tématu, jedná se o skutečně věrohodný a navíc i obsáhlý zdroj informací. Epifanios se zdá být velmi dobře informovaný o událostech své doby a pro události dřívější využívá dostupné dokumenty. Nemůžeme s jistotou určit, zda měl nezávislé znalosti o historickém vývoji raných gnostických škol, nicméně je pravděpodobné, že nikoliv.⁸²

Druhá a třetí kniha „Panarionu“ se soustředí na židovské a gnostické křesťanství. Epifanios hojně využívá dřívější zdroje. Nejčastěji

⁷⁸ Pozdější tradice přiřkla „Panarionu“ klasičtější pojmenování, typické pro většinu literatury tohoto typu – „Adversus haereses“, tedy „Proti heretikům“; Saint Epiphanius, *The Panarion of Epiphanius of Salamis*, Book I., Sects 1 – 46, s. XIII.

⁷⁹ Saint Epiphanius, *The Panarion of Epiphanius of Salamis*, Book I., Sects 1 – 46, s. XIV, XV.

⁸⁰ ATTWATER, Donald, *Slovník svatých*, s. 116.

⁸¹ Saint Epiphanius, *The Panarion of Epiphanius of Salamis*, Book I., Sects 1 – 46, s. XIV.

⁸² Saint Epiphanius, *The Panarion of Epiphanius of Salamis*, Book I., Sects 1 – 46, s. XVIII.

pak cituje Eirenaia z Lyonu. Značná část Epifaniem uvedených sekt je pak přímo a zcela závislá na Eirenaiových textech. Epifanios jej však nenásleduje slepě, a pokud je k dispozici i jiný zdroj, dává mu přednost.⁸³

2.6 Jednotlivé směry gnóze

Jako každý duchovní směr, měla i gnóze celou řadu důležitých učitelů. Mnozí z nich během svého působení vytvořily z okruhu svých žáků gnostické školy, v nichž se i nadále rozvíjelo jejich učení. Na tomto místě bych ráda přiblížila některé z nejvýznamnějších gnostických směrů a skupin. Zatímco některé se utvořily kolem výrazných učitelů, jiné vznikly na základě samotného učení.

2.6.1 Ofité a Naasejci

Jednou z nejstarších gnostických skupin jsou Naasejci neboli ctitelé hada. Ten dal vlastně pojmenování celé skupině, nacháš – hebrejsky had. Nejedná se zde o Hada – Pokušitele, ale o symbol, který hrál významnou roli v orientálních kultech, řecké mytologii a římském náboženství a někteří gnostikové jej vnímali jako symbol nesmrtelnosti. Prameny o této skupině mluví v rámci příbuzné gnostické skupiny – Ofitů, od řeckého ofis – had.⁸⁴

Uctívání hada se přímo pojí s gnostickým výkladem knihy Genesis. Když had přiměje člověka, aby jedl ze stromu poznání, není pokušitelem, ale osvoboditelem, který nabízí cestu k duchovnímu poznání. Je vyslán, aby člověka probudil a umožnil mu vidět skutečnou podstatu Boha, která

⁸³ Saint Epiphanius, The Panarion of Epiphanius of Salamis, Book I., Sects 1 – 46, s. XX.

⁸⁴ POKORNÝ, Petr, Píseň o perle, s. 146.

je mu do té doby kvůli demiurgovi skryta. V tomto gnostickém pojetí tak had není symbolem zla, ale ztělesňuje pravého Boha.⁸⁵

Informace o Naasejcích máme nejen díky Epifaniovi ze Salamíny, ale rovněž díky Hippolytovi Římskému, který na počátku třetího století téměř doslova opsal Naasejský traktát. Původní mimokřesťanská verze textu byla pravděpodobně známa a rozšířena kolem poloviny druhého století. Pozdější úpravy byly již křesťanské a v této podobě se také text traktátu dostal k Hippolitovi. Důležitost Naasejců a Ofitů spočívá zejména v tom, že tyto gnostické skupiny začaly jako první tvořit rozsáhlejší spekulativní systémy.⁸⁶

2.6.2 Setovci

Další gnostická skupina – Setovci – je myšlenkově příbuzná Ofitům, neboť i v jejich učení hraje podstatnou roli zjevovatel božích tajemství. V tomto případě se však nejedná o hada, ale o Seta, mýtického Adamova syna.⁸⁷ Set, Seth, nebo také Šét, byl třetím Adamovým synem. Setovská tradice pak předpokládá, že skuteční gnostici byli duchovními potomky Seta, gnostického vykupitele.⁸⁸

Na rozdíl od Ofitů se zde setkáváme s výraznou ženskou božskou bytostí – Moudrostí. Ta je v setovské gnózi ztotožněna s pramáti Evou. Zároveň ale Setovci již zpracovávají prvky dalšího gnostického proudu, v němž hraje roli další z božských ženských bytostí a sice Barbeló. Je sice pojmenovaná jinak, ale ve své podstatě se shoduje s Moudrostí – Sofií a lze ji tedy označit za tutéž postavu. Tato dvojakost se stala na dlouhou dobu předmětem diskuzí, zda vedle Setovců existovala oddělená

⁸⁵ SMOLEY, Richard, *Zakázaná víra*, s. 177.

⁸⁶ POKORNÝ, Petr, *Píseň o perle*, s. 147.

⁸⁷ POKORNÝ, Petr, *Píseň o perle*, s. 147.

⁸⁸ MARTIN, Luther H., *Helénistická náboženství*, s. 121.

skupina tzv. Barbelognostiků. V současné době převládá názor, že se jedná pouze o podrobnější rozpracování známého fenoménu, prostřednictvím nového motivu.⁸⁹

Kromě postavy Seta a Moudrosti je pro setovskou gnózi typický ještě jeden rys, kterým obvykle charakterizujeme biblické myšlení a křesťanství. Nejedná se o nic menšího, než dějiny spásy. S těmi se v případě gnóze poprvé setkáváme v rámci Barúchovy knihy, již sepsal lústin a která se nám opět dochovala díky opisu Hippolyta Římského. Cyklus v Barúchově knize je následující: bůh tvoří anděly a následně i člověka, teprve pak poznává nejvyšší božstvo – Dobrého. Lituje stvoření člověka a posílá anděly, aby člověka poučili o pravém Bohu a on tak odčinil svou chybu. Třetí z těchto andělů – Barúch, dal název celému spisu. Zemské božstvo proti Barúchovi posílá hada, který má poničit andělovo snažení. Setkáváme se tak tady s motivem hada, coby zastáncem zla a božím protivníkem. Had je úspěšný do chvíle, než přichází další z božích posílů – Ježíš Nazaretský. Had sice zařídí, aby byl Ježíš ukřižován, nicméně Ježíš, věrný Barúchovu poslání, zanechává na zemi své pozemské tělo a sám vystupuje do nebe k Dobrému. Jedná se tedy o interpretaci evangelia prostřednictvím gnóze.⁹⁰

2.6.3 Elchasaité

Gnostická sekta v povodí Jordánu, známá jako Elchasaité, vznikla z křesťanských skupin, jejichž příslušníci byli původně židé. Jejich název neodvozujeme od postav v jejich učení, jako tomu bylo u předchozích skupin, ale od Elchasaie, učence, který žil a působil za vlády císaře Trajána. Elchasaiovo učení vyprávělo o řetězu Kristových vtělení, z nichž

⁸⁹ POKORNÝ, Petr, *Píseň o perle*, s. 148.

⁹⁰ POKORNÝ, Petr, *Píseň o perle*, s. 150.

jedním byl i Elchasaius sám. Gnóze byla v případě Elchasaitů silně ovlivněna astrologií a magií.⁹¹

2.6.4 Basileidovci

V případě Basileidovců se jedná o gnostickou skupinu, která navazovala na učení Basileida. Ten je považován za prvního skutečně významného myslitele na pomezí křesťanství a gnosticizmu. V jeho případě před sebou totiž již máme skutečně tzv. křesťanskou gnózi, jelikož Basileidés usiloval o gnostický výklad základních prvků křesťanského učení. Podobně jako mnozí křesťanští učitelé se i Basileidés odvolával na apoštolskou tradici.⁹²

Basileidés pocházel pravděpodobně z Antiochie, nicméně vzdělání získal v Egyptě, kde také po roce 133 n. l. působil. Basileidés je často porovnáván se svým současníkem, s nímž byl také v kontaktu, a sice se Saturnilem. Saturnilos byl syrským učitelem a pravděpodobně také jedním z prvních křesťanských gnostiků, neboť v jeho učení se již objevuje postava Krista, coby gnostického vykupitele. Jak píše Epifanios, Basileidés se Saturnilem si „půjčovali jed jeden od druhého“. Každý byl příslušníkem trochu jiného učení, nicméně oba se stali zakladateli své vlastní gnostické sekty.⁹³

O Basileidově učení máme zachovány dvě poměrně odlišné zprávy. První, jejímž autorem je Eirenaios, ukazuje, že se jedná o podrobnější rozpracování klasických témat gnóze, jakými je učení o božstvu Člověk a výskyt ženské božské postavy. Z andělů, kteří stvořili tento svět, je na prvním místě židovský Hospodin, jež je zde nazýván též

⁹¹ POKORNÝ, Petr, *Píseň o perle*, s. 151.

⁹² POKORNÝ, Petr, *Píseň o perle*, s. 152.

⁹³ POKORNÝ, Petr, *Píseň o perle*, s. 141, 152; Saint Epiphanius. *The Panarion of Epiphanius of Salamis*, Book I., Sects 1 – 46, s. 69.

jako Abraxas. Toto jméno v řecké numerologii značí číslo 365. Zemi totiž obklopuje přesně 365 nebes, jimž Abraxas vládne.⁹⁴

Abraxas stvořil hmotného člověka, aby tak nastražil past člověku duchovnímu. Nejvyšší, bezejmenný a nezrozený bůh, seslal Krista, aby zachránil lidstvo. V Basileidově pojetí však Kristus netrpěl a ještě před smrtí se vznesl ke svému nebeskému otci; namísto něj byl ukřižován jistý Šimon Kyrénský.⁹⁵ Na tomto příkladu gnostického výkladu Ježíšova, respektive Kristova vystoupení je jasně znát, proč byly gnostické směry křesťanskou obcí považovány za heretické. Jestliže Ježíš nezemřel na kříži, pak by se dala celá nauka o spasení prohlásit za lživou. To bylo něco, co raná křesťanská církev nemohla za žádných okolností přijmout.

Druhá zpráva pak pochází z pera Hippolyta Římského. Podle těchto pramenů se Basileidovo učení jeví spíše jako monistický systém, kde je nejvyšší Bůh stvořitelem všeho, všechno vyrůstá z jeho „světového semene“. Některé bytosti vzlínají k Bohu bezprostředně, jiné pomocí Ducha a další musí být očištěny a vykoupeny, což se děje prostřednictvím Ježíše. Svou snahou tedy Ježíš umožňuje i nejnižším božím synům, aby vystoupali k nejvyššímu božstvu. To je nehmotné a čistě duchovní a to do takové míry, že jej Basileidés dokonce označil za „nejsoucí“.⁹⁶

V tomto pojetí světa je velice dobře vidět jeden ze základních rysů gnóze, kdy je zlo ve světě odvozováno z neštěstí nebo z objektivní nutnosti. Člověk je uvězněn v hmotném světě a jeho cílem by mělo být vymanění se z něj a, v tomto konkrétním případě, vystoupat vzhůru k Bohu. V křesťanství zásadní motivy, jako hřích, vina, vědomé odcizení, jsou zde téměř potlačeny. Vyznavač gnóze usiluje o vysvobození z hmotného světa, nikoliv o odpuštění; obavy v něm vyvolává pomíjivost

⁹⁴ SMOLEY, Richard, *Zakázaná víra*, s. 34; POKORNÝ, Petr, *Píseň o perle*, s. 153.

⁹⁵ POKORNÝ, Petr, *Píseň o perle*, s. 153.

⁹⁶ POKORNÝ, Petr, *Píseň o perle*, s. 153.

tohoto světa, nikoliv boží soud. Eirenaios i Hippolyt Římský se pak shodují v tom, že Basileidés vidí spasení v odhalení již daného stavu a v poznání božského základu. Gnostik se snaží rozpoznat a zrušit vše, co je zatížené prostorem a časem a jako takové tedy zcela nesouměřitelné s božským, duchovním světem.⁹⁷

Podobně jako ostatní gnostici, vzhledem ke gnostickému přesvědčení, že hmotný svět je jakýmsi podřadným aktem skutečného stvoření, Basileidés nepřikládal tělu žádnou velkou důležitost. To s sebou obvykle neslo asketismus, odříkání si masa, celibát. Basileidés ovšem tuto logiku poněkud obrátil, když dospěl k opačnému závěru: právě proto, že tělo nemá skutečnou hodnotu, nezáleží, co s ním člověk bude dělat. V očích hereziologů, jako byl třeba právě Eirenaios z Lyonu, tak gnostické skupiny neměly příliš vysoký kredit a tyto zprávy opodstatňovaly nejrůznější obvinění z libertinismu, jimž gnosticismus čelil.⁹⁸

Basileidovu školu po něm převzal jistý Isidóros, označovaný jako jeho syn. Je však otázkou, zda se jednalo o jeho skutečného potomka, či oddaného žáka. Isidóros byl autorem několika knih, z nichž se ovšem dochovaly pouze zlomky. Sám Basileidés pak napsal „Ódy“ a čtyřicet dva knih výkladů evangelíí. O životnosti Basileidova učení svědčí i skutečnost, že Epifanos ze Salamíny se ještě ve čtvrtém století zmiňuje o Basileidově škole v Alexandrii.⁹⁹

2.6.5 Markiónovci

Zatímco u Basileida lze poměrně snadno rozlišit, v čem se odlišuje od křesťanských spisů Nového zákona, protože jeho výklad gnóze je poměrně nápadný, u dalších křesťanských gnostiků to tak jednoduché

⁹⁷ POKORNÝ, Petr., Píseň o perle, s. 154.

⁹⁸ SMOLEY, Richard, Zakázaná víra, s. 34, 35.

⁹⁹ POKORNÝ, Petr, Píseň o perle, s. 152, 154.

není. Mnozí z nich se totiž pokládali za přímé pokračovatele a duchovní dědice apoštola Pavla. Jedním z takovýchto myslitelů je Markión ze Sinópy na Černém moři.¹⁰⁰

Markión pocházel z významné křesťanské rodiny, vystupoval jako křesťanský učitel a jeho otec byl v Sinópě biskupem. Nicméně Markión byl z církve pro nevhodné chování vyloučen právě svým otcem. Uchýlil se pak do Říma, kde získal četné stoupence. Roku 144 n. l. byl exkomunikován z římské křesťanské obce a tak si založil vlastní církev. Ta byla na rozdíl od většiny dalších gnostických skupin velice dobře organizována a snad právě proto se udržela až do šestého století, zejména na Blízkém východě, konkrétně v oblasti Sýrie.¹⁰¹

Pro svou církev chtěl Markión dokonce vytvořit sbírku posvátných textů, jež by nahradila židovskou Bibli, tedy Starý zákon. Za základ této své sbírky použil Lukášovo evangelium, z nějž vynechal příliš židovské motivy. Druhou část jeho nové „Bible“ tvořilo deset Pavlových listů, ostatní raně křesťanské texty odmítal. Markión tak vytvořil jakousi předjímku Nového zákona a jeho činnost pobídla křesťany k vytvoření jejich vlastního kánonu. Markión tak vlastně svými počiny nechtěně přispíval k budoucímu vzniku Nového zákona a jeho následné kanonizaci, coby druhé části dvoudílné Bible, která v křesťanském pojetí sestává právě ze Starého a Nového zákona.¹⁰²

Markión snad nebyl přímo gnostikem, byl však gnózí silně ovlivněn. Zatímco gnostici vybírali ze Starého zákona postavy, které odpovídaly jejich učení, Markión Starý zákon rovnou zavrhl. Jeho hlavním posláním bylo očistit církev – tedy, jeho církev – od vlivu judaismu. Podle Markióna judaismus v křesťanství znovu zaváděl morální koncepty poslušnosti zákona a tak vytlačoval Pavlovu zvěst o ospravedlnění z milosti skrze

¹⁰⁰ POKORNÝ, Petr, Píseň o perle, s. 154.

¹⁰¹ SMOLEY, Richard, Zakázaná víra, s. 31.

¹⁰² POKORNÝ, Petr, Píseň o perle, s. 155.

víru. „Pro Markiona Bůh Židů, Bůh hmoty a válek, byl jen nižší Demiurg, zatímco Bůh, který se zjevil v Kristu, je jiný, vyšší Bůh, Bůh lásky a milosrdenství.“¹⁰³

Stejně jako židovský vliv odmítl Makrión i jeden ze stěžejních bodů gnóze, která přiznává člověku stejnou podstatu jako bohu. Ve svém učení se omezil na myšlenky apoštola Pavla, které však vyložil svým vlastním způsobem.¹⁰⁴ Poukazuje například na pasáž v „Listu Galadským“, kde Pavel píše:

„Jak je to potom se zákonem? Byl přidán kvůli proviněním jen do doby, než přijde ten zaslíbený potomek; byl vyhlášen anděly a svěřen lidskému prostředníku.“ (Galadským 3, 19)

Vrací se tedy motiv do značné míry zlovolného starozákonního Boha a nutnost jakého zprostředkovatele. V „Listu Efezským“ pak stojí:

„Nevedeme svůj boj proti lidským nepřátelům, ale proti mocnostem, silám a všemu, co ovládá tento věk tmy, proti nadzemským duchům zla.“ (Efezským 6, 12)

Zde Markión poukazuje na jeden z typicky gnostických prvků, a sice existenci archontů. Mocností, vládců nebeského království, které stojí mezi člověkem a bohem.¹⁰⁵ Právě archontům je věnováno několik traktátů, které jsou součástí nálezů v Nag Hammádí.

Své učení shrnul Markión v knize „Antithesis“, neboli „Protiklady“, protiklady ve smyslu rozdílů mezi Starým a Novým zákonem, mezi Bohem zákona a Bohem lásky, mezi spravedlností a milostí. Ježíš je pak poslán nejvyšším Bohem, aby lidstvo vysvobodil ze zajetí židovského

¹⁰³ FUNDA, Otakar A, Ježíš a mýtus o Kristu, s. 253.

¹⁰⁴ POKORNÝ, Petr, Píseň o perle, s. 156.

¹⁰⁵ SMOLEY, Richard, Zakázaná víra, s. 31, 32.

Boha. Ježíš v lidském těle skutečně trpěl a skutečně zemřel, čímž lidi zachránil před Stvořitelem.¹⁰⁶

2.6.6 Valentinovci

Ve druhém století, přibližně ve stejné době jako Markión a tedy i na samém vrcholu gnóze, se v Římě objevuje další z velkých gnostických učitelů, Valentinus. Valentinovská gnóze je považována za snad nejvýznamnější, pokud bychom měli soudit z pozornosti, která je jí věnována ze strany prvních hereziologů.¹⁰⁷

Vzdělání se Valentinovi dostalo v Alexandrii, kde se podle všeho také setkal s Basileidem, aktivně však působil až v Římě, mezi lety 135 až 160 n. l. Valentinus do Říma přišel jako skutečně pravověrný křesťan, můžeme dokonce nalézt informace o tom, že se ucházel o biskupský stolec, ale jedná se velmi pravděpodobně o pozdější konstrukt. V Římě Valentinus působil jako gnostický učitel a vybudoval svou školu, ve své době skutečně nejvýznamnější centrum gnostického hnutí. Za samotného Valentinova učení se však dochovaly jen zlomky dopisů a kázání a jeho ucelenější filozoficko-mýtický systém tak známe jen z nepřímých zpráv, většinou od Valentinových odpůrců.¹⁰⁸

Valentinus se stejně jako gnostickým učitelem cítil být i křesťanským teologem. Naději z budoucnosti, jež je typická pro křesťanství se snaží přinést i do gnostického učení. Důležitým rysem je i Valentinův důraz na roli milosti, ničím nezasloužené milosti, jež je daná shůry. I přes tyto křesťanské prvky je stále však valentinovská gnóze stále gnózí. Události, které rozhodují o lidském údělu, se odehrávají mimo lidský svět, v duchovním prostoru, stojí mimo samotné dějiny. Člověk je

¹⁰⁶ POKORNÝ, Petr, *Píseň o perle*, s. 155.

¹⁰⁷ MARTIN, Luther H., *Helénistická náboženství*, s. 121.

¹⁰⁸ POKORNÝ, Petr, *Píseň o perle*, s. 155, 156.

obětí těchto událostí, nikoliv viníkem či účastníkem, a protože nenese odpovědnost za svou vinu, nemůže být jeho život skutečně proměněn ani boží milostí.¹⁰⁹

Valentinův systém se dá pro svou obsáhlost označit za téměř velkolepý. Valentinus se jeho prostřednictvím pokouší o výklad základních témat, jako je vysvětlení existence zla nebo pád duše. Valentinova koncepce pak není dualistická, nevykládá tyto fenomény prostřednictvím jakéhosi anti-Boha, ale naopak jakýmsi dramatem, jež se odehrává v samotném nitru božství.¹¹⁰

Rozsáhlé propojení gnóze a křesťanství v prvních dvou stoletích našeho letopočtu nebylo ničím neobvyklým a docházelo k němu v poměrně vysoké míře. V rámci Egypta je pak poměrně zřejmé, že v počátcích křesťanství se vcelku běžně vyskytovaly formy víry, které byly běžně přijímány a teprve s odstupem času byly označeny za „bludařské“, když je „pravověrné“ křesťanství odsoudilo a snažilo se je potlačit.¹¹¹

Valentinovo učení je dosti vyhraněné a obsáhlé, ale vzhledem k široké základně jeho stoupenců činí dnešním badatelům jisté obtíže rozlišit, co je dílem Valentinovým a co již přísluší některému z jeho žáků.¹¹² Co s jistotou pocházelo od Valentina samotného, se nám dochovalo pouze v podobě názvu jednoho z jeho děl a sice „O třech přirozenostech“. Tento text údajně obsahoval jedno z prvních pojednání o Otci, Synu a Duchu svatém, jakožto o třech osobách, nebo hypostázích Trojice.¹¹³

Po dlouhou dobu byly jedinými relevantními prameny o valentinovské gnózi pouze citáty uváděné Eirenaiem, Hippolytem, nebo

¹⁰⁹ POKORNÝ, Petr, *Píseň o perle*, s. 156.

¹¹⁰ ELIADE, Mircea, *Dějiny náboženského myšlení II*, s. 333.

¹¹¹ VOUGA, Francois, *Dějiny raného křesťanství*, s. 192.

¹¹² POKORNÝ, Petr, *Píseň o perle*, s. 157.

¹¹³ SMOLEY, Richard, *Zakázaná víra*, s. 34.

Kléménsem Alexandrijským. Teprve nález v Nag Hammádí poskytl texty, které sice nejsou sepsány samotným Valentinem, ale představují jeho teologii a myšlení. Za nejdůležitější pramen o valentinovské gnózi je považováno „Evangelium pravdy“.¹¹⁴

Ve Valentinově učení hraje podstatnou roli zvláštní duchovní oblast, již nazývá Plností – Plérómatem. Ta se skládá z patnácti párů aionů.¹¹⁵ Aióny jsou zosobněné duchovní oblasti, které mohou poznat božstvo nejvyšší – Praotce, dokonalý aión, který je rovněž nazýván Hlubinou či Propastí. Jeho ženským protějškem je Myšlenka – Ennoia, jež může být nazývána také Mlčením – Sigé, nebo Milostí – Charis. Jejich dvě děti, Počátek a Pravda, znají přímo nejvyšší božstvo a tvoří společně s nimi božskou čtveřici. Nejvyšší pozice mezi ostatními aióny pak zauímají božstva Člověk a Církev. Kromě nejvyšší čtveřice je i takzvaná Osmička, do níž náleží právě dva poslední jmenovaní a jsou nadřazeni ostatním aiónům.¹¹⁶

V tomto členění počtu nejvyšších božstev můžeme vidět jistý odkaz na původní staroegyptské mýty o stvoření. Konkrétněji mýtus z Hermopole Magny (dnešní el-Ešmúnén). Než dojde ke stvoření, je třeba shromáždit základní faktory, jež jsou uspořádány do čtyř párů. Prvotní voda, Nun a Naunet, vzduch či skrytá síla, Amon a Amaunet, temnota, Kuk a Kauket a konečně bez tvarost a nekonečnost, Heh a Hehet. Tato božská zosobnění základních principů pak tvoří Osmero. Pro starověké Egyptany měla čísla čtyři a osm zvláštní magický význam. Obě čísla znamenala úplnost a je tak celkem nasnadě, že v oblasti Hermopole Magny se tak stala součástí základního mýtu o stvoření.¹¹⁷

¹¹⁴ ELIADE, Mircea, Dějiny náboženského myšlení II, s. 333.

¹¹⁵ ELIADE, Mircea, Dějiny náboženského myšlení II, s. 333.

¹¹⁶ POKORNÝ, Petr, Píseň o perle, s. 157.

¹¹⁷ GAHLIN, Lucia, Egypt. Bohové, mýty, náboženství, s. 50, 56.

Dalším prvkem Valentinova učení je rozdělení jsočina do tří podstat. Do první spadá to, co pochází z Ducha – Pneuma, do druhé podstaty to, co odpovídá Duši – Psyché, se třetí podstatou je spojené vše, co je hmotné. Toto dělení a pojmosloví je typické pro antickou tradici. Původní hebrejská tradice odmítala oddělování duše od těla a vyhýbala se dialektikám, které s těmito motivy pracovaly. Naopak Nový zákon už s Duchem pracuje zcela běžně.¹¹⁸

Toto Valentinovo trojí členění je pak klíčové pro další vývoj. To, co je hmotné, je odsouzeno k zániku a naopak to, co je čistě duchovní, dosahuje věčného života. Duševní podstata je pak někde mezi tím, dosahuje nižšího spasení a podílí se na něm jen nepřímo. Z tohoto rozdělení vyvozujeme i rozdělení lidí do tří skupin. První jsou gnostikové, kteří mají účast na všech třech podstatách a dosahují tedy spasení. Hmotní lidé mají jen tělo, duševní lidé mají tělo i duši, a pokud tito uvěří, přiblíží se gnostikům a jejich duše bude schopná se osvobodit od hmoty.¹¹⁹

Zprostředkovatelem spásy je podle Valentina Moudrost – Sofia, jež byla barbelognostiky nazývána rovněž Barbeló. Sofia je nejnižším z aiónů Plnosti a přesto, či snad právě proto, se chce dostat k nejvyššímu božstvu, čímž ovšem narušuje stávající pořádek, když překračuje hranici, již je možné překročit jen díky pravému poznání – Sofia toto poznání totiž nemá. K Plnosti ji popouzí pouze vzrušení, které však musí odložit, aby jí mohla skutečně dosáhnout. Tak vzniká nižší Moudrost, Achamóth, která však žije zcela mimo Plnost. I zde je možné najít jistou podobnost s egyptskými mýty. Někteří z religionistů se domnívají, že tento motiv je odvozen z mýtu o oku boha Re, které se chtělo osamostatnit a oddělit od původního božstva.¹²⁰

¹¹⁸ TRESMONTANT, Claude, Bible a antická tradice, s. 101.

¹¹⁹ POKORNÝ, Petr, Píseň o perle, s. 157 – 159.

¹²⁰ POKORNÝ, Petr, Píseň o perle, s. 159.

Na přímluvu Sofie vysílá Plnost k Achamóth Krista, a posléze i Ježíše Spasitele a společné dítě všech aiónů. Ježíš Kristus je zde tedy rozdělen do dvou odlišných bytostí. Achamóth se posléze stává matkou andělů, jedním z nich je i již uváděný Demiurg, stvořitel hmotného světa a lidí. Demiurg dovede tvořit lidi s duší, neboť je spřízněn se světem andělů, avšak duše těchto lidí je uzavřena v hmotném těle a proces dosažení spásy je poměrně náročný.¹²¹

Na Valentinově učení je zajímavá ještě jedna věc, a sice naznačená dialektika dějin. V hmotném světě částice ducha postupně dozrávají ke svému sebepoznání. Konec tohoto procesu je však ve své podstatě návratem na začátek, k původnímu stavu. V tom můžeme vidět náznak o mnoho pozdější dialektické filosofie G. W. F. Hegela, podle nějž jsou celé dějiny světa součástí pohybu absolutního ducha. Ve Valentinově pojetí tak gnóze již zcela očividně překračuje své původní mýtické pojetí a stává se spíše filosofickým, respektive nábožensko-filosofickým systémem, který upozorňuje na některé závažné otázky a rozpory spojené s lidskou existencí.¹²²

Valentinovo učení, na pomezí křesťanství a gnóze považujeme za nejsoustavnější z gnostických učení a to i přesto, že nikdy nevytvořilo organizovanou církev, nebo oficiální autoritativní kánon. Myšlenky samy pak prostřednictvím gnostických učitelů přežívaly až do pátého století našeho letopočtu.¹²³

¹²¹ POKORNÝ, Petr, *Píseň o perle*, s. 159, 160.

¹²² POKORNÝ, Petr, *Píseň o perle*, s. 160, 161.

¹²³ MARTIN, Luther H., *Helénistická náboženství*, s. 122.

2.6.7 Manicheismus

O manicheismu se hovoří jako o nepřímém pokračování gnóze, které dosáhlo svého vrcholu ve čtvrtém století.¹²⁴ Zakladatel manicheismu – Mání, se narodil na jaře roku 216 n. l. v Babylonii. Jeho otec byl příslušníkem gnostické sekty elchasaitů a Mání tak vyrůstal a vzdělával se v židovsko-křesťanském prostředí. Právě prostředí, které na Máního působilo je hlavním argumentem pro vliv křesťanských myšlenek na manicheismus, přestože ve své podstatě Máního učení odporuje křesťanské teologii, eschatologii i obřadům.¹²⁵

V roce 240 n. l. měl Mání zjevení, které ho posléze vedlo k tomu, aby zahájil svou apoštolskou cestu do Indie; důvod jeho cesty není tak docela zřejmý, možná chtěl uniknout před vládou, která by s manicheismem nesouhlasila, chtěl blíže poznat buddhistické učení, nebo se rozhodl následovat apoštola Tomáše. Kontakt s indickým prostředím obohatil Máního učení. Zatímco král Šapúr I. s Máním sympatizoval, jeden z jeho nástupců – Bahrám I. proti němu zakročil. Utrpení, jemuž byl Mání vystaven a které v roce 277 vedlo k jeho smrti, označovali Manichejci křesťanským termínem „ukřižování“. Bahrám následně zakročil proti celému hnutí, které Mání vedl. Navzdory tomu se manichejská církev vyvíjela a během staletí se rozšířila na západ až na Pyrenejský poloostrov a na východ až do Číny.¹²⁶ V posledních desetiletích století třetího a následně pak ve století čtvrtém byl vliv manicheismu natolik silný, že ohrožoval i samotné křesťanství. Stoupencem manicheismu byl před svým křtem například i svatý Augustin.¹²⁷

¹²⁴ POKORNÝ, Petr, *Píseň o perle*, s. 37.

¹²⁵ ELIADE, Mircea, *Dějiny náboženského myšlení II*, s. 339.

¹²⁶ ELIADE, Mircea, *Dějiny náboženského myšlení II*, s. 340.

¹²⁷ FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*, s. 41.

Manicheismus se, právě proto, že pracuje s gnózí, řadí k velkému gnostickému proudu pozdního starověku. Od ostatních gnostických škol a směrů se však výrazně odlišoval. Mání své učení koncipoval tak, aby se stalo univerzálním náboženstvím, dostupným všem, zatímco ostatní gnostici se považovali za vyvolené a jejich učení bylo určené především zasvěceným.¹²⁸

Tato nová synkretická víra uznávala hodnotu některých předchozích náboženství, ale zároveň je považovala za neúplná. Manicheismus pracuje s představou Ježíše – Utěšitele, stejně jako s indickou myšlenkou o stěhování duší, iránským dualismem světla a temnoty. Mání se vyjádřil takto: *„Jako řeka se spojuje s jinou řekou, aby vytvořily mocný proud, tak v mých Písmech spojily všechny staré knihy; vytvořily velkou moudrost, takovou, jaké v předchozích generacích nebylo.“*¹²⁹

Synkretismus byl v té době běžnou praxí, v Máního případě se pak ale navíc jednalo o nezbytnost. Chtěl-li své náboženství rozšířit po celém světě, bylo nutné používat pojmy, kterými se hovořilo na Východě i na Západě. Navzdory všem zdánlivě nesourodým prvkům, které v sobě manicheismus spojoval, se jednalo o vnitřně jednotný výtvar.¹³⁰ Problém případných herezí, jež ohrožovaly křesťanství, zoroastrismus i buddhismus a hrozilo, že rozloží původní víru, z níž vzešly, vyřešil Mání poměrně jednoduchým způsobem, když pro manicheismus sám sepsal pojednání tvořící oficiální kánon. Z původních textů se zachovaly jen zlomky, nicméně četnost jazyků, v nichž se vyskytují, dokazuje, jak rozsáhlé a úspěšné toho hnutí bylo.¹³¹

¹²⁸ ELIADE, Mircea, Dějiny náboženského myšlení II, s. 341.

¹²⁹ ELIADE, Mircea, Dějiny náboženského myšlení II, s. 341; převzato z PUECH, H. Ch, Kefalaia.

¹³⁰ ELIADE, Mircea, Dějiny náboženského myšlení II, s. 341.

¹³¹ ELIADE, Mircea, Dějiny náboženského myšlení II, s. 342.

Manicheismus svým věřícím nenabízel jenom morálku, ale také absolutní vědění. Jako pro ostatní gnostické učitele, i pro Máního byla spása důsledkem gnóze. Vykupitelská gnóze zahrnovala poznání tajného příběhu kosmu, nevědomost pramenila ze smíšení ducha a nedokonalého těla a člověk dosáhl spásy ve chvíli, kdy poznal původ vesmíru, příčinu stvoření člověka a kdy poznal metody, jichž užíval Otec světla i Vládce temnot.¹³²

2.7 Nag Hammádí

Nález v Nag Hammádí nebyl součástí žádných systematických výkopů v předem určené oblasti, ale dílem náhody. V prosinci 1945 byly rukopisy objeveny dvěma zemědělci, kteří hledali hnojivo v Hamra Dúmu, na úpatí Džebel el-Táریفu, v blízkosti vesnice Nag Hammádí, která posléze propůjčila svůj název označení rukopisů. Dle výpovědi nálezců se jednalo o asi šedesát centimetrů velký zapečetěný džbán, uložený v jakémsi hrobě. Nálezci džbán rozlomili a rukopisy si přivlastnili. Následovala strastiplná cesta rukopisů skrze ruce zemědělců, starožitníků, obchodníků a v podstatě jen dílem náhody se v říjnu 1946 rukopisy dostaly až do Koptského muzea v Káhiře.¹³³

V polovině ledna 1948 se o nález poprvé zmínil káhirský tisk, 8. února 1948 pak byla informována odborná veřejnost prostřednictvím francouzské Académie des Inscriptions et Belles-Lettres v Paříži.¹³⁴

Samotný nález v Nag Hammádí je často označován jako soubor „koptsko-gnostických“ spisů, přestože v něm můžeme najít i texty hermetické či přímo křesťanské.¹³⁵ Informace o gnózi, jež byly k dispozici

¹³² ELIADE, Mircea, Dějiny náboženského myšlení II, s. 343.

¹³³ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 38.

¹³⁴ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 39.

¹³⁵ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 19. Obsah jednotlivých kodexů nalezených v Nag Hammádí – viz příloha č. 1.

před nálezem v Nag Hammádí, byly převážně nepřímé a zprostředkované. Teprve tento objev plně dosvědčil, že gnostiky nelze považovat za pouhou křesťanskou sektu, ale že se skutečně jedná o významné hnutí, které vzniklo dokonale nezávisle na křesťanství.¹³⁶

Některé takzvaně gnostické spisy v rámci rukopisů mají znaky křesťanského gnosticizmu, ať již původní, či vytvořené sekundárně přepracováním původních textů křesťany, zatímco jiné spisy se vyznačují znaky mimo-křesťanského gnosticizmu. Tyto ne-křesťanské texty můžeme podle jejich obsahu zařadit k jednotlivým gnostickým směrům, například valentianianismu, kam patří „Filipovo evangelium“. Traktát „Podstata archontů“, jemuž je v této práci věnován zvláštní prostor, je pak možné přiřadit k setovské gnózi.¹³⁷ Zvláštní skupinu mezi gnostickými texty naghammadských rukopisů pak zauímají ty, které polemizují a vymezují se vůči křesťanskému učení. Jsou to například „Evangelium pravdy“, nebo „Traktát o vzkříšení“.¹³⁸

Text naghammadských rukopisů se zachoval ve třinácti kodexech nebo také knihách. Těchto třináct knih pak obsahuje padesát dva jednotlivých spisů. Toto je ovšem pouze souhrnné číslo, neboť některé z textů se v knihách vyskytují opakovaně ve více opisech. Jednotlivých neopakujících se textů je pak v rukopisech čtyřicet šest. Mezi opakující se texty patří „Evangelium pravdy“, „O původu světa“ – další z podrobněji rozebíraných témat této práce, „Evangelium Egyptanů“, „Požehnaný Eugnostíos“ a konečně „Tajná kniha Janova“, která se v rukopisech objevuje dokonce třikrát.¹³⁹

Texty naghammadských rukopisů jsou všechny zapsány koptsky. Ve většině případů se jedná o sahidský dialekt, tedy verzi koptštiny, jež

¹³⁶ POKORNÝ, Petr, Píseň o perle, s. 12.

¹³⁷ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 19.

¹³⁸ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 20.

¹³⁹ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 17, 18.

byla běžná v Horním Egyptě. Koptština je, co do svého původu, lidovou verzí egyptštiny, kterou křesťané povýšili na literární jazyk ve chvíli, kdy v ní začali zapisovat své texty. K záznamu koptštiny pak využívali namísto démotického písma řeckou ababetu. Vzhledem k lidovému původu koptštiny tento jazyk postrádal komplikovanější abstraktní pojmy, které jsou nezbytné pro vyjádření náboženských idejí. V těchto případech tedy texty přejímají celá řecká slova.¹⁴⁰

Některé ze spisů můžeme nalézt i v jiných pramenech a neomezují se tak pouze na naghammadské dědictví. Například již zmíněná „Tajná kniha Janova“ je zaznamenána na Papyrus Berolinensis Gnosticus 8502. Egyptské oddělení Berlínského muzea tento papyrus získalo již na konci devatenáctého století, přesněji v roce 1896, ale obsah byl publikován až o padesát devět let později.¹⁴¹ Rovněž traktát „O původu světa“ existuje ve svém opisu i mimo naghammadské rukopisy. Jeho paralelní verze se ve svém fragmentu zachovala v rukopise Britské knihovny.¹⁴²

2.7.1 Význam rukopisů z Nag Hammádí pro religionistiku

Vzhledem k tomu, že tato práce se snaží být především religionistickým textem, je nezbytné zde blíže rozebrat význam naghammadských textů pro religionistiku. Je nezpochybnitelnou pravdou, že rukopisy z Nag Hammádí jsou cenným zdrojem informací nejen o gnózi, ale i o raném křesťanství. To, co dnes považujeme za hlavní proud křesťanství, nebylo vždy většinovým názorem a v průběhu věků docházelo k jeho postupnému prosazování.

Za jeden z prvních rozporů v pozvolna se formující křesťanské víře můžeme považovat konflikt učení Jakuba, Ježíšova bratra, a učení

¹⁴⁰ POKORNÝ, Petr, *Píseň o perle*, s. 112.

¹⁴¹ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, *Rukopisy z Nag Hammádí 1*, s. 18.

¹⁴² OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, *Rukopisy z Nag Hammádí 1*, s. 19.

apoštola Pavla. Zatímco Jakub kladl důraz na bezchybné dodržování Zákona a jeho ustanovení a to i u křesťanů, kteří svým původem nebyli židé, Pavel proti této antropologii Zákona, řádu a moralismu postavil antropologii ospravedlněného člověka, který z Boží milosti žije ve svobodě víry, neboť skrze Krista a jeho oběť byl člověk před Bohem ospravedlněn.¹⁴³

Tento, svým způsobem bouřlivý vývoj raného křesťanství, se odráží i v naghammadských textech. Například je z četby patrné, že autoři „Zjevení Petrova“ a „Svědectví pravdy“ považují za jádro křesťanství duchovní elity jednotlivých obcí, která však mohla s jistým pohrdáním pohlížet na snahu biskupů a jáhnů, kteří však celou pozvolna se formující církve spravovali po organizační stránce. V samých počátcích nebyly gnostické ani jiné proudy z církve vylučovány, ale dlouhou dobu byly její integrální součástí.¹⁴⁴

Jak již bylo řečeno, bádání o gnózi a gnosticizmu je značně ztíženo skutečností, že neexistuje dostatek pramenů, alespoň ne těch přímých. Veškeré informace tedy byly zprostředkované, obvykle křesťanskými autory, kteří pojednávali o gnosticích a jejich myšlenkách a knihách. Ne vždy je však takovýto zdroj objektivní a snad právě proto je objev z Nag Hammádí považován za tak důležitý, nabízí dostatek přímých pramenů gnosticizmu a tím materiál k případné komparaci s prameny nepřímými.¹⁴⁵

Naghammadský objev výrazně rozšířil naše znalosti o gnosticizmu a především poskytl dostatek materiálu na komparaci s díly raných křesťanských hereziologů, jako byl výše uvedený Epifanios. Když se porovná obsah Epifaniových spisů s obsahem rukopisů z Nag Hammádí, je zřejmé, že můžeme Epifania považovat za důvěryhodný zdroj poznání,

¹⁴³ FUNDA, Otakar A, Ježíš a mýtus o Kristu, s. 230 – 234.

¹⁴⁴ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 33.

¹⁴⁵ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 31.

neboť jeho komentáře jednotlivých směrů gnóze a dalších „herezí“ jsou skutečně odrazem samotných nauk.¹⁴⁶

I přes zjevnou kvalitu Epifaniova díla se na jeho práci, coby pramen o gnózi, nelze zcela spolehnout. Epifanius nesprávně líčí nikoliv tak obsah gnóze, jako spíš jejich ducha a motivaci. Na rozdíl od ostatních hereziologů je schopen ocenit vypracované alegorie a metaforu, avšak uvádí, že hlavním a dost možná jediným důvodem vzniku gnostických spisů je oslava jich samotných, případně děláním problémů oficiálnímu směru křesťanské víry. Tento jeho výrok se pak jen stěží dá označit za spravedlivý či objektivní. Kromě toho gnostiky obviňuje ze sexuálního libertinismu, a ačkoliv je možné nějaké odkazy k tomuto nalézt, pokud je tento výrok pravdivý, jednalo se o velice minoritní skupinu.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Saint Epiphanius. The Panarion of Epiphanius of Salamis, Book I., Sects 1 – 46, s. XXI.

¹⁴⁷ Saint Epiphanius. The Panarion of Epiphanius of Salamis, Book I., Sects 1 – 46, s. XX11.

3 EXEGEZE: PODSTATA ARCHONTŮ A O PŮVODU SVĚTA

3.1 Podstata archontů

Podstata archonů: označení NHC II/4 86, 20 – 97, 23

„Podstata archontů“ má nejbližší k dalšímu gnostickému traktátu, a sice „O původu světa“, který v kodexu následuje hned po prvním jmenovaném. Oba traktáty byly velmi pravděpodobně psány ze stejných zdrojů.¹⁴⁸

Traktát „Podstata archontů“ je svým způsobem exegezí knihy Genesis, jak je zaznamenána v Bibli, konkrétně jejích prvních pěti kapitol. Pojednává o příběhu archontů – vládců, nebo také mocností, které člověka drží stranou pravého Boha. Jedná se o dočasné síly a pro to se jich skutečný pravý gnostik nemusí obávat.¹⁴⁹

Pokud bychom měli blíže rozebrat už samotný název, lépe než české „Podstata archontů“ tento spis vystihuje anglické „The Hypostasis of the Archons“. To totiž blíže odpovídá řeckému „hypostatis“, jemuž lze přiřknout celou řadu dalších významů. Kromě „podstaty“, tak může znamenat například i „skutečnost“, „základ“ nebo „bytnost“. Název byl volen tak, aby co nejbližší vystihl jádro spisu i jeho cíl, a sice popsání vzniku, povahy a následně činů archontů. Archonti jsou líčeni jako nižší božské bytosti, jež stvořily svět a nyní se v něm snaží uplatňovat svou rádobu božskou moc.¹⁵⁰

Tento text je velice dobře zachován, neboť se v kodexu nacházel zhruba uprostřed a byl tedy velice dobře chráněn před vnějšími vlivy prostředí.¹⁵¹

¹⁴⁸ ROBINSON, James M., The Nag Hammadi Library, s. 162.

¹⁴⁹ POKORNÝ, Petr, Píseň o perle, s. 118.

¹⁵⁰ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 209.

¹⁵¹ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 209.

Předpokládáme, že v případě „Podstaty archontů“ se jako u dalších textů jedná o překlad z řečtiny. Samotný původní řecký text již velmi pravděpodobně prošel několika redakcemi. Místo původu však nejspíše bude na Africkém kontinentu, konkrétně tedy v Egyptě, neboť, jak podotýká Bullard, mocnosti jsou popisovány, coby lidské postavy se zvířecí hlavou. Jedná se tedy o jeden z tradičních prvků egyptského náboženství.¹⁵² Nejpravděpodobnějším místem vzniku je pak Alexandrie – v tomto městě se jednak mluvilo řecky a jednak zde bylo možné se setkat s celou škálou náboženských i filosofických směrů.¹⁵³

V případě „Podstaty archontů“ se jedná o dílo anonymního, nebo alespoň doposud blíže neurčeného autora, který poskytuje interpretaci knihy Genesis. V textu se objevují prvky judaismu, předně kvůli volbě tématu, ale i prvky raného křesťanství.¹⁵⁴ Zapsaná verze traktátu je sice zjevně sepsána gnostiky, ti ovšem žili v křesťanské církvi. I přesto jsou některé části textu na křesťanství nezávislé.¹⁵⁵

O autorovi však můžeme říci alespoň tolik, že byl gnostickým učitelem, který prostřednictvím svého vědění představuje širšímu publiku archonty, mocnosti. Posluchači, případně čtenáři tohoto sdělení jsou příslušníci křesťanské gnostické komunity, která je pravděpodobně vzdělaná v obou oblastech, uznává autoritu apoštola Pavla a kromě toho je obeznámena i s židovskou literární tradicí, včetně apokalyptiky. „Podstata archontů“ je sepsána pro tento okruh posluchačů, kteří cítí tlak ze strany čistě křesťanské komunity, která sama sebe začíná považovat za ortodoxní, a veškeré další názory jsou pozvolna pokládány za heretické.¹⁵⁶

Kromě vlivů judaismu a křesťanství, dvou nejvýznamnějších monoteistických náboženství, je zde samozřejmě gnostická linie. Jak již bylo řečeno, „Podstata archontů“ je řazena k setovské gnózi. Důvodů pro

¹⁵² ROBINSON, James M., *The Nag Hammadi Library*, s. 161.

¹⁵³ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, *Rukopisy z Nag Hammádí 1*, s. 209.

¹⁵⁴ ROBINSON, James M., *The Nag Hammadi Library*, s. 161.

¹⁵⁵ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, *Rukopisy z Nag Hammádí 1*, s. 209.

¹⁵⁶ ROBINSON, James M., *The Nag Hammadi Library*, s. 161.

toto zařazení je několik. Předně celá představená kosmologie a soteriologie, tedy jak samo učení o vzniku světa, tak i nauka o otázkách konce, smyslu a naděje, spadá do setovské nauky. Kromě této obsahové náplně na setovskou gnózi ukazují i další znaky. Jednak zmínka o Sétově narození a jednak postava jeho sestry Nórey. V anglosaském badatelském světě se „Podstatě archontů“ věnovali především Roger Bullard a Bentley Layton. Ti mají poněkud skeptičtější přístup a uvádějí, že kromě setovských prvků se v textu vyskytují i znaky barbelognostických a ofitských nauk.¹⁵⁷

Konečná verze textu byla zaznamenána nejspíše ve druhé polovině třetího století našeho letopočtu.¹⁵⁸ S naprostou jistotou můžeme říci, že text není mladší, než ze čtvrtého století, kam datujeme celý nález naghammadských rukopisů. Bližší datace „Podstaty archontů“ se odvíjí od myšlenkového obsahu traktátu. Filosofická orientace závěrečných částí textu pak odráží myšlenky neoplatonismu třetího století. Nicméně jakákoliv přesnější datace je značně obtížná, vzhledem k možným dalším úpravám textu v průběhu jeho vzniku, které mohly text pozměnit tak, aby působil například buď více křesťansky, či naopak více gnosticky.¹⁵⁹

Útvarem, který je do jisté míry možné srovnávat s „Podstatou archontů“ je takzvaný midraš. Midraš, neboli „výklad“ je zvláštní žánr židovské literatury, který interpretuje Tóru. Část textu „Podstaty archontů“ je pak obdobou midraše, když podobně jako klasický židovský útvar interpretuje první kapitoly knihy Genesis.¹⁶⁰

Traktát začíná citací Pavlovy epištoly a následuje samotné vyprávění. Jako první z důležitých postav se objevuje Samael, neboli Jaldabaóth, archont, nebo také mocnost, který se proviní proti Božímu principu. Další postavou je Adam, člověk stvořený archonty z Božího obrazu. Dále duchovní žena. Had – učitel, který ženu a muže navede

¹⁵⁷ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 209.

¹⁵⁸ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 209.

¹⁵⁹ ROBINSON, James M., The Nag Hammadi Library, s. 161.

¹⁶⁰ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 212.

sníst zakázané ovoce. Následně přichází Nórea, Evina dcera, čistá a znalá vědění. Následně se mění orientace celého traktátu a do popředí se dostává postava anděla Elelétha, který Nóree odhaluje podstatu a osud archontů. Kromě těchto hlavních postav se objevují i další Evini potomci, tedy Kain a Ábel.

Při četbě je důležité si uvědomovat, že archonti nejsou žádné imaginární postavy nebo bájně síly. Jedná se o skutečné bytosti, které reálně existují. Pro křesťanské gnostiky tento stav představuje poměrně chmurnou realitu světa, která je určována mocnostmi, jež prosazují svou autoritu. Nicméně i přes tuto svrchovanou moc poskytuje „Podstata archontů“ jistou naději, že přirozenost lidí vydrží déle, než vláda archontů. Na samém konci archonti zahynou a gnostici poznají pravého Otce, jehož budou smět velebit.¹⁶¹

3.1.1 Rozdělení traktátu

Samotný text “Podstata archontů” můžeme rozdělit na tři jednotlivé části. Ty sice jen stěží mohou vystupovat samy za sebe, ale toto dělení dobře poslouží pro snazší orientaci v textu. První částí je prolog, druhou gnostická interpretace knihy Genesis a třetí část je představována zjevením anděla Eléletha a jeho výkladem jak o prvních událostech, tak o těch posledních. Toto rozdělení je ovšem velice zjednodušené. Text je pochopitelně možné rozdělit i více podrobně.

Co do stylu samotného vyprávění je jedním ze zlomových okamžiků pasáž 93, 13.

Anděl sestoupil z nebe na zemi a řekl jí: „Proč voláš vzhůru k Bohu, proč jsi (tak) troufalá k Duchu svatému?“ Nórea se zeptala: „Kdo jsi?“ Archonti nepravosti totiž (meztím) od ní odešli...¹⁶²

¹⁶¹ ROBINSON, James M., The Nag Hammadi Library, s. 162.

¹⁶² Podstata archontů 93; OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 223.

A následuje přechod do první osoby, kdy promlouvá Nórea.

*Nedokážu popsat moc toho anděla. Jeho postava byla jako z ryzího zlata a jeho roucho bylo jako sníh. Moje ústa však nedokáží vypovědět, jaká byla jeho moc a vzhled jeho obličeje.*¹⁶³

Jak je zde vidět, text přechází z vyprávění ve třetí osobě singuláru, tedy tradiční formy, do první osoby. Tento prostředek je v literatuře běžně aplikován v případě, že chceme text zdramatizovat, více čtenáře vtáhnout do děje a větší měrou upoutat jeho pozornost.

3.1.2 Vliv apoštola Pavla

Pokorný se ve svém komentáři k „Podstatě archontů“ zmiňuje i o značném vlivu Pavlových listů. Pro snazší pochopení významu Pavlova vlivu bych na tomto místě alespoň stručně přiblížila některé ze základních tezí s ním spojených. Nejdůležitější je pak samozřejmě Pavlova formule víry, kterou můžeme nalézt v prvním listu Korintským.

Je zde pochopitelně řeč o apoštolovi Pavlovi z Tarsu, který sice nepatřil do přímého okruhu Ježíšových učedníků, ale přesto je považován za zcela základní figuru rodícího se křesťanství a za jednoho z apoštolů. Pavel, původním jménem Saul, byl mladým farizejem, jemuž se na jeho cestě do Damašku, tři roky po Ježíšově ukřižování, zjevil vzkříšený Kristus. Právě víra ve vzkříšeného Krista tvoří základ křesťanství a zejména pak křesťanství Pavlova.¹⁶⁴

Zařazení Pavla mezi apoštoly se odvíjí od toho, že i jemu se zjevil vzkříšený Kristus a právě toto zjevení pro Pavla nárokuje stejnou legitimitu apoštolství, jaká příslušela Petrovi, Dvanácti a Ježíšovu bratru

¹⁶³ Podstata archontů 93; OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 224.

¹⁶⁴ ELIADE, Mircea, Dějiny náboženského myšlení II, s. 294.

Jakubovi. Sám Pavel však ve svých epištolách skromně uvádí, že je nejmenším z apoštolů a snad ani není hoden tohoto jména.¹⁶⁵

Pavlovi je připisována vůbec první formule víry, již předkládá v listu Korintským v následující podobě:

Odevzdal jsem vám především, co jsem sám přijal, že Kristus zemřel za naše hříchy podle Písem a byl pohřben; byl vzkříšen třetího dne podle Písem, ukázal se Petrovi, potom Dvanácti. (První Korintským 15, 3 – 5)

Základem křesťanské víry je tedy trojice událostí – Ježíš zemřel, byl vzkříšen, zjevil se. V této pasáži se také ukazují zásadní faktory víry, například to, že Ježíš skutečně zemřel a tato smrt nebyla pouze zdánlivá. Po této zdánlivě prosté formuli následuje obsáhlá argumentace ve prospěch vzkříšení.

Není-li zmrtvýchvstání, pak nebyl vzkříšen ani Kristus. A jestliže Kristus nebyl vzkříšen, pak je naše zvěst klamná a klamná je i vaše víra a my jsme odhaleni jako lživí svědkové o Bohu: dosvědčili jsme, že Bůh vzkřísil Krista, ale on jej nevzkřísil, není-li vzkříšení z mrtvých, nebyl vzkříšen ani Kristus. Nebyl-li však Kristus vzkříšen, je vaše víra marná, ještě jste ve svých hříších a jsou ztraceni i ti, kteří zesnuli v Kristu. (První Korintským 15, 13 – 18)

Je patrné, že Ježíšova smrt na kříži je zcela nezbytným prvkem zvěsti o jeho následném vzkříšení. Bez tohoto by „*Ježíšův příběh nebyl modelem sklonění se Boha k člověku a nemohl by působit jako výzva k pokoře a snášenlivosti.*“¹⁶⁶ Přestože skutečné autorství některých epištol je sporné a historický Pavel z Tarsu nebyl jejich reálným pisatelem, rozvíjí všechny takzvané Pavlovy listy Pavlovu teologii.

Odvolávání se na apoštola Pavla je v tomto případě předpokládatelným motivem. Gnostici se začali zajímat o rané křesťanství

¹⁶⁵ FUNDA, Otakar A, Ježíš a mýtus o Kristu, s. 211.

¹⁶⁶ Neznámá evangelia. Sv. 1, Novozákonní apokryfy I., s. 19.

proto, že se zakládá na zjevení.¹⁶⁷ Jak příslušníci setovské, tak valentinovské gnóze chovali Pavla ve velké úctě, dokonce je už v samotném prologu „Podstata archontů“ označován jako „velký apoštol“ a následuje citace z epištoly Efezským.

Velký apoštol nám řekl v duchu Otce pravdy o mocnostech temnoty „Náš boj není proti tělu a (krvi), ale proti mocnostem světla a proti duchům zla.“¹⁶⁸

Pasáž, kterou v tomto případě gnostický text cituje, je v Novém zákoně, v listu Efezským v této podobě:

A tak, bratři, svou sílu hledejte u Pána, v jeho veliké moci. Oblečte plnou Boží zbroj, abyste mohli odolat ďáblovým svodům. Nevedeme svůj boj proti lidským nepřítelům, ale proti mocnostem, silám a všemu, co ovládá tento věk tmy, proti nadzemským duchům zla. (Efezským 6, 10 – 12)

Motiv tázání se po podstatě mocností se v traktátu znovu opakuje, když ji pokládá Evina dcera Nórea zjevivšímu se andělu Eleléthovi.

Řekla jsem však: „Pane, pouč mne o (moci)oněch mocností; (jakým způsobem) vznikly, z jaké podstaty (a) z jaké látky? A kdo je stvořil i s mocí, jakou mají?“¹⁶⁹

V Pavlových listech, ať již v těch, které jsou mu nesporně připisovány, nebo v těch, jejichž autorství je diskutabilní, se taktéž objevují jakési nadzemské bytosti, mocnosti, které jsou v originále označovány jako „archai“ či „exúsiai“. V prvním listu Korintským se o nich říká takto:

¹⁶⁷ FRANZEN, August. Malé církevní dějiny, s. 39.

¹⁶⁸ Podstata archontů 86,20 – 86,25; OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 216.

¹⁶⁹ „Podstata archontů“ 93,32 – 94,2; OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 224.

Tu nastane konec, až Kristus zruší vládu všech mocností a sil a odevzdá království Bohu a Otcí. (První Korintským 15,24)

Podle Elaine Pagelsové byla Pavlova slova v první epištole Korintským a Efezským skrytými narážkami na utajený příběh za příběhem, tedy na gnostický mýtus.¹⁷⁰

Pokud bychom se snažili tyto mocnosti religionisticky interpretovat, jedná se v jejich případě o postavy pohanských náboženství, ovšem v myšlení apoštola Pavla měly pravděpodobně mnohem hlubší význam. Jak píše Pokorný, moderní a značně popularizující výklad je takový, že tyto mocnosti reprezentují skutečnosti, které mají vliv na lidský život a jednání. Nemají sice božský charakter, ale přesto život silně ovlivňují. Jedná se o biologické, historické, kulturní a další determinanty.¹⁷¹

Původ mocností – archontů, jakožto symbolu, můžeme hledat v židovské gnózi. Morfologie židovské mystické zkušenosti je nesmírně bohatá a složitá a mnohé gnostické prvky, které se posléze objevují v křesťanské i jiné gnózi mají svůj prapůvod právě v gnózi židovské. Sjednocení s Bohem, o něž gnostici usilují, je v tomto případě nejvyšším mystickým zážitkem a jako takovým je tedy nesmírně výjimečným; obecně je tak cílem židovské mystiky zření Boha, jeho vznešenosti a pochopení tajemství stvoření. Božský trůn v nebeském sále, k němuž má duše vystoupat, odpovídá Pléromatu, tedy plnosti křesťanských gnostiků. Namísto archontů se v židovském gnosticizmu objevují obdobné postavy, „vrátní“, kteří stojí po obou stranách vstupu do nebeského sálu.¹⁷²

Pavlovský motiv je pak možné spatřit i v dalších jednotlivostech „Podstaty archontů“, například v příběhu o Sabaóthově obrácení, které bude ještě podrobněji rozebráno a které logicky připomíná obrácení Pavlovo.

¹⁷⁰ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 210.

¹⁷¹ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 210.

¹⁷² ELIADE, Mircea, Dějiny náboženského myšlení III, s. 160 – 161.

3.1.3 Starozákonní Bůh

Novozákonní Bůh je převážně milostivý, zatímco starozákonní Bůh je trestající. Gnostici mají jistý problém vyrovnat se se stinnými aspekty starozákonního Boha, ať již se jedná o jeho nepochopitelný hněv, touhu po tvrdém trestu či žárlivost. Jak již bylo stručně nastíněno v obecné charakteristice gnóze, obzvláště velkou komplikaci výkladů způsobovalo prohlášení „*Já jsem Bůh žárlivý*“ v Exodu a de facto identické prohlášení v Deuteronomiu 5, 9...

Nebudeš se ničemu takovému klanět, ani tomu sloužit. Já jsem Hospodin, tvůj Bůh, Bůh žárlivě milující. (Exodus 20,5)

...společně s Boží proklamací jeho vlastní jedinečnosti a jediného božství Izajášovi.

*Toto praví Hospodin,
stvořitel nebe, onen Bůh,
jež stvořil zemi, jenž ji učinil,
ten, jenž ji upevnil na pilířích;
nestvořil ji, aby byla pustá,
vytvořil ji k obývání:
Já jsem Hospodin a jiného už není.
(Izajáš, 45,18)*

*... Kdo to od pradávna ohlašoval?
Kdo to oznamoval předem?
Cožpak ne já, Hospodin?
Kromě mne jiného boha není!
Bůh spravedlivý a spasitel
není mimo mne.
(Izajáš, 45, 21)*

Na koho tedy Bůh žárlí, je-li jediným pravým bohem? Řešení, s nímž přišla gnóze je velice prosté - Bůh si uvědomuje skutečnost, že

není sám, nicméně před lidmi existenci dalších „bohů“ drží v tajnosti.¹⁷³ Blíže k tomuto v kapitole „Základní charakteristika gnostického myšlení“.

3.1.4 Exegeze knihy Genesis

„Podstata archontů“ je ze značné části výkladem, či exegezí knihy Genesis. Přesto je výklad, který tento traktát nabízí, v jasném rozporu se smyslem biblického vyprávění. Hlavní nesoulad je pak v samotné postavě Stvořitele. Zatímco v Bibli se jedná o Boha, Stvořitele, v „Podstatě archontů“ je Stvořitel prezentován jako jedno z nižších božstev, jeden z těch, kdo člověka drží v nevědomosti.¹⁷⁴

Podle tohoto gnostického traktátu hmotný svět vznikl nedopatřením, a proto je jako takový nedokonalý, a nejen to, může být i přímo zlý. Únik z tohoto nedokonalého, zkaženého světa a naopak dosažení toho správného, božského, je cílem gnostiků.¹⁷⁵

Další rozpor je v tématu ovoce ze zakázaného stromu. V Bibli je neuposlechnutí božích příkazů a okušení ovoce ze stromu zdrojem odcizení. V gnostickém traktátu pak ale ovoce ze stromu přinese skutečné a opravdové poznání. Stejně tak Had zde není ztělesněním zla, ale je skutečně učitelem, vedeným duchovní ženou, pravou Evou. Když pak Adam a Eva neuposlechnou archonty a okusí ovoce, odráží to jejich touhu po pravém poznání, které skutečně alespoň omezenou měrou získávají. *„Gnostická mytologie mluví o tom, že to, co lidé vinou závistivých nižších mocností ztratili, je vědomí o svém původu z božstva, v patrně starších verzích gnostického mýtu se jedná přímo o božstvo Člověk.“*¹⁷⁶

¹⁷³ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 211.

¹⁷⁴ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 212.

¹⁷⁵ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 214.

¹⁷⁶ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 212.

Série momentů, kdy tento gnostický text převrací původní biblický příběh i jeho hodnoty, však tímto nekončí. Archonti využívají potopu, coby trest za to, že se lidstvo rozmnožovalo a napravovalo. Tato skutečnost tedy zcela obrací na ruby původní příběh o potopě světa.¹⁷⁷

Lidé se pak začali rozmnožovat a napravovat. Archonti se mezi sebou radili a řekli: „Pojďme, učiňme (svýma) rukama potopu a zničme všechn tělesný život, od člověka po zvíře.“¹⁷⁸

Během vyprávění o potopě se také poprvé setkáváme s další z klíčových postav traktátu – s „Vládcem zástupů“, Sabaóthem. V gnostickém učení je vnímám jako bůh židů, když Noemovi pomáhá vzdor vůli svého otce.¹⁷⁹

Neodmyslitelnou součástí traktátu „Podstata archontů“ je příběh o stvoření Adama. Ten je pro gnostiky zcela klíčový, neboť stvoření Adama bylo v jejich pojetí ztotožněné se stvořením samotné lidské přirozenosti. Typicky gnostickým rysem je i to, že Boží obraz se archontům zjeví na vodě.¹⁸⁰

Neporušitelnost pohlédla dolů na oblast vod a zjevil se v nich její obraz. Mocnosti temnot se do toho obrazu zamilovaly.¹⁸¹

Když tedy archonti obraz spatří a zamilují se do něj, přestože se k němu neodvažují přiblížit, rozhodnou se jej nalákat do svého výtvoru a tak začnou tvořit Adama. Adam vznikl v několika fázích, přičemž text nabízí skutečně barvitě líčení, kdy se archontům dílo nedaří a je nezbytný zásah z božského světa.¹⁸²

Archonti Adama netvoří pro něj samého, ale pro sebe, ve snaze uchvátit si tak sílu Božského, spoutat ji a snad i ovládnout. Nicméně tento

¹⁷⁷ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 212.

¹⁷⁸ Podstata archontů 92, 3 – 18; OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 222.

¹⁷⁹ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 212.

¹⁸⁰ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 211.

¹⁸¹ „Podstata archontů“ 87,11; OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 217.

¹⁸² OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 211.

jejich výtvar se jim vymkne a prostřednictvím Adama jsou archonti sami odsouzeni. Není totiž výhradně jejich dílem, ale je v něm ukryt onen obraz Boží a na jeho zrodu se podílela Sofia, či jiná bytost z prvního božského světa. Dokonce se podle některých textů, konkrétně tedy „Tajné knihy Janovy“ zdá, že demiurg, když člověku vdechoval duši a tím i život, předal mu nevědomky a nechtěně sílu, o niž předtím připravil Sofii.¹⁸³

Kromě popisu ráje či stromu poznání je zajímavé srovnání pasáže, v níž má Adam pojmenovat stvořené tvory. Tentýž obrazu je obsahem knihy Genesis a jeho interpretace v obou zde rozebíraných traktátech. V Bibli je pojmenování tvorů zaznamenáno takto:

I řekl Bůh: „Vydej země rozmanité druhy živočichů, dobytek, plazy a rozmanité druhy zemské zvěře!“ A tak se stalo. (Genesis 1, 24)

Když vytvořil Hospodin Bůh ze země všechnu polní zvěř a všechno nebeské ptactvo, přivedl je k člověku, aby věděl, jak je nazve. (Genesis 2, 19)

Tentýž obraz v traktátu „O původu světa“.

§110 Když archonti shledali (že) jejich Adam získal jiné poznání, zachtělo se jim ho vyzkoušet. Shromáždili veškerý dobytek i zvířata zemská a ptactvo nebeské a přivedli je k Adamovi, aby viděli, jak je pojmenuje. (Adam) na jejich tvory pohlédl a dal jim jména.¹⁸⁴

A konečně totéž v „Podstatě archontů“.

Z Neporušitelnosti přišel hlas, aby Adamovi pomohl. A archonti shromáždili všechnu zvěř země i všechno ptactvo nebeské a přivedli je k Adamovi, aby viděli, jak je nazve, aby tak pojmenovali každého ptáka a všechna zvířata.¹⁸⁵

¹⁸³ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 212.

¹⁸⁴ O původu světa § 110; OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 259.

¹⁸⁵ Podstata archontů 88, 19 – 24; OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 218.

Můžeme si povšimnout toho, že v gnostických verzích tohoto příběhu zcela chybí plazi, mluví se pouze o zvířatech země a ptactvu nebes, zatímco kniha Genesis plazy zmiňuje. Je to ovšem zcela pochopitelná skutečnost, vzhledem k tomu, jakou roli had – tedy plaz – sehrává v gnózi. Seznam tvorů, kteří jsou podřízeni Adamovi, tak tedy plazy zcela logicky vynechává.

3.1.5 Jaldabaóth a Sabaóth

Nepravý bůh Samael, neboli Jaldabaóth, a jeho spravedlivý syn Sabaóth se v naghammadských rukopisech vyskytují ve dvou textech. Není náhodou, že jimi jsou právě traktáty „Podstata archontů“ a „O původu světa“.

V obou textech je Sabaóth líčen na základě stejné tradice, tedy jako syn demiurga, jemuž se vzepře. Lituje otcova rouhání a kaje se za něj. Sabaóth jako jeden z potomků demiurga vystupuje ve více gnostických textech, ovšem jen v několika málo z nich Sabaóth svého otce převyšuje.¹⁸⁶ Podle Fallona je zdrojem této tradice kniha, o níž mluví Epifanius ve svém „Panarionu“ a která nese prostý název „Nórea“¹⁸⁷; tato kniha vypráví o stejnojmenné figuře, jíž je věnována i následující podkapitola této práce. Vzhledem k jisté odlišnosti některých motivů Fallon ale předpokládá, že mohly existovat dva texty – kniha „Nórea“ a text označovaný jako „Zjevení Nórey“.¹⁸⁸ Nutno ovšem poznamenat, že tyto texty neodpovídají „Ódě na Nóreu“, jež je součástí naghammadského nálezu.

Než přichází samotná pasáž věnovaná Sabaóthovi, je v „Podstatě archontů“ nejdříve líčen příběh jeho otce, tedy Samaelova pýcha a pád. Samael není nikým jiným než demiurgem Jaldabaóthem. Toto zvláštní jméno vzniklo spojením slov „jalda“ a „baoth“, což dohromady v tomto

¹⁸⁶ FALLON, Francis T., The Enthronement of Sabaoth, s. 7, 10.

¹⁸⁷ FALLON, Francis T., The Enthronement of Sabaoth, s. 15.

¹⁸⁸ FALLON, Francis T., The Enthronement of Sabaoth, s. 16.

případě znamená „syn chaosu“.¹⁸⁹ Jiný výklad jména nabízí Schenke, podle něj je dostatečně srozumitelná jen první část jména, tedy „jedel“ hebrejsky a „jalda“ syrsky, přičemž obojí znamená „chlapec“, druhou část jména pak vykládá jako imperativ syrského „be'wot“, tedy „vstup!“.¹⁹⁰ Layton pak nabízí celou řadu výkladů jména, od „syn chaosu“, přes „otec nebeských sil“ až po „otec Abaótha.“¹⁹¹

Jména jsou v tomto případě poměrně zásadní, jelikož Samael je skrze ně ztotožněn s vůdcem padlých andělů. Některé z interpretací jdou tak daleko, že Samaela spojují se Satanem.¹⁹² Samael na sebe rovněž často bere úlohu anděla smrti a i to jej tedy staví do jakési negativní pozice.¹⁹³

Samael – Jaldabaóth je vlastně jakousi kombinací tří již známých figur, nebo lépe tří motivů, jenž společně vytvářejí zlovolného Samaela hrajícího si na Boha. Za prvé je jakousi podobou starozákonního boha, za druhé je prvním z padlých andělů a konečně za třetí reflektuje staré mýty o svržených božstvech.¹⁹⁴

Když Samael zhřeší proti veškerenstvu, přichází první varování, kdy je upozorněn hlasem shůry.

Otevřel oči a uviděl obrovskou neohraničenou hmotu, byl unesen pýchou a řekl: „Já jsem bůh a kromě mne není jiného.“ Když to řekl, zhřešil proti veškerenstvu. A shůry přišel hlas z (božské) Svrchovanosti, jež řekl: „Mýlíš se Samaeli“ to jest ‚bože slepých‘.¹⁹⁵

Samael toto varování ale nebere v potaz, stvoří nový aión a stvoří si sedm potomků ke svému obrazu. Těchto sedm archontů by mělo reprezentovat sedm tehdy známých planet z astrologie. Víme, že těchto

¹⁸⁹ FALLON, Francis T., The Enthronement of Sabaoth, s. 31.

¹⁹⁰ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 239.

¹⁹¹ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 239.

¹⁹² FALLON, Francis T., The Enthronement of Sabaoth, s. 26.

¹⁹³ FALLON, Francis T., The Enthronement of Sabaoth, s. 29.

¹⁹⁴ FALLON, Francis T., The Enthronement of Sabaoth, s. 31.

¹⁹⁵ Podstata archontů 94; OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 225.

sedm potomků je androgynních, stejně jako Jaldabaóth sám. Jejich jednotlivá jména nejsou uváděna, s výjimkou Sabaótha, který se posléze otci vzepře.

Za tento druhý hřích už přichází skutečný trest a Samael je vypovězen do Tartaru.

Řekl svým dětem: „Já jsem bůh veškerenstva.“ Ale Zoé, dcera Pistis Sofie na něj zavolala a řekla: „Mýlíš se Saklo,“ což znamená totéž co Jaldabaóth. Dechla na jeho tvář a její dech se stal ohnivým andělem. Tento anděl spoutal Jaldabaótha a hodil jej dolů do Tartaru, (který je) na dně propasti.¹⁹⁶

Oslovení „Sakla“ pochází z aramejštiny a znamená doslova „hlupák“.¹⁹⁷ Podobná epizoda, jaká je líčena na tomto místě v „Podstatě archontů“, se dá nalézt i v Bibli samotné, konkrétně v druhém listu Petrově, kde varuje před lživými učiteli.

Ve své hrabivosti budou vám předkládat své výmysly, aby z vás těžili. Soud nad nimi je již připraven a jejich zhouba je blížká. Vždyť Bůh neušetřil ani anděly, kteří zhřešili, ale svrhl je do temné propasti podsvětí a dal je střežit, aby byli postaveni před soud. (Druhý list Petřův 2, 4)

Tartar, nebo také Tartarus je pojem původně z řecké mytologie, označující jakési peklo. Právě do Tartaru byli svrženi Titáni. Jak píše Kerényi „(Bohové)... zpečetili tak jejich osud. Poražené spoutali a uvrhli do Tartaru, ležící pod zemí právě tak hluboko, jak daleko je země od nebe.“¹⁹⁸ Do řeckých mýtů se pak tento příběh dostal z ještě starší semitské mytologie, kde jsou staří bohové těmi novými spoutáni a vypovězeni do podsvětí.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Podstata archontů 95; OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 225.

¹⁹⁷ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 225; převzato z Bullard, The Hypostatis of the Archonts.

¹⁹⁸ KERÉNYI, Karl, Mytologie Řeků I, s. 28.

¹⁹⁹ FALLON, Francis T., The Enthronement of Sabaoth, s. 31.

Příběh rebelujícího nejvyššího z andělů nepochází ze Starého zákona, ale jedná se o pozdější hebrejský námět.²⁰⁰ Obecně je motiv svržení natolik silným, že se opakovaně vrací, jak vidíme nejen na citaci z Petra, nebo v gnostických textech. Zároveň je pochopitelné, že zatímco gnosticismus bez zdráhání přijímá tyto termíny, oficiální křesťanský kánon se od nich odvrací a využívá termíny jako je „temná propast“ nebo „podsvětí“.

V textu je viditelný i jeden ze základních motivů egyptského náboženství, kdy jsou bozi zobrazováni jako lidské postavy se zvířecí hlavou.²⁰¹

*... Stín tomu dal tvar a vzniklo pyšné zvíře, podobné lvu.*²⁰²

Totéž pak podrobněji v „O původu světa“.

*§12 ... a podle toho hlasu se nazval Jaldabaóth. Dokonalí mu však říkají Ariaél, protože (měl) podobu lva.*²⁰³

„Dokonalými“ jsou zde míněni pochopitelně gnostikové. Lví podoba je pro Jaldabaótha typická, dokonce tak bývá i zobrazován – jako mužská postava v egyptském oděvu se lví hlavou. V „Tajné knize Janově“ má pak Jaldabaóth podobu hada s tváří lva. Ariaél je pak podoba hebrejského Ariel, což se překládá jako „bůh-lev“ nebo „lev boží“.²⁰⁴

Tato lví podoba pak svým způsobem opět odkazuje ke starozákonnímu bohu, který je ke lvu také občas přirovnáván.

Budu na ně jako mladý lev, budu číhat u cesty jako levhart. (Ozeáš 13, 7)

²⁰⁰ FALLON, Francis T., The Enthronement of Sabaoth, s. 28.

²⁰¹ LEXA, František, Náboženská literatura staroegyptská, s. 63.

²⁰² Podstata archontů 94; OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 225.

²⁰³ O původu světa §76; OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 240.

²⁰⁴ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 240.

V „Podstatě archontů“ se se Sabaóthem setkáváme poprvé v pasáži o Potopě. Zatímco Jaldabaóth společně s ostatními archonty způsobuje potopu, Sabaóth je naopak tím, kdo Noema chrání.

Jakmile se Vládce zástupů dozvěděl o jejich rozhodnutí, řekl Noemu: „Postav si archu ze dřeva, které nehnije, a skryj se v ní ty, tvé děti a zvířata i ptactvo nebeské, od nejmenšího po největšího, a ulož ji na hoře Sir.“²⁰⁵

Sabaóth je označován několika odlišnými pojmenováními, mezi nimiž je přední označení „Vládce zástupů“ či v jiných verzích překladu „archont sil“.

... A Sofía a Zoé jej uchvátily vzhůru a ustanovily ho (vládcem) nad sedmým nebem, (které je) pod oponou, oddělující horní oblasti od dolních. A nazvaly jej Bůh zástupů, Sabaóth, neboť je nad zástupy chaosu, protože jej ustanovila Sofía.²⁰⁶

Zde je možných několik verzí překladu. „Zástupy“ jsou v doslovném překladu „síly“, proto různocnění „vládce zástupů“ nebo „archont sil“. Prosté vyjádření, že Sabaóth je „nad“ zástupy chaosu je pak ve smyslu „je výše než“, tedy „vládne nad“.²⁰⁷

V optice gnostiků se pak jedná o „Boha Židů“.²⁰⁸ Podle traktátu „O původu světa“ má Sabaóth navíc na starosti lidské duše.²⁰⁹

§76 Toto pak z vůle (...). Duše, které přijdou do výtvorů mocností, byly zjeveny Sabaóthovi a jeho Kristu...²¹⁰

Ve druhé části traktátu „Podstata archontů“ se následně hovoří o Sabaóthově obrácení.

²⁰⁵ Podstata archontů 92; OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 222 – 223. V doslovném překladu textu není „Vládce zástupů“, ale doslova „Vládce sil“.

²⁰⁶ Podstata archontů 95; OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 226.

²⁰⁷ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 226.

²⁰⁸ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 212.

²⁰⁹ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 211.

²¹⁰ O původu světa §76; OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 253.

Když však jeho syn Sabaóth uzřel moc onoho anděla, činil pokání. Odsoudil svého otce i svoji matku hmotnou. ... Opěvoval však Sofii a její dceru Zoé.²¹¹

Činil pokání, tedy ve významu „obrátil se“, když viděl pýchu a následně i potrestání svého otce Jaldabaótha. Za své poučení a kajícnost byl následně odměněn, když obdržel nejen království v sedmém nebi a tím tedy i vládu nad oblastí chaosu, ale i samotnou Zóé, dceru Pistis Sofie.

A Sofia vzala svou dceru Zóé a posadila ji po jeho pravici, aby jej poučovala o tom, co je v osmém nebi.²¹²

Totéž pak v „O původu světa“.

§30 Pistis dala Sabaóthovi za jeho obrácení místo spočinutí a ještě svoji dceru Zóé, kterou vybavila velikou mocí, aby jej poučila o všem, co je v osmém nebi.²¹³

V motivu obrácení a následné odměny nacházíme však rozpor, porovnáme-li „Podstatu archontů“ a informace uváděné Epifaniem v „Panarionu“, kde není líčena Sabaóthova kajícnost za jeho otce Jaldabaótha.²¹⁴ Texty „Podstata archontů“ a „O původu světa jsou tak jedinými nám známými prameny, kde se skutečně objevuje téma Sabaóthova pokání a následného vyzdvižení.²¹⁵

I v této pasáži můžeme sledovat Pavlovský vliv. Konkrétně se jedná o samotný motiv obrácení, který vyvolává myšlenku na zázrak obrácení na cestě do Damašku, který je s postavou Pavla z Tarsu neodmyslitelně spojen. Směr Sabaóthova obratu, tedy příklon k nositelkám Moudrosti,

²¹¹ Podstata archontů 95,13; OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 226.

²¹² Podstata archontů 95; OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 226.

²¹³ O původu světa §30; OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 245.

²¹⁴ FALLON, Francis T., The Enthronement of Sabaoth, s. 16.

²¹⁵ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 243.

však již pochopitelně pavlovský není. Sabaóth je tímto učiněn jakýmsi vzorem pro prozření gnostika.²¹⁶

3.1.6 Nórea

Zcela mimobiblická, apokryfní látka je pak rozebírána v pasážích věnovaných Evině dceři, Nóree. Společně s ní se v textu objevuje anděl Eleléth. Jeho výklad pak tvoří hlavní část celého zbývajícího textu traktátu.²¹⁷

Příběh Nórey je v rámci gnostické nauky poměrně zásadní. Pro gnostiky je totiž toto vyprávění jakýmsi předobrazem spásy jejich vlastní duše. Když sestoupí anděl Eleléth a poučí ji o jejím nebeském původu, stejně jako jí odhalí pravdu o archontech, vlastně tak gnostikům odkrývá skutečné poznání světa.²¹⁸ Nórea je vzorem spásy gnostika a zároveň se sama stala spasitelskou postavou, když následovníkům gnóze pomáhá z útrap, jež lidstvu svým působením způsobili archonti. Tato spása, kterou Nórea přináší, spočívá v návratu do Plnosti a nalezení souladu s Bohem.²¹⁹

„Podstata archontů“ není jediným spisem rukopisů z Nag Hammádí, kde se objevuje postava Nórey. Tato postava je ústředním tématem „Ódy na Nóreu“ (označení: NHC IX/2), kde je Nórea slavena, coby vtělení Moudrosti boží. Jak navíc bylo právě sděleno, jako takový je její příběh modelem gnostické cesty ke spáse lidské duše.²²⁰

Text „Óda na Nóreu“ nebo také „Myšlenka Nórey“ je tedy rovněž součástí nálezů z Nag Hammádí. Jeho původní název se nedochoval a obě tyto pozdější pojmenování jsou poněkud zavádějící. Ve svém komentáři rukopisů tedy Zuzana Vítková volí raději jednodušší označení a

²¹⁶ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 213.

²¹⁷ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 213.

²¹⁸ OERTER, Wolf B., Rukopisy z Nag Hammádí 2, s. 108.

²¹⁹ OERTER, Wolf B., Rukopisy z Nag Hammádí 2, s. 112.

²²⁰ POKORNÝ, Petr, Píseň o perle, s. 130.

sice „Nórea“.²²¹ Z tohoto textu víme, že Nórea je postava, která pochází shůry a dostala se do nedokonalého světa nedostatku. Ani tam však nezapomíná na poznání pravého Boha a je tedy nakonec zachráněna. Na rozdíl od „Podstaty archontů“ je „Óda na Nóreu“ řazena k valentinovské gnózi, zejména pro využívání termínu „Plnosti“.²²²

Nórea má podle některých badatelů, včetně Laytona, původ v biblické postavě – Naamě, dceři Lámecha.²²³ V pozdější židovské tradici je pak postava Nórey čarodějnicí.²²⁴ Gnostici ji pak považují buď za ženu Séta, nebo za ženu Noema. Hereziolog Epifanios naopak říká, že je to hloupost, vzhledem k tomu, že Noemova žena se jmenovala Barthenos. U mandejců však rovněž vystupuje jako Noemova žena v jejich „Pravé knize“.²²⁵ Zatímco obvykle je považován za etymologický původ Nóreina jména její titul panna – „par(oe)nos“, Epifanios naopak odvozuje její jméno od syrského „nura“, tedy oheň.²²⁶

Postava Nórey je tedy značně problematická co do svého zařazení mezi ostatní postavy. Je dcerou Adama a Evy, je sestrou a zároveň ženou Séta.²²⁷ V „Podstatě archontů“ však vystupuje coby současnice Noema, když figuruje v příběhu o potopě. Její chronologické určení je tedy poměrně komplikované.

Právě pro tento její výstup v příběhu o potopě je možné podpořit teorii o syrském původu jejího jména. Ve chvíli, kdy Noe dokončuje na Sabaóthovu výzvu archu, Nórea ji ničí – ohněm, což odpovídá Epifaniově teorii.

²²¹ OERTER, Wolf B., Rukopisy z Nag Hammádí 2, s. 105.

²²² OERTER, Wolf B., Rukopisy z Nag Hammádí 2, s. 107.

²²³ Genesis, 4, 22: *Také Sila porodila, a to Túbal-kaina, mistra všech řemeslníků obrábějících měď a železo. Sestrou Túbal-kainovou byla Naama.*

²²⁴ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 214.

²²⁵ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 213.

²²⁶ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 214.

²²⁷ OERTER, Wolf B., Rukopisy z Nag Hammádí 2, s. 108.

(N)órea však přišla k němu a chtěla vstoupit do archy, ale nedovolil jí to. Dechla (proto) na archu a spálila ji. (Noe) archu postavil znovu, podruhé.²²⁸

Jak již bylo řečeno, podle Epifania existovala celá kniha, pojmenovaná po Nóree. Detaily z této knihy, které v „Panarionu“ uvádí, se pak v mnohém shodují s informacemi obsaženými v „Podstatě archontů“: Nórea vystupuje jako manželka Noema. Bojuje proti archontovi, který stvořil svět a odhaluje existenci Mocností. Stvořitel jí chce zničit při potopě, čemuž přispívá i to, že Nóree není dovoleno vstoupit na archu, již třikrát spálí a Noe ji musí vybudovat znovu.²²⁹

Nórea je další v řadě gnostických ženských postav se spasitelskou podstatou, podobně, jako je Pistis Sofia, Sofia Zóé a nebeská Eva. S pozemskou Evou pak Nórea stojí v jistém kontrastu, protože ona je mocnostmi neposkvrněná.

...Eva... a porodila (Nóreu) a řekla „Zplodil jsi mi pannu, jako pomocnici mnoha lidských pokolení. Je to panna, kterou mocnosti neposkvrnily.“²³⁰

Stejnou formulaci můžeme nalézt i ve „Filipově evangeliu“²³¹ (označení: NHC II/3 51,29 – 86,19). Zde je však takto označována Marie.

...Maria je panna, kterou žádná mocnost neposkvrnila.²³²

Podle Elaine Pagelové je principem lidství, který pozvedne Adama z jeho materiálního bytí právě Eva. Postava samotné Evy je však vykreslena poněkud paradoxně, alespoň co do rodinných vztahů.

²²⁸ Podstata archontů 92,14 – 18; OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 223.

²²⁹ FALLON, Francis T., The Enthronement of Sabaoth, s. 15 – 16.

²³⁰ Podstata archontů 91,35 – 92,1; OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 222.

²³¹ „Filipovo evangelium“ je jedním ze spisů rukopisů z Nag Hammádí. Nejedná se o synoptické evangelium, je to spíše sbírka výroků přímo či nepřímo spojených s osobou Ježíše. Filip, jež se objevuje i v titulu je jáhen Filip, jedním z prvních křesťanských misionářů. OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 185.

²³² Filipovo evangelium, 55, 27n; OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 191.

(Adam) ...řekl: „Ty jsi ta, která mi dala život; ty budeš zvána „matkou živých“; protože ona je moje matka, ona je lékařka i žena i ta, která porodila.“²³³

Adam zde oslovuje duchovní ženu, která za ním přichází poté, co ji z Adama vyňali ve snaze získat tak pro sebe to božské v něm.²³⁴ Obdobně paradoxní sdělení pak najdeme i v traktátu „O původu světa“.

Nórea se honosí titulem „pomocnice“, který je v gnostické terminologii spásitelský a opět se tedy objevuje motiv, že Nórea je vzorem cesty ke spáse. Tento titul však není výlučně její, sdílí jej s hlasem z Neporušitelnosti, Myšlenkou světla a biblickou Evou.²³⁵

3.2 O původu světa

O původu světa: označení NHC II/5, 97, 24 – 127, 17

„O původu světa“ je traktát, jež původně nesl nepříliš konkrétní pojmenování „Bezejmenný traktát“, nebo „Spis bez názvu“. Původní titul se totiž v rámci naghammadského nálezu nedochoval a stávající název, tedy „O původu světa“ je výsledkem dohody badatelů věnujících se této problematice.²³⁶ V naghammadských rukopisech se text objevuje ještě v jedné kopii, kromě NHC II/5 i NHC XIII/2.²³⁷

Přestože v titulu traktátu se mluví pouze o „původu“ světa, nepojednává pouze o tomto úzkém tématu, ale hovoří o celém cyklu dějin od stvoření až do samotného konce. Podobně jako s ním příbuzný traktát „Podstata archontů“ je pak i tento text sám o sobě exegezí nebo spíše gnostickou interpretací knihy Genesis.

²³³ Podstata archontů 89; OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 219.

²³⁴ OERTER, Wolf B., Rukopisy z Nag Hammádí 2, s. 45.

²³⁵ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 214.

²³⁶ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 231.

²³⁷ POKORNÝ, Petr, Píseň o perle, s. 118.

Stejně jako u předchozího traktátu, ani v tomto případě nemůžeme autorství textu připsat žádné konkrétní osobě. Ze skladby textu, stylu a pochopitelně i obsahu můžeme však o autorovi odvodit alespoň toliko, že se jednalo o skutečně velmi vzdělaného člověka. Jeho rozhled a úroveň vzdělání dokládá to, že čerpal nejen z gnostických pramenů, ale dobře se orientoval i v řecky psané pseudepigrafní židovské literatuře, jakou je například „Zjevení Mojžíšovo“, „Života Adama a Evy“, „Henochova kniha“, jinak známa také jako „Etiopský Henoch“, a další prameny. Kromě toho byl autor „O původu světa“ velmi dobře seznámen s klasickou řeckou filosofií i mytologií a disponoval i znalostmi helénistické astrologie a magie. Důležitá je i znalost egyptského náboženství a egyptských reálií, která mimo jiné naznačuje i to, že text vznikl v Alexandrii.²³⁸

Datace textu se opět odvíjí od jeho obsahu a motivů v něm zmíněných. Je zřejmé, že původní text prošel celou řadou proměn, samotné jádro pochází pravděpodobně z poloviny druhého století našeho letopočtu, avšak v podobě, jež je dochována v rukopisech z Nag Hammádí, byl zaznamenán na přelomu století třetího a čtvrtého. Toto relativně pozdní časové určení je bezprostředně dáno manichejským vlivem patrným v textu.²³⁹

I v tomto traktátu se podobně jako v „Podstatě archontů“ v hlavních rolích objevují gnostická božstva: Nejvyšší bůh, jeho syn – stvořitel světa, Moudrost Pistis Sofia, která zprostředkovává kontakt mezi nebem a zemí a umožňuje spásu lidí a jejich návrat k božskému světlu. Tento traktát je poměrně zajímavým studijním textem, protože kromě polemiky s biblickou a křesťanskou tradicí pozoruhodným způsobem diskutuje i řeckou mytologii, v níž se uspořádaný svět vyvinul z chaosu. Nicméně se zde chaos objevuje později, coby neprozřetelný zásah Moudrosti do pozemských věcí. V popředí pak stojí nejvyšší božstvo – božský člověk, identický se světlem života i poznání.²⁴⁰ Jistá výjimečnost se objevuje i

²³⁸ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 231 – 232.

²³⁹ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 231.

²⁴⁰ POKORNÝ, Petr, Píseň o perle, s. 118 – 119.

v dalších ohledech. Jak je již známo, pro gnostické texty je typický popis božské oblasti, mimo pozemský svět. V tomto textu však chybí, respektive je zmíněna velice krátce a není rozpracována, jak bývá obvyklé.²⁴¹

Dalo by se říci, že text traktátu „O původu světa“, je psaný akademickým stylem. Autor textu totiž v některých pasážích odkazuje na své zdroje a cituje z nich, například pasáž, která následuje po popisu ráje a má přiblížit Strom poznání.

§56 Účinek tohoto stromu je popsán ve Svaté knize.

Ty jsi strom poznání,

ten, který roste v ráji,

*ten, z něhož jedl první člověk...*²⁴²

„Svatá kniha“ je citována ještě jednou, nicméně někteří badatelé, zejména Bethge, zastávají názor, že se jedná o odlišné knihy. Také je třeba mít na paměti, že se nejedná o Bibli.

Přestože text zachází s celou řadou dalších pramenů, autor a ani pozdější redakce zjevně neusilovali o nějakou harmonizaci a sladění využitých zdrojových textů a proto vznikají na četných místech nejasnosti a neshody. Základní linie příběhu je víceméně lineární, ale autor se ve snaze neopomenout žádnou z důležitých otázek k některým pasážím opětovně vrací a formuluje tutéž látku v jiné době, nebo podrobněji. Právě toto opakování již uvedených témat poněkud znesnadňuje orientaci v samotném textu. Autor navíc při sestavování textu předpokládal, že jeho posluchači či čtenáři mají již značné povědomí o gnózi a tedy se často nevyjadřuje zcela jasně. Z toho tedy můžeme soudit, že text „O původu světa“ je určený pro šíření gnostického vědění mezi již vzdělanými skupinami obyvatel.²⁴³

²⁴¹ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 231.

²⁴² O původu světa §56; OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 249.

²⁴³ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 233.

Pojednání „O původu světa“ je psáno v koptštině, ale nepřilíživé dovedné uspořádání a častý výskyt řeckých slov dávají tušit, že se se vši pravděpodobností jedná o koptský překlad původního řeckého textu.²⁴⁴

Vzhledem k tomu, že mnohé motivy z „Původu světa“ se objevují už v „Podstatě archontů“, zaměřím se nyní spíše na charakteristiky, které oba traktáty odlišují.

3.2.1 Archonti

I v textu „O původu světa“ vystupují jako jednající postavy již známí archonti. Těch je sedm, nebo sedm z nich je alespoň explicitně zmiňováno.

*§102 Tehdy se sedm archontů domluvilo...*²⁴⁵

V tomto případě lze výraz „archont“ nahradit pojmem „archanděl“. Práce s těmito dvěma termíny archont – archanděl je poměrně náročná, protože zatímco někde jsou zaměňovány, jinde jsou naopak rozlišovány.

*§87 Poté, co se mocnosti dozvěděly, že jejich výtvar žije a že se postavil, velmi se vyděsily. Vyslaly sedm archandělů, aby se podívali, co se stalo.*²⁴⁶

Četbu a následný výklad textu při těchto nejasnostech navíc komplikuje skutečnost, že je originální text jen na čtených místech poškozen a chybějící slova jsou do něj doplňována logicky podle sledu vyprávění.²⁴⁷

V úvodu traktátu, konkrétně v částech §15 – §16 se hovoří o tom, jak Jaldabaóth tvoří své syny, kteří jsou androgynní. Nazývá je podle toho, jaký zvuk vysloví jako první. První vysloví „Í!“ a je tedy nazván „Íaó“,

²⁴⁴ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 232.

²⁴⁵ O původu světa §102; OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 258.

²⁴⁶ O původu světa §87; OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 255.

²⁴⁷ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 255.

druhý vyslovuje „E!“ a je nazván Éloi, třetí „As!“ a je tedy pojmenován jako „Astafaios“. Stejně tak pojmenoval kdysi Jaldabaóth i sebe – podle svého hlasu. Později v traktátu, §110 a §111 přichází na scénu Adam a pojmenovává tvory jejich pravými jmény, archonti jsou zděšeni. Adam na rozdíl od nich pozná skutečná jména. Obávají se, že se dostává na jejich úroveň, poté co okusil ze stromu poznání a vyhánějí jej z ráje i s Evou dřív, než by mohl okusit i ze stromu života a stát se tak nesmrtelným.²⁴⁸

3.2.2 Vlivy

Podobně, jako můžeme rozlišit předkřesťanskou nebo židovskou gnózi v obecné rovině, může v traktátu „O původu světa“ najít židovské i křesťanské motivy a vlivy.

Jak již bylo řečeno, autor textu měl jistou znalost židovské pseudepigrafní literatury a židovský vliv je velice patrný jak v angelologii a démonologii, tak i při popisování ráje a eschatologických událostí. Gnostický zásah do těchto témat se pak liší v závislosti na dané situaci. Příběh z ráje a prohlášení Boží jednoty jsou zcela změněny a reinterpretovány, zatímco například popis Božího trůnu či ráje jako takového jsou převzaty z původních zdrojů takřka bez zásahů.²⁴⁹

I zde se objevuje typické prohlášení o jednotě Boha.

*§23 ...Nechal se oslavovat celým zástupem andělů a všichni (bohové) a jejich andělé mu vzdávali chválu a slávu. Radoval se tedy ve svém srdci, neustále se chlubil a říkal jim: „Nepotřebuju nikoho. Já jsem Bůh a kromě mne není jiného.“*²⁵⁰

Tyto výroky jsou srovnatelné se Samaelovými prohlášeními v „Podstatě archontů“.

²⁴⁸ OETER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 241, 259 – 260.

²⁴⁹ OETER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 232.

²⁵⁰ O původu světa §23; OETER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 243.

(Protože) je silný, nevědomý a domýšlivý, řekl ve své (pošetilosti): „Já jsem bůh, není jiného (kromě mne).“²⁵¹

... a následně i...

Otevřel oči a uviděl obrovskou neohraničenou hmotu, byl unesen pýchou a řekl: „Já jsem bůh a kromě mne není jiného.“ Když to řekl, zhřešil proti veškerenstvu²⁵²

Dále je však v textu „O původu světa“ tento výrok o jedinství boha označen jako lživý, když je povolna vyjevována pravda.

§66 Světelného Adama před jeho odchodem (z) chaosu spatřily mocnosti a smály se Prarodičovi, že lhal, když řekl: „Já jsem Bůh (a) žádný nebyl přede mnou.“²⁵³

Kromě tohoto lživého prohlášení o jedinství boha, které je typickým gnostickým motivem, se zde objevuje i další z charakteristických rysů gnóze. A sice fakt, že některé bytosti nebo substance vznikají zdánlivě prostým zhmotněním emocí. Zde toto můžeme vidět v následující pasáži.

§9 Když Pistis spatřila to, co vzniklo z jejího pochybení, vyděsila se. Z jejího zděšení vzniklo děsivé dílo a uteklo, (aby zůstalo) v chaosu...²⁵⁴

Toto zhmotňování se emocí, které pak de facto žijí vlastním životem, můžeme opět sledovat i v „Podstatě archontů“.

Když jej Jaldabaóth uviděl v takové velké slávě a v takové výši, záviděl mu. Jeho závist se stala dílem, které bylo androgynní; toto je počátek závisti. A závist zrodila smrt a smrt zrodila své děti.²⁵⁵

²⁵¹ Podstata archontů 86, 31; OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 216.

²⁵² Podstata archontů 94, 22; OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 225.

²⁵³ O původu světa §66; OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 251.

²⁵⁴ Doslovný překlad původního textu pak zní „Její zděšení se zjevilo jako děsivé dílo.“; O původu světa §9; OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 239.

²⁵⁵ Podstata archontů 96; OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 226.

3.2.3 Postava Ježíše

Křesťanský vliv je pak nejvíce znatelný díky odkazům na postavu Ježíše Krista. Chápání této spasitelské figury je pak ale opět přizpůsobeno gnostickému vidění světa, přičemž Ježíš zde vystupuje jako jedna z dobrých božských bytostí, jejichž účelem je naplnit spásný plán Sofie, aby byly duše lidí osvobozeny od útlaku archontů. Podobně jako valentinovci, uznával pravděpodobně autor „Původu světa“ učení o více Kristech, nebo více podobách jednoho spasitele na jednotlivých úrovních světa, jedná se tak o jednotlivé obrazy nebo vtělení pravého spasitele.²⁵⁶

Nebeský Ježíš Kristus je synem spravedlivého boha, tedy v tomto případě Sabaótha.

§33 Poté stvořil shromáždění nespočetných tisíců a myriád andělů, které se podobalo shromáždění v osmém nebi... A (je tam) jiný (anděl), který se podobá spasiteli, co je nahoře v Osmém nebi. (Tento anděl) sedí po (Sabaóthově) pravici na slavném trůně (a jmenuje se) „Ježíš Kristus“...²⁵⁷

Pozemský Ježíš poté přichází na svět, aby jej probudil z nevědomosti, do níž ho uvrhli démoni. Tento Ježíš je pak „pravým člověkem“.

§125 A tak svět upadl do bědného stavu a po celý čas bloudil, protože všichni lidé na zemi, od počátku až do konce, uctívali demony. Andělé (sloužili) spravedlnosti a lidé nespravedlnosti. Takto svět upadl do bědného stavu, nevědomosti a mrákoty. Všichni bloudili až do příchodu pravého člověka.²⁵⁸

Přičemž anděly jsou v tomto případě míněni andělé Sabaóthovy, mrákotami je pak rozuměno „zapomnění“. Příchod je pak v původním

²⁵⁶ Text je v této pasáži poškozený a přeházený a stěžuje se tak porozumění celému paragrafu. OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 233.

²⁵⁷ O původu světa §33; OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 245.

²⁵⁸ O původu světa §125; OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 263.

textu doslova „parusia“ a tedy, vezmeme-li v potaz křesťanskou teologii, znamená druhý příchod Krista na zem.

Zároveň je podle textu „O původu světa“ Ježíš slovem – tedy logos, slovo – které má hlásat zatím nepoznané.

§139 Nejvznešenější slovo bylo posláno pouze proto, aby hlásalo to, co je nepoznané. On řekl: „Nic není skrytého, co by nebylo zjevné, a to, co nebylo poznáno, bude poznáno.“²⁵⁹

Právě v této části textu je pak zřejmá podobnost s „Tomášovým evangeliem“ (označení: NHC II/2, 32, 10 – 51, 28). Text „Tomášova evangelia“ je silně prostoupen právě gnostickými prvky a proto je pro něj příznačné, že traduje Ježíše, jako člověka a nezvěstuje Ježíše, jako vzkříšeného Pána.²⁶⁰ Toto evangelium je známé také jako „Tajné výroky Ježíše“.²⁶¹ Jedná se tedy, jak již pojmenování napovídá, o soubor Ježíšových výroků a text proto není evangeliem v tradičním pojetí, jak tento útvar běžně literárně chápeme.

„Tomášovo evangelium“ sestává z jednotlivých výroků, logií. Z celkového počtu výroků, je třetina výrazně gnostická, zatímco ostatní výroky odpovídají tradici synoptických evangelií. Kromě informací ze synoptických evangelií tedy Tomášovo evangelium přidává i nezávislou tradici Ježíšových výroků.²⁶²

Logion 5 (33, 10b – 14a)

Ježíš řekl:

Poznej, co je před mou tváří,

a zjeví se ti to, co je ti skryto.

Není totiž nic skrytého,

co nebude zjeveno.²⁶³

²⁵⁹ O původu světa §139; OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 265.

²⁶⁰ FUNDA, Otakar A, Ježíš a mýtus o Kristu, s. 236.

²⁶¹ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 65.

²⁶² POKORNÝ, Petr, Píseň o perle, s. 116 – 117.

²⁶³ Tomášovo evangelium, logion 5; OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 96.

V závěru textu „O původu světa“, konkrétněji v §135, se pak Spasitel objevuje ještě jednou, ale zde již Ježíš není jmenován přímo a nelze dohledat ani podobné paralely, jako v předcházejícím případě, kdy je výrok z „O původu světa“ téměř totožný s Ježíšovou promluvou v „Tomášově evangeliu“.

3.2.4 Zařazení traktátu v rámci gnóze

Zařazení „O původu světa“ mezi ostatní gnostické texty je pak poměrně náročné, stejně jako dojít k jednoznačnému rozhodnutí, ke kterému ze směrů gnóze text příslušel. Velmi blízko má „Původ světa“ právě k traktátu „Podstata archontů“. Důvodem této podobnosti je skutečnost, že oba texty vznikaly pravděpodobně na základě stejného výchozího textu, jímž podle všeho mohla být gnostická interpretace Genesis, v níž hraje úlohu Evina dcera Nórea.²⁶⁴

„O původu světa“ je některými odborníky rovněž srovnáván s „Tajnou knihou Janovou“, která je rovněž součástí rukopisů z Nag Hammádí (označení: NHC II/1, NHC III/1 a NHC IV/1). Důvodem tohoto srovnání není ani tak příbuznost pramenů, jako spíše obsahová stránka a šíře záběru, kterou oba texty disponují. Stejně jako „Podstata archontů“ je i „Tajná kniha Janova“ řazena k setovské gnózi.²⁶⁵

Protože se „Původ světa“ shoduje i v dalších jednotlivostech s „Podstatou archontů“ a obsahově koresponduje s „Tajnou knihou Janovou“, mohlo by to svádět k přiřazení tohoto traktátu k setovské gnózi. Přesto tak nemůžeme učinit. „Původ světa“ totiž postrádá většinu konkrétních motivů, na jejichž základě by se dalo o setovské gnózi hovořit. Hlavním argumentem proti setovské gnózi je skutečnost, že v textu není vůbec zmíněn Adamův syn Sét, k němuž se setovci hlásili. Vítková se pak domnívá, že vymezení setovské gnóze ve starověku

²⁶⁴ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 234.

²⁶⁵ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 234.

nebylo tak striktní, jako současný badatelský trend. A byť tedy nemůžeme traktát „O původu světa“ klasifikovat jako standardní setovský text, mytologický obraz světa, jak jej prezentovali setovci, byl autorovi tohoto konkrétního textu nejbližší.²⁶⁶

Součástí rukopisů z Nag Hammádí je ještě jeden text, který se srovnáván s „Původem světa“ a sice „Požehnaný Eugností“ (označení: NHC III/3 a NHC V/1). Je to epištola s nábožensko-filosofickým obsahem, jejímž hlavním božstvem je Nesmrtelný člověk. „Požehnaný Eugností“ se podobá traktátu „Moudrost Ježíše Krista“ (označení: NHC III/4) a oba texty jsou dokladem pozvolného pokřesťanštění gnóze.²⁶⁷

Na podobnosti mezi „Požehnaným Eugností“ a traktátem „O původu světa“ poukazoval Louis Painchaud. Oba texty se shodují zejména v ideji, že nižší svět vznikl coby odraz vyššího, božského světa. Stvoření a uspořádání hmotného světa, odpovídá vzoru světa božského, neviditelného.²⁶⁸ Popis nebes v „Požehnaném Eugnostovi“ má pak velice blízko k líčení nebes chaosu v „Původu světa“. Kromě těchto obsahových shod texty používají stejné termíny i rétorické figury, shodují se i v jednajících postavách. Painchaudova teze jde tak daleko, že tvrdí, že oba texty byly sepsány v přibližně stejné době s myšlenkou na vzájemné doplňování se.²⁶⁹

Painchaud rovněž prováděl srovnání „Původu světa“ s textem „Hrom: dokonalá mysl“, který je také součástí naghammadského nálezu (označení: NHC VI/2, 13,1–21,32).²⁷⁰ Obsahem „Hromu“ je promluva božské ženské bytosti a text samotný se co do stylu podobá starozákonním či pseudepigrafním knihám, v nichž vystupuje Boží Moudrost.²⁷¹ Podobností, kterou můžeme najít mezi „Hromem“ a oběma traktáty „Podstata archontů“ i „O původu světa“, jsou výroky o

²⁶⁶ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 234.

²⁶⁷ POKORNÝ, Petr, Píseň o perle, s. 121.

²⁶⁸ OERTER, Wolf B., Rukopisy z Nag Hammádí 3, s. 98.

²⁶⁹ OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 234.

²⁷⁰ TURNER, John D., McGUIRE, Anne Marie. The Nag Hammadi Library After Fifty Years, s. 458.

²⁷¹ OERTER, Wolf B., Rukopisy z Nag Hammádí 2, s. 41.

paradoxních rodinných vztazích, vždy v souvislosti s postavou gnostické Evy. Tyto pasáže pak logicky vedou k domněnce, že všechny tři tyto texty čerpaly z téhož pramene.²⁷²

²⁷² OERTER, Wolf B., Rukopisy z Nag Hammádí 2, s. 45 – 46.

4 ZÁVĚR

Ve své diplomové práci jsem se pokusila o shrnutí základních charakteristik gnóze a gnostického hnutí a následně jsem přistoupila k samotné exegezi zvolených textů. Při rozebírání „Podstaty archontů“ a „O původu světa“ jsem pracovala s překladem Petra Pokorného, respektive Zuzany Vítkové. Jejich publikované překlady jsou opatřeny širokým poznámkovým aparátem, který nabízí i přepis originálních termínů v abecedě a tedy čtenáři poskytuje možnost vlastního různočtení a následně i výkladu textu. Kromě toho je každý z traktátů vybaven úvodem, obsahujícím základní informace o daném textu. Samozřejmě nebylo možné rozebrat detailně každou jednu pasáž, motiv, či dokonce slovo a proto jsem pro svůj rozbor vybírala nejzásadnější z námětů, jimž jsem věnovala větší pozornost.

Při psaní práce jsem se dotkla četných témat, která by si zasloužila podstatně větší prostor, než jaký jim bylo možné v rámci této práce poskytnout. Každý ze zde jmenovaných směrů gnostického myšlení, jako například valentiánská nebo setovská gnóze, by mohl být samostatným tématem pro diplomovou práci. Ať již by se jednalo o podrobné dějiny a vývoj daného směru, nebo o rozbor jejich posvátných textů. Kromě tohoto je zde i celá řada dalších fenoménů, které jsou významnými tématy zejména pro religionistiku, ale i pro další disciplíny dotýkající se dějin náboženství a duchovního vývoje. Z těchto fenoménů bych uvedla například hermeneutická učení, mystéria, jednotlivé křesťanské hereze... Stejně tak by si větší pozornost zasloužila například i problematika manicheismu, který představil velký mýtus o pádu a vykoupení božské duše, a kterého jsem se dotkla jen velmi okrajově.

Dalším z takových „větších“ témat, jež by bylo možné a zároveň vhodné rozvinout obsáhleji, je například i korelace mezi ranou křesťanskou vírou a křesťanskou gnózí, již jsem se snažila alespoň

v omezené míře vysvětlit. Vztah mezi těmito dvěma duchovními směry, které na sebe působily a vzájemně se ovlivňovaly, je velice širokou problematikou, již není možné zachytit na několika málo stranách. I přes tuto zdánlivou nepostižitelnost jsem se ve své práci snažila dosáhnout co největší soudržnosti a v rámci této soudržnosti dojít k jistému shrnutí tématu gnosticizmu a pochopitelně i zvolených traktátů. Zároveň jsem touto svou prací otevřela prostor pro své další bádání v tomto směru.

V průběhu psaní práce jsem měla příležitost obeznámit se s jistými problémy, které přímo souvisejí s prací s takto starými texty, jež jsou v čase nesmírně vzdáleny naší realitě. Při čtení je třeba si uvědomovat nejen historické a kulturní pozadí, v němž vznikaly, ale zároveň mít na paměti, že původní text prošel řadou redakcí. Přestože je tedy do značné míry autentický, k nějakým změnám v jeho znění či vyznění dojít nejen mohlo, ale velmi pravděpodobně i skutečně došlo. Musím však vyzdvihnout alespoň to, že vzhledem ke kvalitnímu překladu obou traktátů jsem nemusela řešit vlastní nesnáze s neporozuměním jazyku jako takovému.

Na samý závěr bych ráda ocitovala slova z „Původu světa“, která symbolicky uzavírají oba ze zde připomínaných textů a která stručně a jasně vystihují hlavní myšlenku gnostického hnutí.

§150 Neboť je třeba, aby každý vešel na místo, odkud přišel. Vždyť každý svoji přirozenost vyjeví ze svých skutků a ze svého poznání.²⁷³

²⁷³ O původu světa §150; OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 268.

5 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

5.1 Primární literatura

Bible, Písmo svaté Starého a Nového zákona, včetně deuterokanonických knih, ekumenický překlad. Přeložily ekumenické komise pro Starý a Nový zákon. 6. vyd. Praha: Česká biblická společnost, 1995. ISBN 80-85810-08-5.

Neznámá evangelia. Sv. 1, Novozákonní apokryfy I. Ed. DUS, Jan a., POKORNÝ, Petr. 1.vyd. Praha: Vyšehrad, 2001. 461 s. ISBN 80-7021-406-6.

OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr. *Rukopisy z Nag Hammádí 1, Kodex II/2-7.* 1. vyd. Praha: Vyšehrad. 2008. 360 s. ISBN 978-80-7021-875-4.

OERTER, Wolf B., VÍTOVÁ, Z. *Rukopisy z Nag Hammádí 2, Kodex VI/2 A 4, Kodex IX/1-3.* Praha: Vyšehrad, 2010. 200 s. ISBN 978-80-7429-017-6.

OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, *Rukopisy z Nag Hammádí 3, Kodex III/3 – 4, Kodex V/1 a 5.* Praha: Vyšehrad, 2010. s. 224. ISBN 978-80-7429-142-5.

POKORNÝ, Petr. *Píseň o perle: tajné knihy starověkých gnostiků.* 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1986. 278 s.

Saint Epiphanius. *The Panarion of Epiphanius of Salamis, Book I., Sects 1 – 46.* Transl. by Frank Williams. Ed. by Einar Thommasen, Johannes van Oort. 2. vyd. Leiden: Brill. 2009. ISBN 90-04-07926-2.

5.2 Sekundární literatura

ATTWATER, Donald. *Slovník svatých*. Přel. Jitka Matějů. 2. dopl. revid. vyd. Vimperk: Papyrus, 1993. 436 s. Přel z. *The Penguin Dictionary of Saints*.

DOHMEN, Christoph; STEMBERGER, Günter. *Hermeneutika židovské Bible a Starého zákona*. Přel. Štěpán Zbytovský. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2007. 283 s. Přel z. *Hermeneutik der Jüdischen Bibel und des Alten Testaments*. ISBN 978-80-7021-874-7.

ELIADE, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení II, Od Gautamy Buddhy k triumfu křesťanství*. Přel. K. Dejmalová, M. Lyčka, J. Našinec, B. Patočková, P. Sadílková, O. Spěváková. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1996. s. 520. Přel. z: *Histoire des croyances et des idées religieuses 2 De Gautama Bouddha au triomphe du christianisme*. ISBN 978-80-7298-288-2.

ELIADE, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení III, Od Muhammada po dobu křesťanských reforem*. Přel. F. Karfík, M. Lyčka, J. Našinec. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1997. s. 344. Přel. z: *Histoire des croyances et des idées religieuses 3 De Mahomet a l'age des reformes*. ISBN 80-86005-53-4.

FALLON, Francis T. *The enthronement of Sabaoth: Jewish elements in gnostic creation myths*. Brill, 1978. s. 158. ISBN: 9004056831.

FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Přel. Bedřich Smékal. 1. vyd. Praha: Zvon, 1992. 333 s. Přel. z. *Kleine Kirchengeschichte*. ISBN 80-7113-008-7.

FUNDA, Otakar A. *Ježíš a mýtus o Kristu*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2007. 368 s. ISBN 78-80-246-1276-8.

GAHLIN, Lucia. *Egypt. Bohové, mýty, náboženství: fascinující průvodce lákavým světem mýtů a náboženství starověkého Egypta*. Přel. Kateřina Cingrošová, Markéta Jílková. 1. vyd. Čestlice: Rebo Productions, 2001. 256 s. Přel. z: *Egypt: Gods, Myths and Religion*. ISBN 80-7234-186-3.

KERÉNYI, Karl. *Mytologie Řeků I, Příběhy bohů a lidí*. Přel. Jan Binder. Praha: Oikoymenh, 1996. s. Přel. z *Die Mythologie der Griechen, Band 1: Die Götter- und Menschheitsgeschichten*. ISBN 80-86005-14-3.

KOZÁK, Jaromír. *Hermetismus: tajné nauky starého Egypta*. 1. vyd. Praha: Eminent, 2002. 327 s. ISBN 80-7281-109-6.

LEXA, František. *Náboženská literatura staroegyptská, díl I*. Praha: Herrmann a synové, 1997. 169 s.

MARTIN, Luther H. *Helénistická náboženství*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1997. 161 s. ISBN 80-210-1702-3.

Ottova všeobecná encyklopedie ve dvou svazcích. 1. Vyd. Praha: Ottovo nakladatelství, 2003. ISBN (soubor) 80-7181-959-X.

PAGELS, Elaine. *The Gnostic Gospel*. Vintage Books, 1979. 182 s. ISBN 0-679-72453-2.

ROBINSON, James M. *The Nag Hammadi Library: Definitive Translation of the Gnostic Scriptures*. 4. Vyd. Brill Academic Publishers. 1977. 550. s. Elektronická verze ve formátu PDF dostupné také z WWW: < <http://khazarzar.skeptik.net/books/nhl.pdf> > ISBN 978-90-0408-856-6.

SMOLEY, Richard. *Zakázaná víra: tajné dějiny gnosticizmu: gnostický odkaz od evangelií po Da Vinciho kód*. Přel. Alena Zábojníková. 1. Vyd. Praha: Slovart, 2009. 248 s. Přel. z: *Forbidden Faith*. ISBN 978-80-7391-258-1.

TRESMONTANT, Claude. *Bible a antická tradice: esej o hebrejském myšlení*. Přel. Jan Sokol. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1998. 175 s. Přel. z: *Essai sur la pensée hébraïque*. ISBN 80-7021-270-5.

TURNER, John D., McGUIRE, Anne Marie. *The Nag Hammadi Library After Fifty Years: Proceedings of the 1995 Society of Biblical Literature Commemoration*. 1. Vyd. New York: Brill. 1997. 513 s. ISBN 978-90-0410-824-0.

VOUGA, Francois. *Dějiny raného křesťanství*. Přel. Josef Štochl. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997. 267 s. Přel. z: *Geschichte des frühen Christentums*. ISBN 80-7021-231-4.

6 RESUMÉ

The topic of this thesis is “Exegesis of the Gnostic Tracts ‘The Hypostasis of the Archons’ and ‘On the Origin of the World’”. The work is divided into two main parts. One of them is about the Gnosticism in general and gnostic groups. The second part is exegesis of selected tracts.

Gnosticism is the belief that the material world should be shunned and the spiritual world should be embraced. As one of the most powerful spiritual and religious movement Gnosticism and its ideas influenced many ancient religions. Gnosticism is primarily defined in a Christian context, but in fact Gnosis itself predated Christianity. The discussion of Gnosticism changed radically with the discovery of the Nag Hammadi library. Exegesis of texts of Nag Hammadi library led to revision of our assumptions and gave us significant information of Gnosticism.

The ‘Hypostasis of the Archons’ is gnostic exegesis on the Book of Genesis. This tract expresses gnostic mythology of the creations of the cosmos and humanity. It completely reinterpret Book of Genesis, for example according to gnostic ideas, the Serpent in the Garden of Eden is depicted as a hero sent by Sophia to guide mankind towards enlightenment. ‘Hypostasis of the Archons’ also presents Archons – the Rulers. They are servants of the Demiurge – the ‘Creator’ Yaldabaoth that stands between the human race and a transcendent God.

‘On the Origin of the World’ is a gnostic tract, which is dealing with creation and end times. The ‘Origin’ is immediately following the ‘Hypostasis of the Archons’ and there are many parallels between the two texts.

7 PŘÍLOHY

7.1 Příloha č. 1

Obsah kodexů z Nag Hammadí

Převzato z: OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammadí 1, s. 17 – 18.

- **Kodex 1.**
 - Modlitba apoštola Pavla
 - Tajná kniha Jakubova
 - Evangelium pravdy
 - Traktát o vzkříšení
 - Trojdílný traktát

- **Kodex 2.**
 - Tajná kniha Janova
 - Tomášovo evangelium
 - Filipovo evangelium
 - Podstata archontů
 - O původu světa
 - Výklad o duši
 - Tomášova kniha

- **Kodex 3.**
 - Tajná kniha Janova
 - Evangelium Egyptanů (Svatá kniha velkého neviditelného ducha)
 - Požehnaný Eugnostíos
 - Moudrost Ježíše Krista
 - Rozhovor se Spasitelem

- **Kodex 4.**
 - Tajná kniha Janova
 - Evangelium Egyptanů

- **Kodex 5.**
 - Požehnaný Eugnostíos

- Zjevení Pavlovo
 - První zjevení Jakubovo
 - Druhé zjevení Jakubovo
 - Zjevení Adamovo
-
- **Kodex 6.**
 - Skutky Petra a dvanácti apoštolů
 - Hrom: Dokonalá mysl
 - Authentikos Logos
 - Myšlenka naší velké moci
 - Platónova Ústava 588a – 589b
 - Výklad o osmém a devátém nebi
 - Hermetická modlitba z traktátu Asklépios
 - Asklépios
-
- **Kodex 7.**
 - Parafráze Sémova
 - Druhý traktát velkého Séta
 - Zjevení Petrovo
 - Poučení Silvanova
 - Tři Sétovy stély
-
- **Kodex 8.**
 - Zostrianos
 - Petrův list Filipovi
-
- **Kodex 9.**
 - Melchisedek
 - Nórea
 - Svědectví pravdy
-
- **Kodex 10.**
 - Marsanés
-
- **Kodex 11.**
 - Výklad poznání
 - Valentinovský výklad
 - Allogénes
 - Hypsifroné

- **Kodex 12.**
 - Výroky Sextovy
 - Evangelium pravdy
 - (fragmenty)

- **Kodex 13.**
 - Protennoia ve třech tvarech
 - O původu světa

7.2 Příloha č. 2

Podstata archontů

Převzato z: Podstata archontů

Úvod, překlad, komentář Z. Vítková, P. Pokorný.

In OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 216 – 227.

Podstata archontů (překlad z koptštiny)³⁴

[PROLOG]

(86)²⁰ O podstatě mocností.

Velký apoštol nám řekl v duchu Otce pravdy o mocnostech temnoty:³⁵ „Náš boj není proti tělu a [krvi], ale proti mocnostem světa²⁵ a proti duchům zla.“³⁶ Toto jsem (ti) [poslal], protože ses ptal na podstatu mocností.

[SAMAELOVA DOMÝŠLIVOST A PÁD]

Jejich vůdce³⁷ je slepý. [Protože] je silný, nevědomý a domýšlivý, řekl ve své [pošetilosti]:³⁸ ³⁰ „Já jsem bůh, není jiného [kromě mne].“³⁹ Když to řekl, zhřešil proti [veškerenstvu] a jeho slova došla vzhůru až (87) k Neporušitelnosti. Tu hle, z Neporušitelnosti vyšel hlas a řekl: „Mýlíš se, Samaeli,“ to jest „bože slepých“. Jeho myšlenky (totiž) osleply.⁴⁰ Vydal ze sebe ⁵ svou sílu – to rouhání,⁴¹ které vyslovil. Z popudu Pistis Sofie je sledoval až dolů k chaosu a ke své matce propasti. A (Pistis Sofia) ustanovila (za vládce) jeho děti, každé podle jeho moci a podle vzoru ¹⁰ aiónů, které jsou nahoře, protože když se vyšlo od toho, co je skryté, bylo nalezeno zjevné.⁴²

[ZJEVENÍ BOHA A STVOŘENÍ ADAMA⁴³]

Neporušitelnost pohlédla dolů na oblast vod a zjevil se v nich její obraz. Mocnosti temnot se do tohoto obrazu zamilovaly.¹⁵ Pro svou slabost se však k obrazu, který se jim zjevil ve vodách, nedovedly přiblížit.⁴⁴ Psychici nemožnou dosáhnout k duchovním bytostem.⁴⁵ Sami totiž pocházejí zdola, kdežto to (duchovní)⁴⁶ shora. Proto Neporušitelnost shlédla na ty oblasti, aby podle vůle Otce spojila veškerenstvo se světlem.

Archonti se radili a řekli: „Pojďme,²⁵ stvořme člověka z prachu země.“⁴⁷ Vytvořili svého <úplně> zemského člověka.⁴⁸ Archonti mají těla ženy [i muže zároveň]⁴⁹ a obličej zvěřecí.⁵⁰ Vzali [prach]³⁰ ze země a utvořili svého [člověka] podle vlastního těla a [podle obrazu]⁵¹ Božího, který se [jim] ukázal ve vodách. Řekli: „[Pojďme],³⁵ zachyťme ho v našem výtvoru, [aby] uviděl svůj protějšek,⁵² [zamiloval se do něj]⁵³ (88) a my se jej prostřednictvím svého výtvoru zmocnili.“ Ale ve své slabosti si neuvědomili moc Boží. A on⁵⁴ dechl v jeho tvář, vznikl člověk psychický a (zůstal ležet)⁵⁵ na zemi po mnoho dní. (Archonti) jej totiž pro svoji slabost nebyli schopni napřímít.⁵⁶

Doráželi⁵⁷ jako nápory větru, aby chytli ten obraz, který se jim zjevil ve vodách, avšak nevěděli, kdo je, a neznali¹⁰ jeho sílu.

To vše se však dělo z vůle Otce veškerenstva.⁵⁸ Potom Duch uviděl na zemi tohoto psychického člověka a vyšel z ocelové země,⁵⁹ sestoupil shůry a usídlil se⁶⁰ v¹⁵ něm. Člověk se (tak) stal živou duší. Nazval jej jménem „Adam“, protože byl nalezen, jak se pohyboval po zemi.⁶¹

[ADAM DÁVÁ JMÉNA ZVÍŘATŮM⁶²]

Z Neporušitelnosti přišel hlas, aby Adamovi pomohl.⁶³ A archonti shromáždili²⁰ všechnu zvěř země i všechno ptactvo nebeské a přivedli je k Adamovi, aby viděli, jak je nazve, aby tak pojmenoval každého ptáka a všechna zvířata.

[ADAM V RÁJI⁶⁴]

Vzali Adama²⁵ [a] umístili ho do ráje, aby [na něm] pracoval a střežil jej. A archonti mu přikázali: „Z [každého] stromu, co je v ráji, můžeš jíst, (jen) [ze] stromu poznání dobrého³⁰ a zlého nejez a ani se jej [nedotýkej]; neboť v den, kdy [z] něho pojíte, zemřete.“⁶⁵ To [mu] řekli,⁶⁶ aniž si uvědomili, co mu [to] pověděli; ale řekli to takto z vůle Otce, (89) aby Adam jedl a aby je viděl jako zcela látkový (člověk).⁶⁷

[STVOŘENÍ ŽENY⁶⁸]

Archonti se spolu radili a řekli: „Pojďme, přivedme na Adama⁵ mrákotu.“⁶⁹ A on usnul. Mrákota je však nevědomost. Tu na něj přivedli, a on spal. Otevřeli jeho bok <a vyňali jeho žebro>⁷⁰ podobné živé⁷¹ ženě, a zaplnili jeho bok¹⁰ na jejím místě masem. A Adam se stal bytostí zcela psychickou. Duchovní žena k němu přišla, mluvila s ním a řekla mu: „Povstaň, Adame.“ A jak ji uzřel, řekl: „Ty jsi ta, která mi dala život;¹⁵ ty budeš zvána ‚matkou živých‘; protože ona je moje matka, ona je lékařka⁷² i žena i ta, která porodila.“⁷³

[PRONÁSLEDOVÁNÍ DUCHOVNÍ ŽENY]

Mocnosti však přišly ke svému Adamovi a když viděly jeho ženský protějšek, jak s ním rozmlouvá, ²⁰ velice je to rozrušilo a do ženy se zamilovaly. Umluvily se mezi sebou: „Pojďme, vrhněme na ni své sémě.“⁷⁴ Pronásledovaly ji, a ona se jim smála pro jejich hloupost ²⁵ a slepotu. Stala se před

nimi⁷⁵ stromem⁷⁶ a zanechala jim⁷⁷ svůj stín, který se jí podobal, a ony [jej] nečistě poskvrnily.⁷⁸ Poskvrnily i pečeť jejího hlasu,⁷⁹ aby se tak ³⁰ samy odsoudily skrze svůj výtvar a [jeho] obraz.⁸⁰

[PŘEKROČENÍ PŘÍKAZU⁸¹]

Duchovní (žena)⁸² však přišla [jako] had-učitel, a ten [je] poučil slovy: „Co vám to [pověděl]? ‚Z každého stromu [v ráji] ³⁵ můžeš jíst, ale ze [stromu] (90) poznání zlého a dobrého nejez?‘“ Tělesná žena odpověděla: „Řekl nejen ‚nejez‘, ale také ‚(ani) se jej nedotýkej, neboť v ten den, kdy z něj ⁵ pojíte, zemřete.“ A had-učitel řekl: „Nezemřete; řekl vám to ze závisti. Spíše se vaše oči otevřou a budete jako bohové, poznáte ¹⁰ zlé a dobré.“ Potom byla z hada vzata učitelka a zanechala jej samotného, bytost pozemskou. A tělesná žena vzala ze stromu a jedla; dala také svému muži, (který byl) s ní.⁸³ ¹⁵ Duševní bytosti se najedly⁸⁴ a jejich špatnost⁸⁵ se jim zjevila v⁸⁶ jejich nevědomosti.⁸⁷ Uvědomili si, že jsou⁸⁸ nazí, bez prvku duchovního. Vzali tedy fíkové listí a ovázali jim svá bedra.

[VYHNÁNÍ Z RÁJE⁸⁹]

Tehdy přišel velký ²⁰ archón a řekl: „Kde jsi, Adame?“⁹⁰ Nevěděl totiž, co se stalo. Adam odpověděl: „Uslyšel jsem tvůj hlas a bál jsem se, protože jsem byl nahý, a skryl jsem se.“ Archón řekl: „Proč jsi se skryl? Snad ²⁵ ne proto, že jsi jedl ze stromu, o němž jsem ti přikázal: ‚Z toho jediného nejez?‘ A ty jsi jedl!“ Adam řekl: „Žena, kterou jsi mi dal, mi [dala] a jedl jsem.“ ³⁰ A pyšný⁹¹ archón proklel ženu.⁹² Žena řekla: „Byl to had, který mne oklamal, takže jsem jedla.“ [(Archonti) se obrátili] k hadovi a prokleli jeho stín, [který je] bezmocný – nevěděli, [že] je to [jejich] výtvar. Od toho dne (91) je had od mocností prokletý. Toto prokletí na něj přišlo na dobu, než přijde dokonalý člověk.⁹³ (Archonti) se obrátili ke svému Adamovi, vzali ho⁹⁴ a vyhnali z ráje ⁵ i s jeho ženou, neboť nemohou udělit⁹⁵ žádné požehnání. Jsou totiž sami prokletí. Uvrhli potom lidi do velkých útrap⁹⁶ a utrpení pozemského života,⁹⁷ aby se jejich lidé starali jen o ¹⁰ pozemské věci⁹⁸ a neměli čas se přidržovat⁹⁹ Ducha svatého.

[KAIN A ÁBEL¹⁰⁰]

Potom (Eva) porodila Kaina, jejich¹⁰¹ syna; Kain obdělával zem. Znovu poznal¹⁰² svou ženu, ta opět otěhotněla a porodila Ábela. Ábel ¹⁵ byl pastýřem ovcí.

Kain přinášel (oběť) z plodů svého pole, Ábel pak přinášel oběť ze svých ovci. Bůh¹⁰³ shlédl na Ábelovy dary, zatímco²⁰ od Kaina dary nepřijímal. A tak tělesný Kain pronásledoval svého bratra Ábela. I řekl Bůh Kainovi: „Kde je Ábel, tvůj bratr?“ Odpověděl mu: „Cožpak jsem strážcem svého bratra?“ Bůh řekl²⁵ Kainovi: „Hle, volá ke mně hlas krve tvého bratra. Provinil jsi se svými ústy. Obrátí se to proti tobě.¹⁰⁴ Každý, kdo zabije Kaina, vyvolá sedminásobnou odplatu. Ty pak budeš přebývat na zemi ve³⁰ vzdychání a chvění.“

[DALŠÍ POTOMSTVO ADAMA A EVY¹⁰⁵]

A Adam [poznal] svůj protějšek Evu. Počala a porodila Adamovi [Séta] a řekla: „Zrodila jsem [jiného] člověka skrze Boha¹⁰⁶ namísto [Ábela].“ A Eva znovu otěhotněla a porodila [Nóreu]¹⁰⁷³⁵ a řekla: „Zplodil [mi] pannu (92) jako pomocníci mnoha lidských pokolení. Je to panna, kterou mocnosti neposkrvnily.“¹⁰⁸

[POTOPA¹⁰⁹]

Lidé se pak začali rozmnožovat a napravovat.¹¹⁰ Archonti se⁵ mezi sebou radili a řekli: „Pojďme, učinme (svýma) rukama potopu a zničme všechny tělesný život,¹¹¹ od člověka po zvíře.“ Jakmile se Vládce zástupů¹¹² dozvěděl

o jejich rozhodnutí, řekl Noemu: ¹⁰ „Postav si archu ze dřeva, které nehnije, a skryj se v ní ty, tvé děti a zvířata i ptactvo nebeské, od nejmenšího po největšího, a ulož ji na hoře Sir.“ (N)órea¹¹³ však přišla ¹⁵ k němu a chtěla vstoupit do archy, ale nedovolil jí to. Dechla (proto) na archu a spálila ji. (Noe) archu postavil znovu, podruhé.

[NÓREA A ARCHONTI]

(Potom) ji potkali archonti a chtěli ji svést.¹¹⁴ ²⁰ Nejvyšší z nich jí řekl: „Tvoje matka Eva přišla k nám.“ Nórea se však k nim obrátila a řekla jim: „Jste archonti temnoty, jste prokletí; nepoznali jste nikdy moji matku, ale (jen) svůj vlastní ²⁵ protějšek. Já totiž nepocházím od vás, ale <přišla> jsem z výsosti.“¹¹⁵ Pyšný archón se obrátil ve své síle¹¹⁶ a jeho tvář zčernala jakoby [ohněm].¹¹⁷ Počínal si vůči ní troufale ³⁰ a [řekl] jí: „Musíš nám sloužit [jako] tvoje matka Eva; bylo mi totiž dáno...“ Nórea se však obrátila v síle¹¹⁸ [Boží]¹¹⁹ a silným hlasem zvolala [vzhůru k] Svatému, Bohu veškerenstva: (93) „Pomoz mi proti archontům nepravosti a vysvoboď mě rychle¹²⁰ z jejich rukou!“

[ZJEVENÍ ANDĚLA ELELÉTHA]

Anděl sestoupil z nebe na zemi a řekl jí: „Proč voláš vzhůru ⁵ k Bohu, proč jsi (tak) troufalá k Duchu svatému?“ Nórea se zeptala: „Kdo jsi?“ Archonti nepravosti¹²¹ totiž (mezitím) od ní odešli. Odpověděl: „Já jsem Eleléth, Moudrost, Velký anděl, který stojí ¹⁰ před Duchem svatým. Byl jsem poslán, abych s tebou rozmlouval a zachránil tě z rukou (archontů) nepravosti.¹²² Poučím tě o tvém kořenu.“

Nedokážu¹²³ popsat moc tohoto anděla. Jeho postava¹²⁴ byla jako ¹⁵ z ryziho zlata a jeho roucho bylo jako sníh. Moje ústa však nedokáží vypovědět, jaká je jeho moc¹²⁵ a vzhled jeho obličeje.

Eleléth, Velký anděl, mi řekl: „Já jsem Moudrost.¹²⁶ ²⁰ Já jsem jedním ze čtyř světél, která stojí před Velkým neviditelným Duchem. Cožpak si myslíš, že ti archonti proti tobě něco zmohou? Žádný z nich nemá moc nad kořenem ²⁵ pravdy. Kvůli ní se v posledních časech zjevil.¹²⁷ A tyto mocnosti budou opanovány, takže nebudou moci poskvřnit tebe ani ono pokolení. Vaším příbytkem je totiž Neporušitelnost, ³⁰ místo, v němž přebývá panenský Duch, (místo), které¹²⁸ se nachází nad mocnostmi chaosu a jejich světem.“

[PODSTATA ARCHONTŮ]

Řekla jsem však: „Pane, pouč mne o [moci] oněch mocností; [jakým způsobem] vznikly, ³⁵ z jaké podstaty [a] z (94) jaké látky? A kdo je stvořil i s mocí, kterou mají?“ Odpověděl mi velký anděl, Eleléth – Moudrost:

[SOFIINO NEPOVEDENÉ DÍLO]

„Nahore v bezmezných aiónech ⁵ přebývá Neporušitelnost. Sofia, zvaná Pistis, chtěla sama, bez účasti svého protějšku,¹²⁹ něco stvořit. Její dílo se stalo obrazem nebes.¹³⁰ Mezi oblastí ¹⁰ nebes¹³¹ a aióny, které jsou níže, je opona.¹³² Pod oponou povstal stín, který se zhmotnil a padl na určitou oblast.¹³³

A jeho¹³⁴ výtvar vznikl jako ¹⁵ dílo hmoty, podobný nedonošenému plodu.¹³⁵ Stín tomu dal tvar¹³⁶ a vzniklo pyšné zvíře, podobné lvu. Je androgynní, jak jsem již řekl, neboť povstal z hmoty.¹³⁷

[SAMAELOVA PÝCHA A PÁD¹³⁸]

Otevřel oči ²⁰ a uviděl obrovskou neohraničenou hmotu, byl unesen pýchou a řekl: ‚Já jsem bůh a kromě mne není jiného.‘ Když to řekl, zhřešil proti veškerenstvu. A shůry přišel hlas z (božské) Svrchovanosti,¹³⁹ ²⁵ jenž řekl: ‚Mýlíš se, Samaeli,‘ to jest ‚bože slepých‘. Ten odpověděl: ‚Pokud je kdo¹⁴⁰ přede mnou, ať se mi ukáže.‘¹⁴¹ Tehdy Sofia vztyčila prst, ³⁰ uvedla do hmoty světlo a následovala je¹⁴² dolů do oblasti chaosu. Pak se odebrala vzhůru [ke svému] světlu a temnota se znovu [spojila]¹⁴³ s hmotou.

Tento archón, který byl andro[gynní], ³⁵ si vytvořil veliký aión: (95) bezmeznou velikost. Usmyslil si též, že si stvoří děti.¹⁴⁴ Stvořil si sedm dětí, androgynních jako jejich otec. Řekl svým dětem: ⁵ ‚Já jsem bůh veškerenstva.‘ Ale Zóé, dcera Pistis Sofie, na něj zavolala a řekla: ‚Mýlíš se, Saklo,¹⁴⁵ což znamená totéž, co Jaldabaóth. Dechla v jeho tvář¹⁴⁶ a její dech se ¹⁰ jí stal ohnivým andělem. Tento anděl spoutal Jaldabaótha a hodil jej dolů do Tartaru, (který je) na dně propasti.¹⁴⁷

[SABAÓTH¹⁴⁸]

Když však jeho syn Sabaóth uzřel moc ¹⁵ onoho anděla, činil pokání.¹⁴⁹ Od-soudil svého otce i svoji matku hmotu. Zprotivila se mu. Opěvoval však So-fii a její dceru Zóé. A Sofia a Zóé jej uchvátily vzhůru ²⁰ a ustanovily ho (vlád-cem) nad sedmým nebem, (které je) pod oponou, oddělující horní oblastí od dolních. A nazvaly jej Bůh zástupů,¹⁵⁰ Sabaóth, neboť je nad¹⁵¹ zástupy¹⁵² ²⁵ chaosu, protože jej ustanovila Sofia.¹⁵³ Když se tak stalo, stvořil si velký vůz (jménem) Cherubin,¹⁵⁴ který má čtyři tváře,¹⁵⁵ a nespočetné množství andělů, aby (mu) sloužili; ³⁰ také harfy a citory. A Sofia vzala svou dceru Zóé a posadila ji po jeho pravici, aby jej poučovala o tom, co je¹⁵⁶ [v] osmém nebi. Po jeho levici postavila anděla [hněvu].¹⁵⁷ [Od] onoho [dne] se [jeho pra-vice] nazývá (96) život¹⁵⁸ a levice se stala obrazem¹⁵⁹ nespravedlnosti¹⁶⁰ v sa-movládě¹⁶¹ shůry tak, jak to vzniklo před nimi.¹⁶²

Když jej Jaldabaóth uviděl v takové velké ⁵ slávě a v takové výši, záviděl mu. Jeho závist se stala dílem,¹⁶³ které bylo androgynní; toto je počátek závisti. A závist zrodila smrt a smrt zrodila své děti. Ustanovila¹⁶⁴ každé ¹⁰ z nich (za vládce) nad vlastním nebem. Tak se všechna nebesa naplnila jejich počtem. To vše se však stalo¹⁶⁵ podle vůle Otce veškerenstva podle vzoru¹⁶⁶ všech, co jsou¹⁶⁷ nahoře, aby byl naplněn počet chaosu.

¹⁵ Hle, poučil jsem tě o pravzoru archontů a o hmotě, v níž se zrodil, o je-jich otci a o jejich světě.“

[O DĚTECH SVĚTLA]

Zeptala jsem se: „Pane, náležím i já k jejich hmotě?“ „Ty náležíš i se svými dětmi ²⁰ k Otci, jenž je od počátku. Jejich duše přišly shůry, z nepomíjivého světla. Proto se k nim mocností nebudou moci přiblížit. Přebývá v nich to-tiž Duch pravdy. ²⁵ Každý, kdo poznal tuto cestu, je nesmrtelným uprostřed smrtelných lidí. Ale ono sémě se nezjeví teď, ale (teprve) po třech pokole-ních, ³⁰ a sejme z nich pouta bludu, způsobeného mocnostmi.“

[ESCHATOLOGICKÝ ZÁVĚR]

Zeptala jsem se: „Pane, jak dlouho ještě?“¹⁶⁸ Odpověděl mi: „[Až] pravý¹⁶⁹ člověk v jejich výtvozech¹⁷⁰ [zjeví Ducha] pravdy, seslaného od Otce. (97) Ten je pak o všem poučí a pomaže je olejem věčného života, který mu poskytlo pokolení bez ⁵ krále. Tehdy se zbaví slepoty ve svých myslích,¹⁷¹ pošlapou smrt, pocházející od mocností, a vystoupí do nekonečného světla, kde je ono sémě. ¹⁰ Tehdy skončí časy mocností,¹⁷² jejich andělé budou oplakávat jejich¹⁷³ zkázu a jejich démoni budou truchlit nad jejich¹⁷⁴ smrtí. Tehdy všechny děti světla¹⁷⁵ plně¹⁷⁶ poznají pravdu ¹⁵ a svůj kořen¹⁷⁷ a Otce veške-renstva a Ducha svatého. Budou všechny jedním hlasem volat:

Spravedlivá jest pravda Otce a Syn jest nade vším a skrze vše¹⁷⁸ ²⁰ na věky věků. Svatý, svatý, svatý!“¹⁷⁹ Amen.

[NÁZEV SPISU]

Podstata archontů

7.3 Příloha č. 3

O původu světa

Převzato z: O původu světa

Úvod, překlad, komentář Z. Vítková.

In OERTER, Wolf B., POKORNÝ, Petr, Rukopisy z Nag Hammádí 1, s. 237 – 268.

O původu světa (překlad z koptštiny)²⁵

[PROLOG]²⁶

1] Protože všichni – bohové světa²⁵ i lidé – říkají, že nic nebylo před chaosem,²⁷ chtěl bych dokázat, že se všichni mýlili: neznají (totiž) [povahu] chaosu a jeho kořen. [Zde je]³⁰ důkaz.

2] Cožpak se (98) všichni lidé [neshodnou] na tom, že chaos je temnota? Chaos je však něčím, co vzešlo ze stínu a bylo nazváno temnotou. Stín ale pochází z díla, které bylo⁵ od počátku. Ukazuje se tedy, že první dílo bylo předtím, než vznikl chaos, a ten je pak následoval.²⁸

3] Ponořme se tedy do pravdy (a přistupme) k prvnímu dílu, z něhož vzešel chaos,¹⁰ a důkaz pravdy se takto zjeví.²⁹

[THEOGONIE]

4] Když se naplnila přirozenost nesmrtelných z bezmezného,³⁰ vyplynula z Pistis podoba, kterou nazývají Sofia. (Sofia) chtěla,¹⁵ (aby) vzniklo³¹ dílo podobající se prvotnímu světlu. A tu se její chtění zjevilo: mělo podobu nebe nepředstavitelné velikosti²⁰ a bylo uprostřed mezi nesmrtelnými a tím, co

vzniklo po nich <podle nebeského předobrazu>³². (Toto nebe)³³ je oponou,³⁴ která odděluje lidi od toho, co je nahoře.

5] <Uvnitř>³⁵ aiónu³⁶ pravdy není žádný stín,²⁵ neboť všude v něm je nezměrné světlo. Stín je však jeho vnějškem, který byl nazván „temnotou“. Z něj povstala moc (vládnoucí) nad temnotou. A mocnosti,³⁰ které vznikly potom, nazvaly stín³⁷ „bezmezným chaosem“.³⁸ Z něj vzešlo [veškeré pokolení] bohů [...] ³⁹ a celý prostor,⁴⁰ [...] také následoval první (99) dílo.⁴¹ Vznikl <v> propasti prostřednictvím Pistis, o níž jsme již mluvili.

6] Pak stín pocítil,⁴² že je někdo, kdo je silnější než on, a žárlil. A když sám⁵ ze sebe otěhotněl, zrodil žárlivost. Tehdy se ve všech aiónech a v jejich světech zjevil počátek žárlivosti. Tato žárlivost pak byla jako nedonošený plod,⁴³ ¹⁰ v němž nebyl žádný duch. Vznikla podobně jako stíny ve velkém vodstvu. Následně byla žluč,⁴⁴ která vznikla ze stínu, odvržena do části chaosu.

7] Tehdy se¹⁵ zjevilo vodstvo.⁴⁵ A to, co v něm bylo potopeno,⁴⁶ vyplulo a zjevilo se v chaosu: podobně jako u ženy, která porodila,⁴⁷ když odpadá

všechno, co přebývá. Takto vznikla ²⁰ ze stínu látka⁴⁸ a byla odvržena stranou. Nevyšla však z chaosu, nýbrž zůstala v něm v (jedné) jeho části.⁴⁹

8] Když se to stalo, přišla Pistis a zjevila se nad látkou ²⁵ chaosu, která byla vyvržena jako nedonošený plod. Nebyl tam totiž žádný duch, neboť celý (chaos) byl bezmeznou temnotou a bezednou vodou.

9] Když Pistis spatřila to, co vzniklo ³⁰ z jejího pochybení, vyděsila se. Z jejího zděšení vzniklo děsivé dílo⁵⁰ a uteklo, [aby zůstalo] v chaosu.⁵¹ Obrátila se k němu a [dechla] do jeho tváře v propasti, [která je] (100) pod [všemi] nebesy.

10] A když [Pistis] Sofia chtěla, aby to, co nemělo žádného ducha, bylo utvořeno do nějaké podoby a panovalo⁵² nad látkou a nad ⁵ všemi jejími silami, vznikl nejprve z vod vládce, který měl podobu lva, byl androgynní⁵³ a měl v sobě velikou moc. Nevěděl však, ¹⁰ odkud pochází. Když jej Pistis Sofia spatřila, jak se pohybuje v hlubině vod, pravila mu: „Chlapečku, projdi sem,⁵⁴ což je význam (slova)⁵⁵ Jaldabaóth.⁵⁶

11] Tehdy se zjevil počátek⁵⁷ ¹⁵ slova, které dospělo k bohům, andělům i k lidem. A to, co vzniklo skrze slovo, bylo bohy, anděly i lidmi naplněno.

12] Archón Jaltabaóth⁵⁸ ²⁰ neví o moci Pistis. Nespatriil její tvář, viděl (jen) podobu ve vodě, která s ním mluvila.⁵⁹ A podle toho hlasu se nazval Jaldabaóth.⁶⁰ Dokonalí⁶¹ mu však ²⁵ říkají Ariaél, protože (měl) podobu lva.⁶²

13] Tak tedy vznikl a získal moc nad látkou, a Pistis Sofia se odebrala vzhůru ke svému světlu.

14] Když vládce spatřil ³⁰ svoji velikost – a spatřil pouze sebe samého, nikoho jiného kromě vody a temnoty neviděl –, tu si pomyslně, že je to pouze [on] sám, kdo je. Jeho [myšlenka]⁶³ se naplnila skrze slovo a (101) zjevila se jako duch, který těkal⁶⁴ nad vodami. Po zjevení ducha vládce oddělil vodstvo stranou. A to, co bylo suché, ⁵ bylo odděleno (jako) druhá část.⁶⁵ Z látky⁶⁶ si vládce stvořil příbytek a nazval jej „nebe“, z látky si stvořil podnožku a nazval ji „země“.⁶⁷

15] Poté ¹⁰ archón pojal ve své přirozenosti⁶⁸ myšlenku a stvořil skrze slovo androgyna. Otevřel svá ústa a (dechl)⁶⁹ do něj.⁷⁰ Když se jeho oči otevřely, spatřil svého otce a řekl mu: „Í!“ Otec jej ¹⁵ tedy nazval Íaó.⁷¹ Dále stvořil druhého syna. Dechl do něj. On otevřel oči a řekl otci: „E!“ Jeho otec jej nazval (Elóai). Dále stvořil ²⁰ třetího syna. Dechl do něj. On otevřel oči a řekl otci: „As!“ Jeho otec jej nazval Astafaios. Toto jsou tři synové svého otce.⁷²

16] Sedm se (jich) zjevilo v chaosu. (Jsou) ²⁵ androgynní (a) mají mužská a ženská jména. Ženské jméno (prvního archonta)⁷³ je Pronoia Sambathas, to znamená „týden“.⁷⁴ Jeho syna nazývají Jaó a jeho ženské jméno je Panování. Ženské jméno ³⁰ Sabaótha je Božství. Ženské jméno Adónaia je Kralování.⁷⁵ Ženské jméno Elóaia je Žárlivost.⁷⁶ Ženské jméno Óraia je Bohat[ství]. A [ženské] jméno Astafaia (102) je Moudrost.⁷⁷ Toto [je sedm] mocností sedmi nebes [chaosu].⁷⁸ → 7mocností ♂ + ♀

17] (Tyto mocnosti) vznikly androgynní podle nesmrtelného předobrazu,⁷⁹ který byl před nimi, a to z vůle ⁵ Pistis, aby podoba toho, který byl od počátku, vládla až do konce.

18] Působnost těchto jmen a moc mužských (bytostí) nalezneš v *Archan-
dělské (knize) proroka Mojžíše*. ¹⁰ Jména ženských (bytostí) pak v *První knize Nóriai*.⁸⁰

19] Protože měl prarodič Jaldabaóth velkou moc, stvořil každému ze svých synů skrze slovo nebesa jako krásné¹⁵ příbytky, a v každém nebi (stvořil) veliké oslavy, sedmkrát vznešené. A každý z nich měl ve svém nebi trůny a příbytky a chrámy, vozy a panenské duchy <...> vzhůru k neviditelnému⁸¹ a jejich oslavy; ²⁰ mocné zástupy a nespočetné myriády bohů, panstev, andělů a archandělů. (Všichni byli stvořeni proto), aby jim sloužili.

20] Podrobnější vyprávění⁸² o nich najdeš v *První řeči*⁸³ *Óraiy*.⁸⁴

21] A (vše) od tohoto⁸⁵ nebe až k šestému, Sofiiu nebi, bylo dokončeno.⁸⁶

22] Nebe a jeho zemi rozvrátil ten, jenž děsí,⁸⁷ který je pod nimi všemi. A šest nebes se třásla, ³⁰ neboť mocnosti chaosu věděly,⁸⁸ kdo zničil nebesa pod nimi. Když však Pistis zjistila, jaká zkáza (vzešla ze) zděšení, vyslala (za ničitelem) svůj dech, [spoutala ho] a svrhla do Tartaru.⁸⁹ ³⁵ Te[hdy] nebe a (103) jeho zemi upevnila Jaldabaóthova Sofia,⁹⁰ která je pod nimi všemi.

23] Když se nebesa se svými silami a s celým svým uspořádáním⁹¹ upevnila, Prarodič ⁵ zpychl. Nechal se oslavovat celým zástupem andělů a vši-

chni <bohové>⁹² a jejich andělé mu vzdávali chválu a slávu. Radoval se tedy ve svém srdci, ¹⁰ neustále se chlubil a říkal jim: „Nepotřebuji nikoho. Já jsem Bůh a kromě mne není jiného.“⁹³

24] Ale když to řekl, zhřešil proti všem nesmrtelným.⁹⁴ Ti to zaznamenali⁹⁵ a nezapomněli ¹⁵ mu to.⁹⁶

25] Pistis, která byla neviditelná, spatřila bezbožnost velkého archonta a rozhněvala se. Pravila: „Mýlíš se, Samaeli“ (což znamená „slepý bože“).⁹⁷ Před tebou byl nesmrtelný světelný člověk,⁹⁸ ²⁰ který se zjeví ve vašich výtvorech. Pošlape tě tak, jako je hnětena hrnčířova hlína.⁹⁹ A ty spolu s těmi, kteří jsou tvoji, sestoupíš ke své matce propasti.¹⁰⁰ Až vaše činy dospějí ²⁵ ke konci,¹⁰¹ bude veškerá nedokonalost,¹⁰² která se ukázala díky pravdě, zničena, a pomine a bude, jako by nikdy nebyla.“

26] Když to Pistis řekla, zjevila ve ³⁰ vodách svou mocnou podobu.¹⁰³ Pak se odebrala vzhůru ke svému světlu.

27] Avšak když Sabaóth,¹⁰⁴ syn Jaldabaóthův, uslyšel hlas Pistis, opěvoval [ji] a ³⁵ odsoudil [i] (104) na popud její řeči otce. A chválil [i] ji, že je poučila o nesmrtelném člověku a o jeho světle. Tu Pistis Sofia natáhla svůj prst

a vylila na něj ⁵ světlo ze svého světla, aby byl jeho otec odsouzen. Sabaóth přijal světlo a přijal tak i velikou moc nad všemi zástupy¹⁰⁵ chaosu. Od toho dne byl nazván ¹⁰ „Pánem zástupů“.¹⁰⁶

28] Nenáviděl svého otce temnotu a svoji matku propast a zošklivil si svou sestru, Prarodičovu myšlenku, která tékala¹⁰⁷ nad vodami. Všechny mocnosti chaosu však na Sabaótha ¹⁵ žárlily kvůli jeho světlu. Vyděsily¹⁰⁸ se a rozpoutaly v sedmi nebích lýtý boj.

29] Pistis Sofia uviděla boj a poslala Sabaóthovi ze svého světla sedm ²⁰ archandělů. Ti jej uchvátili vzhůru do sedmého nebe¹⁰⁹ a postavili se před něj jako služebníci.¹¹⁰ Poslala mu také tři jiné archanděly a dala mu království nade všemi, aby přebýval ²⁵ nad dvanácti bohy chaosu.¹¹¹

30] Pistis dala Sabaóthovi za jeho obrácení¹¹² místo spočinutí¹¹³ a ještě svoji dceru Zóé, kterou vybavila velikou mocí, aby jej ³⁰ poučila o všem, co je v osmém nebi.

31] A když získal moc, stvořil si nejprve příbytek. Je veliký a vznešený, sedmkrát (větší) než vše, co je ³⁵ [v] sedmi nebesích.

32] Před (105) svým příbytkem stvořil velký trůn, který je na voze.¹¹⁴ Říkají mu Cherubín,¹¹⁵ má čtyři tváře¹¹⁶ a v každém ze čtyř rohů¹¹⁷ má ₅ osm podob:¹¹⁸ podoby lvů, býčků, lidí a orlů, všech dohromady je šedesát čtyři.¹¹⁹ ₁₀ Před ním stojí sedm archandělů. (Sabaóth) je osmý a má moc. Všech podob je dohromady sedmdesát dva, neboť podle (vzoru) tohoto vozu bylo utvořeno¹²⁰ sedmdesát dva bohů.¹²¹ ₁₅ Byli utvořeni, aby vládli dvaasedmde-

sátí jazykům národů.¹²² Nad trůnem stvořil jiné anděly v podobě hadů,¹²³ kteří jsou zvaní „Sarafin“, a ti jej ₂₀ neustále oslavují.

33] Poté stvořil shromáždění¹²⁴ nespočetných tisíců a myriád andělů, které se podobalo shromáždění v osmém nebi.¹²⁵ Prvorozený (anděl) se jmenuje „Israel“, to jest ₂₅ „muž, který vidí Boha.“¹²⁶ A (je tam) jiný (anděl), který se podobá spasiteli,¹²⁷ co je nahoře v Osmém nebi.¹²⁸ (Tento anděl) sedí po (Sabaóthově) pravici na slavném trůně (a jmenuje se) „Ježíš Kristus“. Po jeho levici pak ₃₀ sedí na trůně panna Ducha Svatého a oslavuje jej. Před ní stojí <sedm>¹²⁹ panen, které drží třicet ceter, harf [a] (106) trumpet a chválí jej. ¹³⁰ A veškeré zástupy¹³¹ andělů jej oslavují a blahorečí mu.

34] (Sabaóth) sedí na světelném trůně <ve>¹³² velikém oblaku, ₅ který jej skrývá. A v oblaku s ním nebyl nikdo kromě Sofie Pistis,¹³³ která jej poučovala o všech (bytostech), co jsou¹³⁴ v Osmém nebi, aby mohly být stvořeny jejich obrazy (a) aby jeho království vytrvalo ₁₀ až do konce nebes chaosu a jejich mocností.

35] Pistis Sofia jej oddělila od temnoty a povolala ke své pravici. Prarodiče pak umístila po své levici. Od toho dne se nazývá ₁₅ pravá strana spravedlností¹³⁵ a levá nespravedlností.¹³⁶ Proto se všem dostalo¹³⁷ uspořádání¹³⁸ církve¹³⁹ spravedlnosti, (i když) nespravedlnost stojí nade vším stvořením.¹⁴⁰

36] Když tedy Prarodič chaosu ₂₀ uviděl svého syna Sabaótha a slávu, v níž byl,¹⁴¹ a shledal, že je vznešenější než všechny mocnosti chaosu, žárlil na něj. Rozlítl se a zplodil ze své smrti smrt, která byla ustanovena nad šestým ₂₅ nebem, (neboť) odtamtud byl vyzdvižen Sabaóth. Takto se doplnil počet šesti mocností chaosu. Pak se smrt, která byla androgynní, smísila se svou vlastní přirozeností a zrodila sedm androgynních potomků.

37] ₃₀ Toto jsou jména těch mužských: Žárlivost, Hněv, Pláč, Vzdechání, Zármutek, Nárek, Hořký pláč. A toto jsou jména těch ženských: Hněv, Utrpení, Požitek, Vzdechání, Prokletí, Trpkost, Hádavost. ₃₅ Ležely spolu a každá [z nich] zrodila sedm (dalších), takže to dělá (107) čtyřicet devět androgynních démonů.

38] Jejich jména a působnost¹⁴² nalezneš v *Šalomounově knize*.¹⁴³

39] A v protikladu k nim stvořila Zóé, která ₅ je se Sabaóthem, sedm dobrých androgynních mocností. Jména těch mužských jsou tato: Nežárlivý, Požehnaný, Radostný, Pravdivý, Přejícný,¹⁴⁴ Milovaný, ₁₀ Důvěryhodný. Co se týče ženských (mocností), jejich jména jsou následující: Mír, Potěšení, Radost, Požehnaní, Pravda, Láska, Víra.¹⁴⁵ A z nich vzešlo mnoho dobrých a nevinných¹⁴⁶ duchů.

40] Jejich účinky¹⁴⁷₁₅ a působnost najdeš v *Podobách*¹⁴⁸ *osudu*¹⁴⁹ *nebe, které je pod Dvanácti*.

41] Když Prarodič uviděl podobu Pistis ve vodách, velmi se zarmoutil,
20 obzvláště když uslyšel její hlas, jenž se podobal prvnímu hlasu, který jej zavolal z vod. Když poznal, že to byla ona, kdo mu dal jméno, povzdechl. Styděl se pro své₂₅ pochybení.¹⁵⁰ Poté, co doopravdy poznal, že nesmrtelný světelný člověk byl před ním, velice se vyděsil: vždyť přece předtím tvrdil všem bohům a jejich andělům: ³⁰ „Já jsem Bůh. Kromě mne jiného není.“¹⁵¹ Báł se totiž, aby nepoznali, že byl někdo jiný už před ním, a aby jej neodsoudili.

42] Přesto ve své₃₅ nevědomosti¹⁵² nebral vážně¹⁵³ odsouzení a počínal si troufale.¹⁵⁴ Pravit: (108) „Pokud byl někdo přede mnou, ať se ukáže, abychom viděli jeho světlo.“

43] A tu, hle! Světlo vyšlo shůry z osmého nebe a prošlo₅ všemi nebesy země.

[ANTROPOGONIE A RAJSKÝ PŘÍBĚH]

44] Když Prarodič spatřil, že světlo je krásné, jak září, podivil se a velmi se zastyděl. Když se světlo zjevilo, ukázala se v něm podoba člověka, která byla velice podivuhodná.₁₀ Ale nikdo ji nespatrił, kromě Prarodiče samého a Pronoiy,¹⁵⁵ která je s ním. Její světlo se však ukázalo všem mocnostem nebes. Proto z ní byly všechny otřeseny.

45] Když₁₅ Pronoia uviděla tohoto posla,¹⁵⁶ zamilovala se do něj. On ji však nesnášel, protože byla v temnotě. Toužila jej obejmout, (ale) nemohla. A když nemohla utišit svoji lásku, vylila své světlo¹⁵⁷ na zem.

46] Od₂₀ toho dne se tomuto poslu říká „Adam světla“,¹⁵⁸ to znamená „světelný člověk krve“, a země, <na níž>¹⁵⁹ se (světlo)¹⁶⁰ rozprostřelo, (byla nazvána) „svatý Adamas“,¹⁶¹ to znamená₂₅ „svatá ocelová země“.¹⁶²

47] Od toho dne všechny mocnosti cítily krv panny a země byla díky <krvi>¹⁶³ panny očištěna.

48] Ba co více, voda byla očištěna podobou Pistis₃₀ Sofie, která se zjevila Prarodiči ve vodách. Správně pak bylo řečeno „skrže vody“.¹⁶⁴ Svatá voda totiž dává všemu život a (109) očišťuje to.

49] Z této první krve povstal Erós a byl androgynní. Jeho mužská část je Himiréris,¹⁶⁵ oheň ze světla. Jeho ženská část₅ je duše krve, která je s ním a pochází z podstaty¹⁶⁶ Pronoiy. Erós je velmi krásný a půvabem předčí všechna stvoření chaosu.

50] Když všichni bohové a jejich andělé spatřili₁₀ Eróta, zamilovali se do něj. Zjevil se v nich všech a zapálil je. Jako jedna lampa zažehne mnoho lamp, aniž je její světlo umenšeno,¹⁶⁷ tak se Erós₁₅ rozprostřel¹⁶⁸ do všech stvoření chaosu a nebyl umenšen.

51] A jako se Erós zjevil mezi světlem a tmou, tak i jeho spojení¹⁶⁹ bylo naplněno mezi anděly a lidmi.₂₀ Takto ze země vyrostl první požitek.¹⁷⁰

52] Žena následovala zemi.¹⁷¹

Po ženě následoval sňatek.

Zrození následovalo sňatek.

Zánik₂₅ následoval zrození.¹⁷²

53] Po Erótovi vyrostla z krve, která byla vylita na zem, vinná réva. Proto se v těch, co se z ní napijí, rodí touha¹⁷³ po spojení. ³⁰ Po vinné révě vyrostl ze země fíkovník a granátovník a rozmanité druhy¹⁷⁴ ostatních stromů. Sémě,¹⁷⁵ které mají v sobě, pochází ze semene (110) mocností a jejich andělů.

54] Pak Spravedlnost¹⁷⁶ stvořila krásný ráj. (Nachází se) vně kruhu měsíce a kruhu slunce v ⁵ zemi rozkoše,¹⁷⁷ která je na východě uprostřed skal.¹⁷⁸ Touha¹⁷⁹ tam přebývá mezi pěknými, lákavými stromy. Strom ne-

smrtného života¹⁸⁰ roste ¹⁰ v ráji na severu, kde se zjevil z vůle Boží, aby činil nesmrtelnými duše svatých,¹⁸¹ které vyjdou¹⁸² z výtvorů chudoby¹⁸³ na konci věku.¹⁸⁴ Barva stromu života se podobá slunci a ¹⁵ jeho větve jsou krásné. Jeho listy jsou jako (listy) cypřišové a ovoce připomíná bílé hrozny vína. Výškou dosahuje až k nebi.

55] Vedle něj (stojí) strom poznání,¹⁸⁵ který má moc ²⁰ Boží. Jeho sláva je jako měsíc, když nejvíc září. Jeho větve jsou krásné. Jeho listy jsou jako listy fíkové a ovoce připomíná dobré chutné datle. Roste v ²⁵ ráji na severu, aby pozvedl¹⁸⁶ duše z mrákovy¹⁸⁷ démonů a umožnil jim přistoupit ke¹⁸⁸ stromu života, aby jedly jeho ovoce a odsoudily mocnosti a jejich anděly.

56] Účinek ³⁰ tohoto stromu je popsán ve Svaté knize.¹⁸⁹

„Ty¹⁹⁰ jsi strom poznání,
ten, který roste v ráji,
ten, z něhož jedl první člověk.

(Strom) otevřel jeho mysl¹⁹¹
a (člověk) se zamiloval do svého ženského protějšku,¹⁹²
odsoudil (111) jiné, cizorodé podoby
a zošklivil si je.“¹⁹³

57] Potom vyrostla oliva, jež bude očišťovat krále a nejvyšší kněze spravedlnosti, kteří se ⁵ zjeví v posledních dnech. Oliva vzešla ze světla prvního Adama kvůli pomazání,¹⁹⁴ které <mají>¹⁹⁵ přijmout.

58] První duše milovala Eróta, který s ní přebýval, a vylila na něj¹⁹⁶ a na zem svou ¹⁰ krev. Z této krve nejdříve vyrostla růže, ze země a z trnitého keře, pro radost světlu, které se zjeví z trnitého keře.¹⁹⁷

59] Dále ¹⁵ vyrostly ze země rozmanité druhy¹⁹⁸ krásných a libě vonících květin, z (krve)¹⁹⁹ každé panenské dcery Pronoiy. Když se zamilovaly do Eróta, vylily ²⁰ na něj²⁰⁰ a na zem svou krev.

60] Poté vyrostly ze země všechny rozmanité druhy²⁰¹ rostlin, které (v sobě) mají semeno mocností a jejich andělů. Pak mocnosti ²⁵ vytvořily z vod rozmanité druhy²⁰² veškeré zvěře a rozličné druhy plazů a ptactva,²⁰³ které (v sobě) mají semeno mocností a jejich andělů.

61] Předtím²⁰⁴ se však ³⁰ prvního dne zjevil (Adam světla),²⁰⁵ zůstal na zemi asi dva dny a zanechal Pronoiu, která byla dole,²⁰⁶ v nebi.²⁰⁷ Potom vystoupil ke svému světlu a na celý [svět] padla tma.

62] (112) Když se Sofii, která je v dolním nebi, zachtělo, získala moc od Pistis a stvořila velika světla a všechny hvězdy. Umístila je na nebe, aby ⁵ svítily na zem a naplňovaly znamení²⁰⁸ časů, dob, let, měsíců, dnů, noci a chvíl a všeho ostatního. A tak byl celý prostor ¹⁰ na nebi uspořádán.²⁰⁹

63] Avšak když si pak přál světelný Adam vstoupit do svého světla – to znamená do osmého nebe –, nemohl, protože se s jeho světlem smísila

chudoba.²¹⁰ Proto si stvořil velký aión a¹⁵ uvnitř dal vzniknout šesti (dalším) aiónům a jejich světům, jichž bylo rovněž šest a které byly sedmkrát zname- nitější než nebesa chaosu a jejich světy.

64] Tyto všechny aióny a jejich světy přebývají v bezmeznu,²¹¹²⁰ které je mezi osmým nebem a chaosem pod ním,²¹² a patří ke světu chudoby.

65] Pokud chceš poznat jejich uspořádání,²¹³ najdeš je zapsáno v *Sedmém světě proroka Hieralia*.²¹⁴

66] Světelného Adama před jeho odchodem²¹⁵ <z> chaosu²¹⁶ spatřily mocnosti a smály se Prarodičovi, že lhal, když řekl: „Já jsem Bůh (a) žádný nebyl přede mnou.“²¹⁷

67] Přišly k němu³⁰ a pravily: „Není to tento bůh, který zničil naše dílo?“ Odpověděl: „Ano. Pokud nechcete, aby zničil naše dílo, pojďme, stvořme člověka ze země podle³⁵ obrazu²¹⁸ našeho těla a podle jeho²¹⁹ podoby,²²⁰ (113) aby nám sloužil. Když pak (nebeský člověk) spatří svoji podobu, zamiluje se do ní a už nebude ničit naše dílo, a ty, kteří se zrodí ze světla, učiníme svými sluhy⁵ po celé trvání²²¹ tohoto věku.“²²²

68] To vše se stalo z prozřetelnosti²²³ Pistis, aby vznikl člověk podle podoby²²⁴ (světelného Adama)²²⁵ a odsoudil je skrze jejich výtvar. A jejich výtvar¹⁰ se stal okrskem²²⁶ světla.

69] Pak mocnosti získaly poznání,²²⁷ aby mohly stvořit člověka. Avšak Sofia Zóé, která je se Sabaóthem, je předešla. Smála se jejich rozhodnutí,²²⁸ protože jsou slepé: stvořily člověka z¹⁵ nevědomosti jen proti sobě samým a nevěděly, co dělají.

70] Předešla je totiž tím, že stvořila dříve²²⁹ svého člověka, aby poučil jejich výtvar, jak jimi pohrdnout,²⁰ a tak se od nich zachránit.

71] Učitel²³⁰ se zrodil takto: Sofia upustila kapku světla, ta vplynula do vody,²³¹ a tu se zjevil²⁵ androgynní člověk.

72] Tuto (světelnou) kapku utvořila²³² nejprve do (tvaru) ženského těla. Poté ji vytvářela v (tomto) vzniklém těle jako (dítě) v matce²³³ a dokončila ji²³⁴ během dvanácti měsíců.²³⁵³⁰ Zrodil se androgynní člověk, jehož Řekové nazývají Hermafrodité. Jeho matku Židé nazývají „Eva života“,²³⁶ totiž zvěs- tovatelka²³⁷ života.²³⁸

73] Její dítě²³⁹ je potomek²⁴⁰³⁵ a pán. Mocnosti ho však (114) nazvaly „zví- řetem“,²⁴¹ aby (to) uvedlo v omyl²⁴² jejich výtvar. Význam²⁴³ (slova) „zvíře“ je však „učitel“,²⁴⁴ neboť je chytřejší než oni všichni.

74] Eva je tedy první⁵ pannou:²⁴⁵ tou, která porodila bez muže a sama si pomáhala při porodu.²⁴⁶

75] Proto se o ní říká, že pravila:²⁴⁷

„Já jsem částí²⁴⁸ své matky

a já jsem matka.

Já jsem manželka.

Já jsem panna.

¹⁰ Já jsem těhotná.

Já jsem pomocnice při porodu.

Já jsem ta, která utěšuje porodní bolesti.

Tím, kdo mne zplodil,²⁴⁹ byl můj muž:

já jsem jeho matkou

a on je mým otcem a mým pánem.

On je mojí mocí.

To, co si přeje, říká rozumně.²⁵⁰

Vznikám,

avšak¹⁵ zrodila jsem člověka (jako) pána.“

76] Toto²⁵¹ pak z vůle <...>.²⁵² Duše, které přijdou do výtvorů mocností, byly zjeveny Sabaóthovi a jeho Kristu. Svatý hlas o nich pravil: „Množte se a buďte lepšími!“²⁵³ Panujte²⁰ nadě vším stvořením.“²⁵⁴ To jsou duše, které byly dle (svého) údělu²⁵⁵ zajaty Prarodičem a takto byly zavřeny do vězení výtvorů.²⁵⁶ Nebo: na konci věku.²⁵⁷ ГЛО СНА 7

77] Tehdy²⁵ Prarodič přednesl těm, co byli s ním, svůj záměr²⁵⁸ s člověkem. Pak každý z nich hodil své sémě doprostřed pupku země.

78] Tu sedm archontů³⁰ začalo tvořit člověka, jehož tělo se sice podobalo jejich tělům, avšak jehož podoba se podobala člověku, který se jim zjevil.²⁵⁹ Výtvor vznikl část po části.²⁶⁰ Jejich vůdce²⁶¹ utvořil³⁵ mozek a morek.²⁶²

79] Poté se zjev[il] jako (ten, co byl) před ním.²⁶³ Vznikl (115) duševní²⁶⁴ člověk.²⁶⁵ A nazvali jej Adam, to je „otec“,²⁶⁶ podle jména toho, který byl před ním.²⁶⁷

80] Když dokončili Adama, opustil ho (první archón) jako (prázdnou) nádobu.²⁶⁸ (protože) vypadal jako²⁶⁹ nedonošený plod²⁷⁰ a nebyl v něm žádný duch. Velký archón si totiž vzpomněl na řeč Pistis a bál se, aby člověk pravdy²⁷¹ nevstoupil do jeho výtvoru a neopanoval jej.

81] Proto zanechal¹⁰ svůj výtvor čtyřicet dní bez duše, odešel a opustil jej. Čtyřicátého dne Sofia Zóe vyslala svůj dech²⁷² do Adama, v němž nebyla žádná duše. (Adam) se začal pohybovat po zemi,¹⁵ (ale) nemohl se postavit.

82] Když přišlo sedm archontů, spatřili ho a velmi se vyděsili. Přispěchali k němu a lapili ho. (První archón) se zeptal dechu, který byl v něm: „Kdo jsi a odkud jsi sem přišel?“ (Dech) odpověděl: „Přišel jsem z moci²⁷³ člověka, abych způsobil zničení vašeho díla.“ ославоваи змелі - пров?

83] <...>²⁷⁴ Když (to archonti) uslyšeli, oslavovali ho, protože jim umožnil odpočinout si od strachu a úzkostí, ve které se nacházeli.²⁵ Pak nazvali ten den „spočinutím“,²⁷⁵ protože odpočívali od námahy.

84] Když si všimli, že se Adam nemůže postavit, zaradovali se, vzali ho a umístili²⁷⁶ do ráje.²⁷⁷ Sami se³⁰ odebrali vzhůru do svých nebes.

85] Po dnu odpočinku poslala Sofia svou dceru Zóe, kterou nazývají Eva, jako zvěstovatelku,²⁷⁸ aby probudila Adama, v němž nebyla žádná duše,²⁷⁹ aby se jeho potomci stali nádobami²⁸⁰ [světla].

86] [Když] (116) Eva spatřila svůj protějšek,²⁸¹ jak (nemohoucně) leží, slitovala se nad ním a pravila: „Adame, ožij a postav se!“ Její slova se ihned stala skutkem, protože když se Adam⁵ zvedl, hned otevřel oči. Když ji uviděl, řekl: „Ty budeš zvána ‚Matkou živých‘,²⁸² protože jsi to byla ty, kdo mi dal život.“

87] Poté, co se mocnosti dozvěděly, že jejich výtvor žije a že se postavil,¹⁰ velmi se vyděsily. Vyslaly sedm archandělů, aby se podívali, co se stalo.

88] (Archandělé)²⁸³ přišli k Adamovi. Uviděli Evu, jak s ním hovoří, a říkali si mezi sebou: „Co je to za světelnou bytost?²⁸⁴ Vždyť se podobá podobě, která se¹⁵ nám ukázala ve světle. Pojďme tedy, zmocněme se jí a zasejme do ní své sémě, aby byla poskvrněna a nemohla vystoupit ke svému světlu. Takto nám budou podrobeni její potomci.“²⁸⁵

89] ²⁰ Neříkejme však Adamovi, že on<a> nepochází z nás,²⁸⁶ ale uveďme na něj mrákotu²⁸⁷ a namluvme mu ve spánku,²⁸⁸ že (Eva) vznikla z jeho žebra,²⁸⁹ aby (tak) žena byla²⁵ podřízena a on jí vládl.“²⁹⁰

90] (Avšak) Eva, která je mocí,²⁹¹ se jejich rozhodnutí²⁹² smála.²⁹³ Přivedla na jejich oči mlhu a tajně zanechala u Adama svoji podobu.

91] Vstoupila do stromu poznání a zůstala tam.³⁰ (Archonti) ji pronásledovali. Zjevila jim, že vstoupila do stromu a stala se stromem. Tehdy <slepí>²⁹⁴ (archonti) dostali veliký strach a prchli.

92] Po vstřízlivění z mrákoty²⁹⁵ přišli (archonti)³⁵ [k Adamovi]. Spatřili s ním (Evinu)²⁹⁶ podobu (117) a rozrušili se, neboť se domnívali, že je to pravá Eva. Počínali si troufale: přišli k ní,²⁹⁷ zmocnili se jí a zaseli do ní své sémě.

93] Tímto⁵ ničemným jednáním²⁹⁸ (ji) poskvrnili nejen tělesně,²⁹⁹ ale i mravně.³⁰⁰ Nejprve poskvrnili pečet³⁰¹ jejího hlasu,³⁰² který s nimi dříve mluvil slovy:³⁰³ „Co je to, co bylo před vámi?“³⁰⁴, aby {poskvrnili ty, kteří říkají,³⁰⁵ 10 že jsou zrozeni na} konci (věku)³⁰⁶ skrze slovo a pravého člověka.³⁰⁷

94] Ale mylili se, (neboť) nevěděli, že poskvrnili své tělo. Byla to (jen Evina) podoba, kterou mocnosti se¹⁵ svými anděly na všechny způsoby poskvrnily.

95] (Eva) nejprve porodila prvému archontovi (Abela)³⁰⁸ a³⁰⁹ sedmi mocností a jejich andělům zrodila další děti.

96] To vše se ale stalo podle prozřetelnosti³¹⁰ 20 Prarodiče, aby první matka do sebe pojala³¹¹ veškeré sémě, které je smíšené a spojené s osudem³¹² světa, jeho podobami³¹³ a spravedlností.

97] A to, co bylo plánováno³¹⁴ 25 ohledně Evy, se stalo, aby se výtvoři mocností staly okrsky světla. (Toto světlo) nakonec odsoudí (mocnosti) prostřednictvím jejich výtvorů.

98] První Adam, to jest (Adam) světla, je duchovní³¹⁵ a zjevil se³⁰ prvního dne. Druhý Adam je duševní³¹⁶ a zjevil se [šestého] dne, jenž se nazývá „Afrodité“. Třetí Adam je zemský,³¹⁷ to jest člověk (podřízený)³⁵ Zákonu,³¹⁸ a [zjevil se] osmého dne [po (dni)]³¹⁹ (118) spočinutí chudoby, jemuž se říká „den Héliúv“.³²⁰

99] Potomstvo zemského Adama se rozmnožilo a naplnilo (zemí).³²¹ Neslo v sobě³²² celý příběh³²³ 5 psychického Adama. Vše³²⁴ však setrvalo v nevědomosti.

100] (K tomu) ještě dodávám, že když (archonti) spatřili (pozemského Adama), jak se svou ženou³²⁵ bloudí³²⁶ v nevědomosti jako zvířata,³²⁷ velmi se zaradovali.

101] <...>³²⁸ 10 Když pochopili, že je nesmrtelný člověk nenechá být³²⁹ a že by se měli spíše obávat té, která se stala stromem, vyděšili se a pravili: „Aby tak tím, který na nás přivedl mlhu a 15 poučil nás, že ta, jež byla poskvrněna, se mu podobá, nebyl pravý člověk – to bychom mohli být přemoženi!“

102] Tehdy se sedm (archontů)³³⁰ domluvilo. Přišli ustrašeně³³¹ k Adamovi a Evě a řekli jim:³³² „Všechny stromy, které jsou v ráji, byly stvořeny 20 pro vás, takže jejich ovoce smíte jíst. Na strom poznání si však dávejte pozor a nejezte z něj. Pojíte-li z něho, zemřete.“³³³ Tak jim nahnali veliký strach a vrátili se vzhůru ke svým mocnostem.

103] Tu²⁵ se přiblížil ten, který je moudřejší než všichni (archonti)³³⁴ – ten, kterého nazývají „Zvíře“.³³⁵ Spatřil podobu jejich matky Evy a řekl jí: „Co vám bůh pověděl? „Nejezte ze stromu 30 poznání?““ Ona řekla: „Pravil nejenom „Nejez z něj“, ale (i) „nedotýkej se jej, jinak zemře[š]“.“ Řekl jí: „Neboj se, [neze]mřete.³³⁶ [(Bůh)³³⁷ ví], že když z něj pojíte, (119) vaše mysl³³⁸ vstřízliví a budete jako bohové: poznáte, jaký je rozdíl mezi zlými a dobrými. 5 Řekl vám to však ze žárlivosti,³³⁹ abyste ze (stromu) nejedli.“

104] A Eva uvěřila slovům učitele.³ Pohlédla na strom a viděla, že je krásný a lákavý. Zalíbil se jí, vzala si z 10 jeho ovoce a jedla. Dala také svému muži a i on pojedl. Tu se jejich mysl otevřela, protože když jedli, osvítilo je

světlo poznání. Oblékli se studem a pochopili, že byli³⁴⁰ naří, ¹⁵ bez poznání.³⁴¹ Vystřízlivěli, spatřili svou nahotu a zamilovali se do sebe. Když uviděli, že jejich stvořitelé mají podobu zvířat, zošklivili si je. Pochopili (to vše) dobře.³⁴²

105] Když archontí pochopili, že ²⁰ jejich příkázání bylo překročeno, přišli se zemětřesením a s velkým vyhrožováním do ráje k Adamovi a Evě, aby viděli důsledek (učitelovy)³⁴³ pomoci.³⁴⁴ Tu se Adam s Evou velmi vyděsili ²⁵ a schovali se pod stromy v ráji. Archontí nevěděli, kde jsou, a volali: „Adame, kde jsi?“ Odpověděl: „Jsem tady. Pro strach z vás jsem se skryl, protože jsem se styděl.“ Zeptali se jej z ³⁰ nevědomosti: „Kdo ti řekl o studu, kterým ses oblékl? – Snad jsi neljedl z toho stromu!“ Řekl: „To žena, kterou jsi mi dal, mi dala (z jeho ovoce) a já jedl.“ Tu [jí pravili]: (120) „Co jsi to učinila?“ Odpověděla: „To učitel mne ponoukl a já jedla.“

106] Pak přišli archontí k učitel. Zamlžil (však) jejich oči ⁵ a oni mu nebyli schopni nic udělat. Tehdy jej prokleli, protože byli bezmocní.³⁴⁵

107] Poté přišli k ženě a prokleli ji i její děti. Po ní prokleli Adama a zemi kvůli (Adamovi), a (její) plody. Vše, co stvořili, ¹⁰ prokleli.

108] Není v nich žádné požehnání. Dobré nemůže vzejít ze špatného.³⁴⁶

109] Tehdy (mocnosti) poznaly, že je opravdu něco, co³⁴⁷ je mocnější než ony.³⁴⁸ (Přesto) nepochopili nic, pouze že ¹⁵ jejich příkaz nebyl dodržen.³⁴⁹ (A) jen kvůli nesmrtelnému člověku přivedli do světa velkou žárlivost.

110] Když archontí shledali, <že>³⁵⁰ jejich Adam získal jiné poznání,³⁵¹ zachtělo se jim ho vyzkoušet. Shromáždili ²⁰ veškerý dobytek i zvířata zemská a ptactvo nebeské a přivedli je k Adamovi, aby viděli, jak je pojmenuje.³⁵² (Adam) na jejich tvory pohlédl a dal jim jména.³⁵³

111] (Archontí) se zděsili, protože ²⁵ Adam vystřízlivěl ze vši úzkosti.³⁵⁴ Shromáždili se, radili a řekli:³⁵⁵ „Hle, Adam! Stal se jakoby jedním z nás, a proto zná rozdíl mezi světlem a tmou. Jen aby nebyl sveden podobně jako se ³⁰ stromem poznání a nepřistoupil také ke stromu života! (Co kdyby) z něj jedl, stal se nesmrtelným, stal se [pánem], pohrdl námi a [považoval nás za hlupáky]³⁵⁶ i s celou naší slávou! Potom by [nás] odsoudil ³⁵ [spolu s naším] světem. Pojďme, vyžeňme jej (121) z ráje dolů na zem, na místo, z něhož byl vzat, aby už nemohl poznat více³⁵⁷ než my.“ A tak vyhnali Adama i s jeho ženou ⁵ z ráje.³⁵⁸

112] (Avšak) s tím, co udělali, se nespokojili, nýbrž (stále) se báli. Přišli ke stromu života a obklopili jej strašnými velkými (bytostmi), ohnivými živočichy³⁵⁹ zvanými „Cherubin“. Uprostřed nich umístili ¹⁰ plamenný meč, který se stále hrozivě otáčí,³⁶⁰ aby tam nikdo z obyvatel země nikdy³⁶¹ nemohl vstoupit.

113] Archontí na Adama žárlili a chtěli (prvním lidem) zkrátit ¹⁵ čas³⁶² jejich (života). Díky osudu,³⁶³ jenž byl určen od počátku, (toho ale) nebyli schopni, protože každému byl vymezen jeho čas podle oběhu světél na tisíc let. Ale (i když) to archontí nemohli ²⁰ udělat, odebral každý ze zloduchů deset let. Trvání jejich (života tak) činilo devět set třicet let,³⁶⁴ avšak v trápení, slabosti a ²⁵ ve zlém útlaku.³⁶⁵ A od tohoto dne (lidský) život³⁶⁶ upadá³⁶⁷ (a bude tomu tak) až do dokonání věku.³⁶⁸

114] Když Sofia Zóé spatřila, že archontí³⁶⁹ temnoty prokleli bytosti, kterým propůjčila svoji podobu,³⁷⁰ rozhořčila se. ³⁰ Vyšla s veškerou mocí z prv-

ního nebe, vyhnala archonty z [jejich] nebes a uvrhla je dolů do hříšného [světa],³⁷¹ aby tam přebývali ³⁵ na zemi jako zlí [démoni].

[ALEGORICKÝ EXKURZ A SHRNU TÍ]

115] [...] (122) aby tisíc let v ráji strávil v jejich světě.³⁷² (Je) živočich obdařený duší,³⁷³ zvaný fénix.³⁷⁴ Sám sebe zabíjí a ožívuje až do dokonání věku³⁷⁵ jako svědek⁵ jejich odsouzení, poněvadž se provinili vůči Adamovi a jeho pokolení.

116] Člověk je trojí³⁷⁶ i jeho pokolení³⁷⁷ (bude trojí) až do konce světa: duchovní (z) věčnosti,³⁷⁸ psychický a zemský.³⁷⁹

117] Podobně (jsou) <v>³⁸⁰ ráji¹⁰ tři fénixové: první [je] nesmrtelný, druhý žije tisíc let a o třetím je ve *Svaté knize*³⁸¹ psáno, že je stráven (ohněm).³⁸²

118] Jsou také tři křty,³⁸³ a to¹⁵ duchem, ohněm a vodou.³⁸⁴

119] Fénix se zjevuje jako svědek andělům.³⁸⁵ Podobně i vodní hydry³⁸⁶ v Egyptě, který³⁸⁷ se stal svědkem těch, co sestupují²⁰ do křtu pravého člověka.³⁸⁸

120] Dva býčci v Egyptě³⁸⁹ v sobě skrývají tajemství.³⁹⁰ slunce a měsíc. Dosvědčují Sabaóthovi, že Sofia přijala svět. Toho²⁵ dne, kdy stvořila slunce a měsíc, totiž zapečetila své nebe až do věčnosti.³⁹¹

121] Červ, který se zrodil z fénixe, je také³⁹² člověk.³⁹³ O něm stojí psáno: „Spravedlivý bude růst jako fénix.“³⁹⁴ A³⁰ fénix se nejprve zjevuje živý, (pak) umírá, načež se pozvedá. Představuje znamení³⁹⁵ toho, který se zjev[í]³⁹⁶ na konci³⁹⁷ [věku].

122] Tato velká znamení [se objevila] pouze³⁵ [v] Egyp[tě] a v žádné jiné zemi, (123) což naznačuje, že se (tato země) podobá Božímu ráji.

123] Znovu se však vraťme k výše zmíněným archontům, abychom ukázali, jací jsou.³⁹⁸

[MEZIDOBÍ]

124] Když bylo sedm archontů⁵ svrženo ze svých nebes na zem, stvořili si množství démonských andělů, aby jim tito andělé sloužili. Oni naučili³⁹⁹ lidi mnohým pomýlenostem,⁴⁰⁰ magii, užívání lektvarů,⁴⁰¹ uctívání¹⁰ model,⁴⁰² prolévání krve, (stavění) oltářů a chrámů, obětím⁴⁰³ a úlitbám⁴⁰⁴ pro všechny chthonické demony. Pomáhal jim při tom osud, který vznikl dohodou⁴⁰⁵ mezi bohy nespravedlnosti¹⁵ a Spravedlností.

125] A tak svět upadl do bedného stavu a po celý čas bloudil,⁴⁰⁶ protože všichni lidé na zemi, od počátku⁴⁰⁷ až do konce,⁴⁰⁸ uctívali demony. Andělé (sloužili)²⁰ spravedlnosti a lidé nespravedlnosti.⁴⁰⁹ Takto svět upadl do bedného stavu, nevědomosti a mrákoty.⁴¹⁰ Všichni bloudili až do příchodu⁴¹¹ pravého člověka.⁴¹²

126] Ale o tom²⁵ už dosti. Přistupme nyní k našemu světu, abychom náležitě dokončili (výklad o) jeho složení a správě.

127] Ukáže se, jak byla víra⁴¹³ v to,⁴¹⁴ co je skryté, nalezena <v>⁴¹⁵ tom, co je zjevné⁴¹⁶³⁰ od počátku až do konce věku.⁴¹⁷

128] Tím se dostávám k tomu hlavnímu⁴¹⁸ [ohledně] nesmrtelného člověka.⁴¹⁹ Promluví o tom, z jakého důvodu se zde ocitli všichni, [kteří] mu patří.

129] [Když ze] stvořeného [Adama]⁴²⁰ (124) a z látky⁴²¹ vzešlo³⁵ množstv[í] lidí a svět se již naplnil, vládli mu archonti a drželi⁴²² jej v nevědomosti.

130] Z jakého důvodu?⁴²³⁵ Nesmrtelný Otec poznal, že v aiónech a v jejich světech nastal nedostatek pravdy. Proto chtěl archonty zkázy⁴²⁴

zničit⁴²⁵ prostřednictvím jejich výtvorů a vyslal dolů do ¹⁰ pomíjivého světa vaše podoby,⁴²⁶ totiž malé, pozeňnané a nevinné⁴²⁷ duchy,⁴²⁸ jimž poznání⁴²⁹ není cizí.⁴³⁰

131] Neboť všechno poznání⁴³¹ je (skryto) v andělovi,⁴³² který se zjevil před nimi. Tento (anděl) stojí před Otcem a má moc⁴³³ jim dát ¹⁵ poznání.⁴³⁴

132] Jakmile se zjeví v pomíjivém světě, odhalí nejprve ²⁰ otisk neporušitelnosti,⁴³⁵ aby byli archonti a jejich mocností odsouzeni.

133] Když se pozeňnaní (duchové) zjeví ve výtvorech mocností (a mocností je spatřily), žárlily na ně. A z žárlivosti s nimi smísily své sémě, aby ²⁵ je poskvrnily.⁴³⁶ (Avšak) nedokázaly (to).

134] Když se pozeňnaní zjeví ve světle, zjeví se rozmanitě. Každý z nich ze své⁴³⁷ země⁴³⁸ vyjeví své⁴³⁹ poznání církvi,⁴⁴⁰ která vznikla ³⁰ mezi pomíjivými výtvy. (Církev) totiž obsahuje veškeré sémě, protože se [s ní smísilo] sémě mocností.

135] Tehdy spasitel⁴⁴¹ stvořil [jednoho každého]⁴⁴² z nich všech. A jejich

duchové⁴⁴³ ³⁵ [se projevují jako]⁴⁴⁴ vznešení a pozeňnaní, (125) (ale) liší se co do vyvolení.⁴⁴⁵ Mnoho dalších⁴⁴⁶ (duchů) je bez krále a jsou vznešenější než všichni, co byli před nimi.

136] A tak jsou čtyři pokolení.⁴⁴⁷ Tři (z nich) náleží ⁵ králům osmého nebe, čtvrté pokolení, které je nad nimi všemi, je bez krále⁴⁴⁸ a dokonalé. ⁶

137] (Lidé z tohoto pokolení) vejdou do svatého místa⁴⁴⁹ svého otce a spočinou⁴⁵⁰ v pokoji,⁴⁵¹ ¹⁰ (ve) věčné nepopsatelné slávě a neutuchající radosti.

138] Jako nesmrtelní⁴⁵² kralují ve smrtelném (světě)⁴⁵³ a (nakonec) odsoudí bohy chaosu a jejich síly.

139] Nejvznešenější slovo⁴⁵⁴ ¹⁵ bylo posláno pouze proto, aby hlásalo⁴⁵⁵ to, co je nepoznané.⁴⁵⁶ On řekl:⁴⁵⁷ „Nic není skrytého, co by nebylo zjevné, a to, co nebylo poznáno, bude poznáno.“

140] (Také malí nevinní pozeňnaní duchové)⁴⁵⁸ byli posláni, ²⁰ aby zjeví to,⁴⁵⁹ co je skryté, a (ukázali) sedm mocností chaosu a jejich bezbožnost. Takto byly (mocnosti) odsouzeny k smrti.

141] Když se tedy všichni dokonali zjeví ve výtvorech ²⁵ archontů a odhalili pravdu, s níž není nic srovnatelné, byla veškerá moudrost⁴⁶⁰ bohů zo-

stuzena. Jejich osudem⁴⁶¹ se stalo odsouzení a jejich moc ³⁰ vyschla.⁴⁶² Jejich panování pominulo (a) jejich prozřetelnost⁴⁶³ [i s] jejich slávou se [vyprázdnila].⁴⁶⁴

[KONEC]

142] Před koncem [věku]⁴⁶⁵ se celý prostor zatřese velikým hromobitím.⁴⁶⁶ Tu budou ³⁵ archonti truchlit [a budou se bát své]⁴⁶⁷ (126) smrti. Andělé zanaříkají nad svým lidem a démoni budou oplakávat své časy,⁴⁶⁸ a jejich lid bude bédovat a hořekovat⁴⁶⁹ kvůli⁴⁷⁰ své⁴⁷¹ smrti.

143] Tu ⁵ začne věčnost⁴⁷² a oni budou zděšeni. Jejich králové se opijí plamenným mečem a budou bojovat proti sobě navzájem. Země se zpije prolitou krví a moře se ¹⁰ těmito boji rozbouří.

144] Pak slunce ztmavne a měsíc pozbude svého světla. Hvězdy na nebi přeruší⁴⁷³ svůj běh a velký hrom vyjde z veliké moci, která je nad ¹⁵ všemi silami chaosu, (z) místa, kde je (nebeská) klenba, (které vládne) žena.⁴⁷⁴ Ta po stvoření prvního díla odloží moudrý oheň myšlenky⁴⁷⁵ a oblékne se do nerozumného hněvu.⁴⁷⁶

145] ²⁰ Pak vyžene bohy chaosu, které stvořila spolu s Prarodičem,⁴⁷⁷ a svrhne je do propasti.⁴⁷⁸ Budou zničeni pro svou nespravedlnost. ²⁵ Budou

se požírat navzájem jako hory, které chrlí oheň, dokud je jejich Prarodič nezničí. Až je zničí, obrátí se sám proti sobě a zničí se, a nebude.⁴⁷⁹

146] Jejich nebesa popadají jedno na druhé⁴⁸⁰ ₃₀ a jejich síly shoří. Jejich další aióny budou rozvráceny.

147] (Prarodičovo)⁴⁸¹ nebe spadne a (rozbije se) na dva kusy.⁴⁸² Jeho [svět]⁴⁸³ spadne dolů na zem [a země jej nebude moci]⁴⁸⁴ unést, (takže) se zřítí [dolů do]⁴⁸⁵ propasti ₃₅ a [propast]⁴⁸⁶ bude vyvrácena.

148] Světlo [pohlí]⁴⁸⁷ [temnotu]⁴⁸⁸ a potře ji: (temnota) bude jako (127) to, co nikdy nebylo.⁴⁸⁹ Dílo, za nímž temnota následovala, se rozpadne.⁴⁹⁰ Nedostatek bude vytržen se svým kořenem (a svržen)⁴⁹¹ dolů do temnoty. Světlo se navrátí vzhůru ₅ ke svému kořeni.

149] Sláva nezrozeného⁴⁹² se zjeví a naplní všechny aióny. A až bude odhaleno prorocství spolu s příběhem⁴⁹³ o těch, kteří kralují, a až bude naplněno těmi, kterým se říká ₁₀ „dokonalí“, (pak) ti, kteří nebyli dokonalými v nezrozeném Otci, přijmou svoji slávu ve svých aiónech a v království nesmrtelných, ale nikdy nevejdu do království bez krále.⁴⁹⁴

[ZÁVĚR]

150] Neboť je třeba, aby každý ₁₅ vešel⁴⁹⁵ na místo,⁴⁹⁶ odkud přišel.⁴⁹⁷ Vždyť každý svoji přirozenost vyjeví ze svých skutků⁴⁹⁸ a ze svého poznání.⁴⁹⁹